

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ

**MÖVZUSUNDA ONLAYN
RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSI**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

***“ELEKTRON KİTABXANALARIN
TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI
PROBLEMLƏRİ”***

***MÖVZUSUNDA ONLAYN RESPUBLİKA
ELMİ KONFRANSI***

NAXÇIVAN-2021

*Naxçıvan Dövlət Universitetinin
Elmi Şurasının 31 mart 2020-ci il tarixli
8 sayılı qərarı ilə nəşr edilib.*

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Elbrus İsayev, *Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent – sədr*

Üzvlər:

Nəzakət İsmayılova- *filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Aypara Behbudova – *filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

Fariz Əhmədov-*NDU-nun Elmi Kitabxanasının direktoru*

BURAXILIŞA MƏSUL: Rza Məmmədov

*NDU-nun Elm və innovasiyalar bölməsinin müdiri,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru*

*Naxçıvan Dövlət Universiteti. “Elektron kitabxanaların təşkili və formalaşması
problemləri” mövzusunda onlayn respublika elmi konfransının materialları,
Naxçıvan, “Qeyrət” nəşriyyatı, 2021, 80 səh.*

NADİR İSMAYİLOV
Bakı Dövlət Universiteti
kafedra_bibliograf@mail.ru
NAMİYƏ XƏLİLOVA
Bakı Dövlət Universiteti
nebiyeva.namiye@mail.ru

M.F.AXUNDZADƏ ADINA AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASININ BİBLİOQRAFİK VERİLƏNLƏR BAZALARI

Müasir internet və kompüter sistemləri külli miqdarda informasiyanı özündə saxlayan və istifadəsini təmin edən əsas mənbələrdir. Bu sistemdə saxlanılan məlumatların uzunmüddətli mühafizəsi və işlənməsi, aralarındakı informasiya mübadiləsi, istifadəçilər tərəfindən əldə edilməsi bu məlumatların xüsusiyyətlərinin açıq şəkildə göstərilən təsvirləri olmadan mümkün deyil. Belə təsvirlər bu funksiyaları yerinə yetirən proqram təminatı üçün, eləcə də istifadəçilər üçün onlardan mövcud vəziyyətlərdə istifadə etmək, qiymətləndirmək, şərh etmək və təhlil etmək üçün lazımdır. Bu tip təsvirlərə metaverilən deyilir. Metaverilənlər müasir informasiya sistemlərində xüsusi rol oynayır. Metaməlumatların xüsusiyyətləri, tərkibi və funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə istifadə olunduqları sistemlərin tətbiq etmə texnologiyalarından, təsvir etdikləri mənbələrin xüsusiyyətlərindən, eyni zamanda da əhatə dairəsindən və xüsusi tətbiqlərdən asılıdır. Metaverilənlər hazırda həm informatika, həm də kitabxana-bibliografiya sahəsində tədqiqata cəlb olunan əsas mövzulardan biridir.

Bu məqalədə informasiya mənbələrinin ən vacib növü hesab edilən metainformasiya konsepsiyası araşdırılmışdır. Metaməlumatların mahiyyəti, xüsusiyyətləri və funksiyaları barədə lakonik məlumat verilmişdir. "Metaverilən" termininin elmi-praktiki nöqtəyi nəzərdən bəzi tərifləri müzakirə olunmuşdur. Məqalədə "metadata" termininin ümumi şərtləri təhlil edilir, metaməlumatların ümumi xüsusiyyətləri və funksiyaları nəzərdən keçirilir, onların istifadə edildiyi sahələr və təqdimat vasitələri müzakirə olunur. Beynəlxalq miqyasda təqdim olunmaq üçün metaməlumatları formatlaşdırma prinsipləri müzakirə olunur. Metaməlumatların vacib bir növü kimi elektron kitabxana kataloqları və verilənlər bazaları müqayisə edilir və hər birindən istifadə üçün arqumentlər müzakirə edilir. M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli kitabxanasının elektron kataloqu və bibliografik məlumat bazaları bu araşdırmanın əsas obyektidir. Məqalədə xüsusilə Milli Kitabxananın veb saytında istifadəçilərə təqdim olunan bibliografik məlumat bazaları təhlil olunmuş və şərh edilmişdir.

***Açar sözlər:** metaverilən, elektron kitabxana, elektron kataloq, bibliografik verilənlər bazası, informasiya*

Giriş

Metaverilənlər universal informasiya axtarış sistemlərinin funksionallığını müəyyənləşdirməklə rəqəmsal kitabxanaların ən vacib komponentlərindən biri hesab olunur. Metaverilənlər yəni bibliografik verilənlər bazaları müasir elektron kitabxanaların əsas atributlarından biridir.

Müasir informasiya sistemlərində metaverilən adlı xüsusi bir informasiya mənbəyi əhəmiyyətli rol oynayır. Metaməlumatların xüsusiyyətləri, tərkibi və funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə istifadə olunduqları sistemlərin tətbiq etmə texnologiyalarından, təsvir etdikləri mənbələrin xüsusiyyətlərindən, həmçinin əhatə dairəsindən və xüsusi tətbiqlərdən asılıdır.

Metaverilənlər kompüter sistemlərinin yaranmasından və bu terminin elmi və texniki lüğətə daxil edilməsindən əvvəl istifadə olunmağa başlamışdır. Kompüter sistemlərində məlumatların saxlanması

və işlənməsi, aralarındakı məlumat mübadiləsi və istifadəçilər tərəfindən əldə edilməsi bu məlumatların xüsusiyyətlərinin açıq şəkildə göstərilən təsvirləri olmadan mümkün deyil. Bu təsvirlər göstərilən funksiyaları yerinə yetirən proqram təminatı üçün, eləcə də istifadəçilərin sorğularını formalaşdırması, məlumatları təhlil etməsi və məzmununu şərh etməsi üçün lazımdır. Bu tip təsvirlərə metainformasiya deyilir və xüsusi bir növ informasiya mənbəyi hesab olunur. Onların yaradılması xüsusi səy və əhəmiyyətli xərclər tələb edir. Bununla birlikdə, məlumatların dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır, istifadəsi üçün daha geniş imkanlar yaradır. Nəşrlərdə istifadə olunan mənbələrin bibliografik təsvirləri, kitabxana kataloqu, müxtəlif təsnifatlar, məqalələrin annotasiyaları metainformasiya nümunələridir.

Verilənlər bazası texnologiyalarının və informasiya axtarış sistemlərinin yaranması da metaməlumatların istifadəsini tələb edir. Xüsusi bir məlumat bazası dizayn edərkən, hər hansı bir konseptual modelləşdirmə dili ilə təmsil olunan mövzu sahəsinin konseptual sxemini yaratmaq lazımdır. Bunun əsasında verilənlər bazası quruluşunun, bütövlük məhdudiyətlərinin, istifadəçi hüquqlarının və s. təsviri yaradılır. Bu məqsədlə verilənlər bazası sisteminin tətbiqi üçün seçilmiş VBİS-in məlumat təsviri dilindən istifadə olunur.

Erkən sənədli informasiya axtarış sistemlərində hər sənəd bu sənədi müəyyənləşdirən, məzmunu bir sıra təsvirecilərle xarakterizə edən və istifadəçi istəklərinin işlənməsi prosesində bu sənədi əvəz edən axtarış şəkli ilə təmsil olunurdu. Sənədli mənbənin axtarış şəkli onun metaməlumatdır. Elektron kitabxana kataloqlarındakı mətni nəşrlər, onların bibliografik təsviri və annotasiyalar, mövzu təsnifat rubrikaları və s. metainformasiyadır.

Metaverilənlər bütövlükdə kitabxananın məzmununu, onu təşkil edən informasiya resurslarını, kolleksiyalardakı fərdi mənbələri, onların təsnifçiləri, kitabxananın informasiya ehtiyatlarına sahib olan təşkilatlar, istifadəçilər, bir sıra digər informasiya obyektləri və bu kimi sistemlərin xidmətlərini təsvir edir. Metaməlumatlara olan ehtiyacın fərqiində olmaq bu spesifik məlumat mənbələrini idarə etmək üçün vasitələrin yaradılmasına gətirib çıxardı. İnformasiya texnologiyalarının və onların tətbiq sahələrinin inkişafı metaverilənlərin funksiyalarının və onların müxtəlifliyinin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsinə səbəb oldu. Həm məlumat, həm də digər kompüter sistemləri üçün metainformasiyaları təqdim etmək və idarə etmək üçün vasitələr yaradıldı və inkişaf etdirildi. Metaməlumatların məzmunu, funksiyaları və vasitələri istifadə olunan informasiya texnologiyalarından, onlardan istifadə edən sistemlərin funksionallığından və mövzu sahəsindən, təsvir olunan mənbələrin xarakterindən, istifadəsinin məzmunu və təbiətindən və bir çox digər amillərdən asılıdır.

Son iyirmi ildə metainformasiya, əsasən, Semantik Veb texnologiyalarının, elektron kitabxanaların və bir sıra müasir informasiya texnologiyalarının yeni təbəqələrinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, çoxsaylı tədqiqat üçün əsas obyektə çevrilmişdir. Bundan əlavə, müxtəlif sistemlər arasında "metadata" mübadiləsini təmin etmək, qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək və informasiya mənbələrindən təkrar istifadə zərurəti yaranmışdır. Bütün bunlar beynəlxalq standartlaşdırma qurumları, sənaye konsorsiumları, elmi və digər icmalarla məşğul olan metaməlumatların standartlaşdırılması üzərində aktiv bir işə səbəb oldu. Nəticədə çoxsaylı təsvir standartları yaradıldı.

Məsələnin təsviri

Metainformasiyanın spesifik tərkibi onlardan istifadə edən sistemin xüsusiyyətlərindən, metaməlumatlarla təsvir olunan mənbələrin təbiətindən, sistemin əsas informasiya texnologiyalarından, istifadəçilərinin ehtiyaclarından və başqa amillərdən asılıdır. Metaməlumatların xüsusiyyətlərinə aiddir:

- Metaməlumatların nisbi təbiəti;
- Çox səviyyəli metaverilən;
- Strukturlaşdırılmış və strukturlaşdırılmamış metaverilən;
- Statik və dinamik metaverilən;

- Metaverilənlərin rəsmiləşdirilmə dərəcəsi;
- Metaməlumatların sistemin informasiya arxitekturasından asılılığı;
- Metaverilən təqdimat vasitələri;
- Metaverilən ilə təsvir olunan mənbələr.

Metaverilən yalnız məlumatların deyil, həm də müxtəlif növ mənbələrin xüsusiyyətlərini təsvir etmək üçün istifadə edilə bilər.

Metainformasiya ondan istifadə edən sistemlərdə müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir. Onun spesifik funksiyaları və tərkibi mahiyyət etibarilə sistemin qurulduğu informasiya texnologiyalarında, funksionallığından, dəstəklənən informasiya ehtiyatlarının xüsusiyyətlərindən, sistemin təşkili metodlarından, işləmə tapşırıqlarının xüsusiyyətlərindən və digər faktorlardan asılıdır. Bu funksiyalara aiddir:

- Domen modellərinin təsviri. Metaverilənlərin ən vacib funksiyası mücərrəd domen modellərinin təsviridir.

- Məlumat mənbələrinin təsviri.

- Məlumat obyektlərinin təsviri. Bu funksiya elektron kitabxanalarda, açıq arxiv sistemlərində və s. lazımdır.

- İnformasiya mənbələrinin, məlumat obyektlərinin və ya onların fraqmentlərinin semantikasının təsviri.

- Məlumat arxitekturasının müxtəlif səviyyələrində məlumatların təqdimatının təsviri.

- Təsvir edilmiş mənbələrin müəyyənləşdirilməsi.

- Strukturlaşdırılmış məlumatların idarə edilməsi.

- Məlumatların təsdiqlənməsi.

- Giriş nəzarəti.

- İstifadəçi xüsusiyyətlərinin və onların informasiya tələbatlarının təsviri.

Son illərdə "metadata" ifadəsinin istifadə sahələri xeyli genişlənmişdir. "Metainformasiya" termininin məzmununa dair müxtəlif baxışlar mövcuddur. Geniş yayılmış mücərrəd tərifə görə "metaverilən məlumatlar haqqında məlumatdır". Son illərdə metaverilənlərə həsr olunmuş çox sayda nəşr olmasına baxmayaraq, onların ümumi xüsusiyyətləri və funksiyalarının sistematik şəkildə müzakirə edilməsinə az diqqət yetirilmişdir. Metadata (yunan dilindən meta və latın. verilənlər) sözün əsl mənasında "məlumatlarla əlaqəli məlumat", "verilənlər haqqında verilənlər", və ya başqa bir məlumat yığını haqqında məlumat kimi tərcümə olunur. Metaverilən bu obyektlərin identifikasiyasına, kəşfinə, qiymətləndirilməsinə və idarə olunmasına kömək edən media obyektlərinin xüsusiyyətlərini təsvir edən strukturlaşdırılmış, kodlanmış məlumatlardır. Metaməlumatlar verilənlərin strukturunu və onların emalı metodlarını təsvir edir. Verilənlərin repozitariyalarında/lüğətlərdə saxlanılır. Bir mənbədə yeni bir məlumat aşkar edildikdə, istifadəçilər tərəfindən əldə edildikdə, məlumat təşkilat daxilində bir nöqtədən digərinə köçürüldükdə və ya fərqli mənbələrdən alınan məlumatlarla birləşdirildikdə ya da zənginləşdirildikdə, təsnif edildikdə, sistemləşdirildikdə və təhlil edildiyi hər bir prosesdə metadata, yəni metaverilən yaradılır. Metadata çox mühüm hesab edilir. Çünki strateji və operativ qərar verməyə rəhbərlik edə biləcək məlumat elementlərinin xüsusiyyətləri haqqında informasiya verir.

Metadata və ya metainformasiya bir mənbənin və ya məlumatın elementlərini təsvir edən məlumatdır. Qısaca verilən/məlumat haqqında məlumat kimi ümumiləşdirilə bilər. Praktiki olaraq kitabxanalardakı kataloqlar və bibliografik vəsaitlərlə oxşarlıq təşkil edirlər. Kitablara bir məlumat mənbəyi kimi düşünsək, kitabxana kataloqları kitablara haqqında məlumat verdiyi kimi metadata da məlumatlar haqqında məlumat verir. Məsələn, veb səhifələrdə HTML koduna əlavə edilmiş meta etiketlər (ingiliscə: tag) həmin səhifə haqqında əlavə məlumat verir. Və ya rəqəmsal kameralarla çəkilmiş

fotoşəkillərdə qeyd olunan EXIF məlumatları (fotoşəkilin çəkildiyi tarix, foto kameranın markası, modeli və parametrləri, fotoşəkilin çəkildiyi yerin GPS koordinatları və s.) metainformasiyadır.

Metadata konsepsiyasının ən çox istifadə olunan tərifini "məlumat haqqında məlumat"dır. Bu konsepsiyanın əlaqəli ədəbiyyatlarda bir çox tərif var. Bu təriflərdən bəziləri belədir:

• "Metaverilən bir məlumat mənbəyini müəyyənləşdirən, izah edən, tapan və ya idarəetməni asanlaşdıran strukturlaşdırılmış məlumatdır."

• "Metaverilən sənədin məzmunu, yaradıcısı, mövzusu və yeri haqqında məlumat verir, eyniləşdirmə və elektron sənədə giriş imkanı verir."

Təriflər araşdırıldıqda metadatanın məlumatları daha asan əldə etməyimizə imkan verən bir bibliografik tərif olduğunu asanlıqla görə bilərik. Buna nümunə kimi deyəcəyimiz ki, kitabxana kataloqundakı bibliografik informasiya müəyyənləşdiriyi mənbənin metaməlumatıdır.

Deyənləri ümumiləşdirsək, metainformasiyaya belə bir tərif vermək olar. "Metainformasiya məlumatın işlənməsi üsulları, metodları və ya informasiyanın harada tapılması barədə məlumat"dır.

21-ci əsrdə metaverilən deyərəkən tipik olaraq rəqəmsal formalar nəzərdə tutulur, lakin ənənəvi kartoçka kataloqları da metaməlumatlardan ibarətdir və kitabxanada saxlanılan informasiya resursları haqqında məlumatı əks etdirir (müəllif, mövzu, və s.). Metaverilənlərin istifadə edildiyi sahələr olduqca çoxdur. Bu sahələrdən biri bibliografiya və kitabxana-informasiya fəaliyyətidir. Metaverilən müxtəlif üsullarla həm rəqəmsal, həm də analog formatda kitabxanalarda resursların kataloqlaşdırılması vasitəsi kimi istifadə edilmişdir. Bu cür məlumatlar müəyyən bir kitabı, DVD, jurnal və ya kitabxananın öz kolleksiyasında saxlaya biləcəyi hər hansı bir obyektə təsnif etməyə, birləşdirməyə, müəyyənləşdirməyə və tapmağa kömək edir.

1980-ci illərə qədər bir çox kitabxana kataloqu kitabın başlığını, müəllifini, mövzunu və kitabın kitabxananın rəflərindəki fiziki yerini göstərən qısaldılmış bir alfa-ədədi (şifrə) göstərmək üçün qovluqlarda 3x5 düym kartlardan istifadə edirdi. Kitabxana materiallarını mövzuya görə təsnif etmək üçün kitabxanalarda istifadə olunan Melvil Dyünün Onluq Təsnifatı metaveriləndən istifadənin ilkin nümunəsidir. 1980-1990-cı illərdən başlayaraq bir çox kitabxana bu kağız kataloqlarını kompüter məlumat bazaları ilə əvəz etdi. Bu kompüter verilənlər bazası istifadəçilər üçün açar söz axtarışlarını daha asan və daha sürətli etdi. Köhnə metaverilən kolleksiyasının bir başqa forması da "Uzun Forma" kimi tanınan ABŞ-ın Siyahıyaalma Bürosu tərəfindən istifadə olunmuşdur. Uzun Forma paylanma nümunələrini tapmaq məqsədilə demoqrafik məlumatlar yaratmaq üçün istifadə olunan suallar verir.

Kitabxanalar metaveriləni kitabxana kataloqlarında ən çox inteqrasiya olunmuş kitabxana idarəetmə sisteminin bir hissəsi kimi istifadə edirlər. Metaverilən kitablar, dövrü nəşrlər, DVD-lər, veb səhifələr və ya rəqəmsal şəkillər kimi resursları kataloqlaşdırmaqla əldə edilir. Bu məlumatlar MARC metaverilən standartından istifadə edərək inteqrasiya edilmiş kitabxana idarəetmə sistemində, ILMS-də saxlanılır. Məqsəd istifadəçiləri axtarıqları əşyaların və ya ərazilərin fiziki və ya elektron yerləşmələrinə yönəltmək və sözü gedən elementlərin təsvirini verməkdir. Daha yaxın və ixtisaslaşmış kitabxana metaməlumatlarına e-çap anbarları və rəqəmsal görüntü kitabxanaları da daxil olmaqla rəqəmsal kitabxanaların yaradılması daxildir. Tez-tez kitabxana prinsiplərinə əsaslanarsa da, xüsusilə metaməlumatların verilməsində kitabxanaçı olmayan istifadəyə diqqət, ənənəvi və ya ümumi kataloqlaşdırma yanaşmalarına əməl etməmələri deməkdir. Daxil edilmiş materialların xüsusi təbiətini nəzərə alaraq, metaverilən sahələri tez-tez xüsusi olaraq yaradılır, məs. taksonomik təsnifat sahələri, yer sahələri, açar sözlər və ya müəllif hüququ ifadəsi. Faylın ölçüsü və formatı kimi standart fayl məlumatları ümumiyyətlə avtomatik olaraq daxil edilir. On illərdir ki, kitabxana işi beynəlxalq standartlaşdırma səylərinin əsas mövzudur. Rəqəmsal kitabxanalarda metaverilənlərə dair standartlara Dublin Core, METS, MODS, DDI, DOI, URN, PREMIS sxemi, EML və OAI-PMH daxildir. Dünyadakı qabaqcıl

kitabxanalar metaverilən standartları strategiyalarına dair təlimatlar hazırlayırlar.

İnformasiyanın mənasını və xüsusiyyətlərini təsvir etmək, onu daha yaxşı başa düşmək, idarə etmək və istifadə etmək üçün üçün metaverilənlərə ehtiyac duyulur. Bu mənada kitabxanalar klassik nümunə hesab olunur. Kitablər (məlumatlar) yalnız müvafiq metaməlumatlarla (yəni başlıq, müəllif və açar sözləri) vasitəsilə təsnif edilə, idarə oluna və axtarıla bilər.

Adətən, metaverilən bir kompüter sisteminin təhlili, dizaynı, qurulması, və tətbiqi üçün İT-də zəruri olan hər hansı bir məlumat kimi başa düşülür. İnformasiya sistemləri məsələsində metaverilən xüsusən məlumatların idarə edilməsini, sorğu-sual edilməsini, tam istifadəsini və başa düşülməsini asanlaşdırır. Həm elmi, həm də praktik olaraq bir çox son layihələrdə metaverilənlərin öyrənilməsinə diqqət yetirilir. Metaməlumatların yaradılması, saxlanması və idarə olunması bu gün mövcud olan çoxsaylı məlumatların istənilən elektron formada istifadəsini dəstəkləməyə kömək edir. Bir kompüterin işlədiyi hər şey mahiyyət etibarilə məlumat olduğundan və bir növ metaverilən hər hansı bir məlumatı müşayiət etdiyi üçün bu konsepsiya tətbiqetmələrin istənilən sahəsində reallaşır və tətbiqindən asılı olaraq, müxtəlif formalarda olur. Metaverilənlər sistemlərinin ən vacib tərəfləri tətbiqetmənin reallığı və həll ediləcək problemlərlə bağlıdır. Metaverilənlər sistemi istənilən elektron kitabxananın mərkəzi məntiqi komponentidir. Kitabxana kataloqu bütün saxlama vahidlərini kitabxana fondu sistemində qaydaya saldığı kimi, metaverilənlər sistemi də elektron kitabxananın elektron informasiya ehtiyatlarını (və ya rəqəmsal obyektlərini) qaydaya salır.

Buna görə metaverilən sistemi ətrafında və onun əsasında əsas elektron kitabxanaların texnoloji prosesləri qurulur:

- elektron təhlükəsizliyin informasiya məkanında naviqasiya;
- fərdi rəqəmsal obyektləri (informasiya mənbələri) və ya onların məcmuələrini axtarmaq;
- rəqəmsal obyektlərin daxil edilməsi, işlənməsi və saxlanması təşkili, habelə onların xaric edilməsi (geri götürülməsi);
- rəqəmsal obyektlərə giriş hüquqlarının idarəedilməsi, müəllif hüquqlarının qorunması daxil olmaqla giriş haqlarının təşkili və s. (Антопольский, 2002, 26-27).

Məsələnin həlli

Müasir elektron kitabxanalar bir qayda olaraq, vahid şəbəkə rejimində tətbiq olunduğundan metaverilənlər sistemi elektron kitabxana şəbəkə arxitekturasının tələblərinə uyğun olmalıdır, məsələn, müştəri-server arxitekturası və şəbəkəyə giriş protokolları. Beləliklə, metaverilən sistemi rəqəmsal obyektlərin semantikasi, quruluşu və funksional istifadəçi tapşırıqları ilə təyin olunan daxili xüsusiyyətlər ilə şəbəkə mühiti səbəbindən xarici xüsusiyyətlər arasında bir əlaqədir. Eyni zamanda, fərqli istifadəçi kateqoriyası metaverilən sistemi üçün fərqli, ümumiyyətlə, ziddiyyətli tələblərə malikdir.

Kitabxanalar müəssisə və kitabxanaçı olaraq öz sahələrinin peşəkarları kimi kartoçka və elektron kataloq, biblioqrafik məlumat bazalarının indeksatorları üçün metaməlumatların əsas istehsalçıları hesab olunur. Bununla birlikdə hazırda nəzəri olaraq hər kəs istənilən rəqəmsal obyekt üçün ehtiyaclarına uyğun metaməlumatlar yarada və obyektin özündə bir əlaqə quraraq şəbəkə mühitində yerləşdirə bilər. İdeal olaraq, rəqəmsal bir obyektin yaradıcısı və ya inkişaf etdiricisi bu barədə ən dərin biliklərə (məzmun, məqsəd, digər sənədlərlə əlaqə və s.) malik olmalıdır.

Kitabxanaların elektron mühidə təqdim etdiyi metaməlumatlar əsas etibarilə iki hissəyə bölünür. Bir qayda olaraq, bunlar elektron kataloqlar və biblioqrafik verilənlər bazalarıdır. Birinci vacib istiqamət elektron kataloqun yaradılmasıdır. Elektron kataloq kitabxana fondunun güzgüsüdür. Elektron kataloq-onlayn kataloqdur. Kitabxanaların xidmət sisteminin keyfiyyətinin daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə elektron kataloqların yaradılmasına ehtiyac duyulur. Çünki hazırkı informasiya çoxluğunda oxucuların istədikləri məlumatı əldə edə bilmələri üçün elektron kataloqun yaradılmasının əhəmiyyəti çox böyükdür

(Salamlı, 2012 (1), s. 7).

Azərbaycanda M.F.Azundzadə adına Milli Kitabxananın fonduna daxil olan hər bir çap məhsulu elektron kataloqda öz əksini tapmış, bütün növ nəşrlərin bibliografik təsvirləri verilmişdir. Kitabxananın an.az ünvanlı veb saytında kursoru elektron kataloq və elektron kitabxana linkinə (və ya bölməsinə) gətirdikdə elektron kataloqda axtarış aparmaq üçün səhifə açılır. Oxucuların Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron kataloquna uzaq məsafədən girişi 2006-cı ilin mart ayından təmin olunur. Artıq bu gün istifadəçilər veb sayt və elektron kataloq vasitəsilə zaman və məkan maneəsi olmadan kitabxananın kataloqunda axtarış apara, fondlara daxil olaraq onlardan sərbəst istifadə edə bilirlər. Elektron kataloqda oxucular bir neçə parametr üzrə axtarış apara bilirlər: “Sadə axtarış”, “Sürətli axtarış”, “Kombinasiya edilmiş axtarış”, “Başlıqların açar sözləri axtarışı”, “Xarici məlumat bazasında axtarış”. Elektron kataloqda informasiya axtarışı lokal kitabxana şəbəkəsi və internet vasitəsilə global şəbəkədə xüsusi proqramın – Beynəlxalq Standart olan Z39.50 protokolunun köməkliyi ilə mümkündür. Milli Kitabxana elektron kataloqun verilənlər bazasına bibliografik yazıları məhz MARC 21 formatında daxil edir. Hazırda elektron kataloqda 300.000-dən çox bibliografik yazı tərtib olunaraq məlumat bazasının yaddaşına daxil edilmişdir. Bu rəqəm demək olar ki, daim artmaqdadır.

Hal-hazırda internetdə dinamik veb tətbiqetmələr üçün verilənlər bazalarına xüsusi ehtiyac duyulur. Adından da göründüyü kimi, verilənlər bazaları bəzi prosedurlara görə məlumatların yerləşdiyi mühitlərdir. Verilənlər bazası məlumatların uyğun şəkildə saxlanılmasını və yenilənməsini təmin edən, eyni zamanda informasiyanın idarə edilməsi üçün əvəzolunmaz strukturlardan biridir. Verilənlər bazası məlumatların müəyyən bir sahədə saxlanmasına imkan verir. Xüsusilə kitabxanalarda istifadə olunan bu sistemlə informasiya resursları çox asanlıqla saxlanıla bilər. Müəyyən bir sistemə əsasən təşkil edilən bu bazalardan bir çox kitabxana istifadə edir.

Kitabxana-informasiya mərkəzləri getdikcə elektron mənbələrə doğru irəliləyir. Qüsursuz olmalarına baxmayaraq, şübhəsiz onların üstünlüyü aşağı qiymət və universal əlçatanlığıdır. Dünyanın hər yerindən istənilən kompüterdən hər bir tədqiqatçı kitabxanaların elektron kataloqlarında və məlumat bazalarında axtarış apara, ehtiyac duyduğu nəşrin harada yerləşdiyini öyrənə bilər. Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı sayəsində bu gün getdikcə daha çox kitab və hətta arxiv sənədləri rəqəmsallaşdırılır və açıq və ya korporativ istifadəyə verilir. Buna görə də bu gün mənbə və ədəbiyyat axtarışına məhz elektron kitabxanalar və verilənlər bazaları ilə başlamaq məsləhətdir. Ola bilsin ki, bu yeni xidmətlər tədqiqatçıya o qədər informasiya verə bilsin ki, kitabxanaya və arxivə getmək bir müddət təxirə salınsın.

M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının elektron kitabxanası ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya ehtiyatlarına malikdir. Kitabxananın hazırladığı müxtəlif istiqamətli məlumat bazaları uzaq məsafədə yerləşən ehtiyatlara aiddir. Hər bir kitabxananın verilənlər bazası onun veb saytında ayrıca bir sahədə təqdim olunur. Milli kitabxananın veb saytında "Elektron məlumat bazaları" bölməsində indiyə kimi 58 adda müxtəlif bazalar yaradılmışdır. Bu bazalar bir qayda olaraq, ayrı-ayrı mövzulara və siyasət, elm, ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət və digər sahələrdə tanınmış şəxsiyyətlərə həsr edilib. Milli Kitabxananın təqdim etdiyi tammətnli elektron məlumat bazaları kitabxananın malik olduğu və əldə etdiyi informasiya resursları əsasında tərtib edilmişdir. Bazalar yaradılarkən müvafiq materiallar, yaradıcılıq məhsulları toplanaraq müvafiq şöbələrdə işlənmiş və bazaya əlavə edilmişdir. Bütün bunlar Milli Kitabxananın istifadəçilərinə informasiya axtarışı üçün rahatlıq, operativ və dəqiq informasiya əldə etmək imkanı, interaktiv bibliografik məlumatlanma, sorğuların onlayn ödənilməsi və s. kimi xidmətlərdən faydalanmağa şərait yaratmışdır.

Milli Kitabxananın veb saytında "Elektron məlumat bazası" bölməsinə daxil olduqdan sonra məlumat bazalarının siyahısı görünür. Hər bir baza bölmələrdən ibarətdir. Bu elektron məlumat

“ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ”
MÖVZUSUNDA ONLAYN RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSI

---

bazalarında kitablar, dövrü nəşrlər, rəsmi sənədlər, arxiv materialları, fotoşəkillər, videolar, musiqilər və.s. yerləşdirilmişdir. Bu materiallar tam mətni ilə təqdim olunur. Burada Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri, şair, yazıçı, ictimai-siyasi xadimlər və başqalarının həyat və yaradıcılığı, kitabları, şəkillərindən ibarət fotoalbom və videogörüntülər elektron versiyada istifadəçilərə təqdim edilir (Salamlı, 2012 (2), s. 11).

Bu gün təkcə Milli Kitabxananın deyil, digər şəhər və rayon kitabxanalarının oxucuları, eləcə də dünya miqyasında Azərbaycanla maraqlanan insanlar kitabxananın saytı və elektron kataloqu vasitəsilə zaman və məkan problemi olmadan Milli Kitabxananın nəinki kataloqu və fondlarına daxil olaraq ondan sərbəst istifadə edə bilirlər, hətta onun tammətənlilik elektron məlumat bazalarından da bəhrələnilirlər.

Məlumatların daxili təşkili baxımından elektron kitabxana aşağıdakı məlumat bazalarına malikdir: "Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev", "Zərifə xanım Əliyeva-95", "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti", "18 Oktyabr Milli Müstəqillik Günü", "Azərbaycan əsgəri", "Qobustan", "Böyük qələbə 1945-2020 75", "Əhmədiyyə Cəbrayilov", "Bülbül əbədiyaşar sənətkar", "İslam həmrəyliyi", "Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi", "Novruz bayramı", "Azərbaycan teatru 140", "Naxçıvan islam mədəniyyətinin paytaxtı-2018" və digər tammətənlilik elektron məlumat bazalarını misal göstərmək olar.

"Mir Cəlal Paşayev-110", "Cəlil Məmmədquluzadə 150 il", "Qara Qarayev-100", "İmadəddin Nəsimi", "Mirzə Fətəli Axundzadə-200", "Mirzə Ələkbər Sabir-150", "Üzeyir Hacıbəyli", "Həsən bəy Zərdabi-170", "Qarabağ müharibəsi", "Qarabağın incisi Şuşa", "Xocalı soyqırımı", "31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü", "26 İyun Azərbaycanın milli ordu günüdür", "Abuzər Xələfov", "Nəsir İmanquliyev", "Nizami Gəncəvi-870", "Nəriman Həsənzadə" və başqa elektron məlumat bazaları da bu gün oxucular üçün dəyərli mənbələrdir.

Nəticə

Metaverilənlər sistemi elektron kitabxanaların əsasını təşkil edən elementlərdən biri olmaqla onun elektron informasiya ehtiyatlarını da nizama salır.

Mövcud standartlara riayət edildiyi halda metaverilən yaratmaq kifayət qədər bacarıq tələb edən və baha başa gələn bir işdir, lakin nəticədə olduqca informativdir və operativ, hərtərəfli məlumat almaq baxımından xüsusi əhəmiyyətli resursdur.

Metaverilənlərin müsir təqdimat forması hesab olunan biliqrafik məlumat bazaları isə öz növbəsində xüsusi bir qeyd tapmaq üçün insanın milyonlarla sənəd üzərində axtarış aparmaq ehtiyacını aradan qaldırır. Proqramlarda və informasiya müəssisələrində məlumatların saxlanması, alınması və.s. üçün standartlaşdırılmış və effektiv vasitədir. Üstəlik, bu gün verilənlər bazalarının yaradılması və idarə olunması bir neçə il əvvələ nisbətən daha az mürəkkəb bir prosesdir. Verilənlər bazası dizaynı və idarəedilməsi yüksək dərəcədə avtomatlaşdırılmışdır. Artıq verilənlər bazalarının müxtəlif sahələr üzrə fəaliyyət göstərən hər hansı bir təşkilatın işinin mahiyyətini əsaslı şəkildə dəyişdirə biləcəyi, informasiya istehlakçılarını çoxsaylı mənbələrdə məlumat tapmaqla əlaqəli gündəlik prosedurlardan azad edə biləcəyi aydındır. Bu, informasiya xidməti sferasının inkişafında yeni bir mərhələdir və onu növbəti təkamül mərhələsinə aparır.

ƏDƏBİYYAT

1. Антопольский.А. Б.Система метаданных в электронных библиотеках /А.Б. Антопольский //Научные и технические библиотеки: Ежемесячный сборник по вопросам теории и практики библиотечного дела. - 2002. - № 3. - с. 26-44
2. Elektron məlumat bazalarının yaradılması və virtual xidmət: metodik tövsiyə /tərt. ed. S.Salamlı; ixt. red. və bur. məs. K.Tahirov; red. A.Abdullayeva; M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. -Bakı, 2012.- 46 s.
3. İsmayılov İ. Metainformasiya konsaltinqi//“Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. -Bakı. - 23 dekabr, 2017 S. 43-45
4. Nəbiyeva N. Elektron bibliografik informasiya mühiti// Ümummillə lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 96 illiyinə həsr olunmuş “Kitabxana-informasiya və nəşriyyat fəaliyyətində innovasiyalar və fənlərarası inteqrasiya” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. -Bakı.-07 may, 2019. s. 65-68
5. an1.az
6. en.wikipedia.org

SUMMARY

Nadir Ismailov
Namiya Khalilova

**BIBLIOGRAPHIC DATABASES OF THE AZERBAIJAN NATIONAL
LIBRARY NAMED AFTER M.F.AKHUNDZADE**

Modern computer networks, including the Internet, have long become the environment where huge amounts of socially significant information are accumulated, processed and stored in almost all areas of human activity. High-quality and efficient processing, organization of protection and use of information stored in this system, exchange of information between computer networks, convenient search and user access to this information are impossible without a clear description of the characteristics of this information. Such a description is also necessary for software that performs processing and search functions, as well as for users to use, evaluate, interpret and analyze information, if necessary. This type of description is called metadata. Metadata plays a special role in modern information systems. The characteristics, content and functions of metadata are highly dependent on the application technologies of the systems in which they are used, the characteristics of the sources they describe, and the scope of specific applications. Metadata is one of the main research topics both in the field of computer science and in library science and bibliography. This article explores the concept of metainformation, which is considered the most important type of information source. Brief information about the essence, features and functions of metadata is given, general interpretation is analyzed, some definitions of the term "metadata" are discussed, general features and functions of metadata, their areas of use and ways of presentation are considered. Principles of formatting metadata for international presentation are discussed. Electronic library catalogs and databases are seen as an important type of metadata and the arguments for their use are discussed. The main object of the research is the electronic catalog and bibliographic databases of the Azerbaijan National Library named after M.F.Akhundzade. The article analyzes and interprets bibliographic databases presented on the website of the National Library.

Key words: *metadata, electron library, electron catalog, bibliographic database, information*

РЕЗЮМЕ

Надир Исмаилов
Намия Халилова

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ БАЗЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БИБЛИОТЕКИ ИМЕНИ М.Ф.АХУНДЗАДЕ

Современные компьютерные сети и в том числе интернет уже давно стала той средой, где накапливаются, обрабатываются и хранятся огромные объёмы социально значимой информации практически по всем направлениям человеческой деятельности.

Качественная и оперативная обработка, организация защиты и использования информации, хранящегося в этой системе, обмен информацией между компьютерными сетями, удобный поиск и доступ пользователей к этой информации невозможны без четкого описания характеристик этой информации. Такое описание необходимо для программного обеспечения, которое выполняет функции обработки и поиска, а также для пользователей, чтобы при необходимости использовать, оценивать, интерпретировать и анализировать информацию. Этот тип описания называется метаданными. Метаданные играют особую роль в современных информационных системах. Характеристика, содержание и функции метаданных в значительной степени зависят от прикладных технологий систем, в которых они используются, характеристик источников, которые они описывают, а также объема конкретных приложений. Метаданные - одна из основных тем исследований как в области компьютерных наук, так и в библиотековедения и библиографоведения. В этой статье исследуется концепция метаинформации, которая считается наиболее важным типом источника информации. Дается краткая информация о сущности, особенностях и функциях метаданных, анализируется общее толкование, обсуждаются некоторые определения термина «метаданные», рассматриваются общие особенности и функции метаданных, области их использования и способы представления. Обсуждаются принципы форматирования метаданных для международного представления. Электронные библиотечные каталоги и базы данных рассматриваются как важный тип метаданных и обсуждаются аргументы в пользу их использования. Основным объектом же исследования являются электронный каталог и библиографические базы данных Азербайджанской национальной библиотеки имени М.Ф.Ахундзаде. В статье анализируются и интерпретируются библиографические базы данных, представленные на сайте Национальной Библиотеки.

Ключевые слова: *метаданные, электронная библиотека, электронный каталог, библиографическая база данных, информация*

ADİLƏ ABDULLAYEVA

UNEC Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi
adila.abdullayeva@unec.edu.az

UNEC KİTABXANA-İFORMASIYA MƏRKƏZİNİN ELEKTRON RESURLARI VƏ ELEKTRON XİDMƏTLƏR

Məqalədə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin (UNEC) Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin (KİM) rəqəmsal mühitdə fəaliyyətindən, elektron kitabxananın təkmilləşdirilməsi və yeni platformada istifadəçilərə təqdim edilməsindən, elektron kataloqun funksiyalarından bəhs edilmişdir. Elektron kitabxana ilə yanaşı, distant təhsil prosesinə informasiya-resurs dəstəyi göstərmək məqsədilə mərkəzin abunə olduğu beynəlxalq resurslar, onların strukturu, tərkibi, iş prinsipi və kitabxananın təqdim etdiyi onlayn xidmətlər də işıqlandırılmışdır. Məqalədə UNEC Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin qarşılıqlı əməkdaşlıq etdiyi ADA Universiteti ilə elektron kitabxanalararası abonement sisteminin xidmətləri, hər bir istifadəçi üçün əlyətərli olan faydalı onlayn verilənlər bazası haqqında da məlumat verilmişdir.

***Açar sözlər:** UNEC-in elektron kitabxanası, beynəlxalq verilənlər bazası, onlayn xidmətlər, rəqəmsallaşdırma*

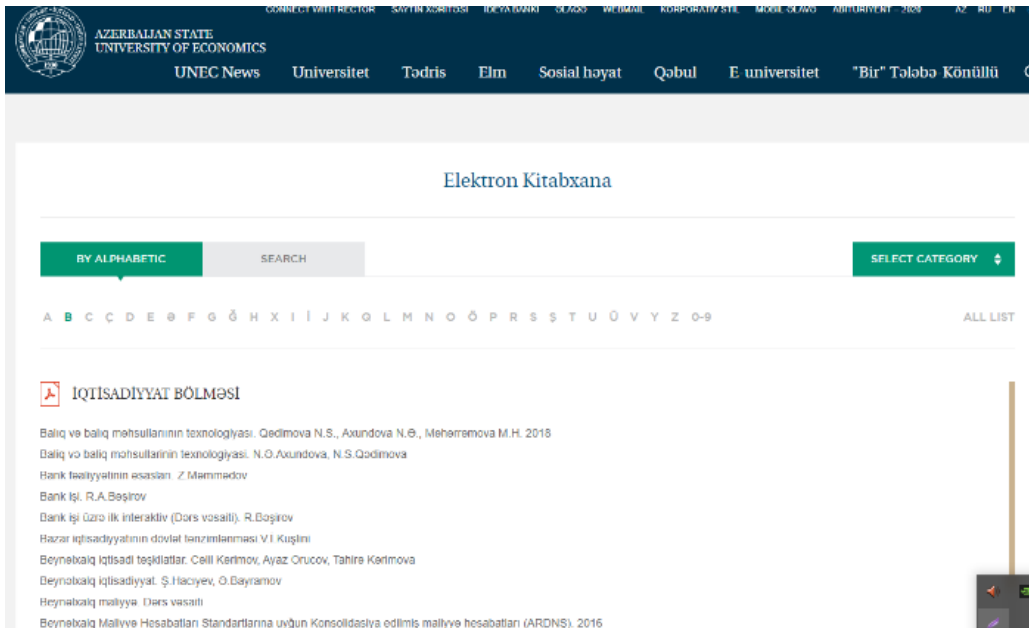
Koronavirus infeksiyasının qlobal pandemiya elan olunduğu və virusun geniş yayılma tendensiyasının davam etdiyi bir dövrdə təəssüf ki, respublikada da vəziyyət heç də ürəkaçan deyil. Belə ki, cari ilin mart ayının 3-dən etibarən Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarına əsasən əhalinin sağlamlığının qorunması, COVID-19 infeksiyasının ölkədə yayılmasının, onun törədə biləcəyi fəsadların qarşısının alınması, tibbi profilaktik, dezinfeksiyaedici və digər qabaqçılıq tədbirlərin intensivləşdirilməsi məqsədilə ölkədə xüsusi karantin rejimi elan edildi. Karantin dövründə ölkə ərazisində bütün təhsil müəssisələrinin fəaliyyətinin dayandırılması və bununla əlaqədar bütün tədbirlərin təxirə salınması təbii ki, bütövlükdə təhsil ictimaiyyəti, ali təhsil müəssisələrinin rəhbərləri, professor-müəllim heyəti qarşısında mühüm vəzifələr qoyaraq rəqəmsal dəyişikləri zəruri etdi. Aparıcı təhsil müəssisələrindən sayılan və Qafqazın ən böyük ali iqtisad təhsili ocaqlarından birinə çevrilən Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC) mövcud şəraitə uyğun distant təhsilin təşkilinə digər təhsil müəssisələri ilə müqayisədə daha hazırlıqlı idi. Məlumat üçün qeyd etmək istərdim ki, universitetdə 2018-ci ildə 1 noyabr tarixində rəsmi açılışı gerçəkləşən və il ərzində 20 min tələbəyə distant təhsil verə biləcək yeni texniki vasitələrlə təchiz edilmiş “UNEC Extern” mərkəzi yaradılmışdır. Təhsilin davamlılığının təmin edilməsi məqsədilə mart ayının 12-dən etibarən UNEC-də əyani təhsilin alternativini kimi bütün dərslər distant formada təşkil edilməyə başlanmışdır. Müəllimin distant formada keçdiyi mühazirələr avtomatik olaraq videoarxivləşdirilmiş və hər bir tələbə həmin mühazirəni dərstdən sonra yenidən izləmək imkanı əldə etmişdir. Təbii ki, dərslərin distant formada tədrisi, təhsil mühitinin qlobal transformasiyası universitet kitabxanası olaraq bizim də qarşımızda yeni perspektivlər açır, rəqəmsal təhsillə ayaqlaşma, yeni onlayn xidmətlərin həyata keçirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsini şərtləndirirdi.

İlk olaraq onu qeyd edək ki, kitabxanalar bütün dövrlərdə cəmiyyətin maariflənməsi, ictimai mütaliənin təşkili və təbliği, tədris, elmi tədqiqat, şəxsi təhsil, biznes fəaliyyəti və digər məqsədlərlə müxtəlif informasiya və məsləhət xidmətinin təşkili üzrə fəaliyyət göstərmişlər. Dövrün tələbinə uyğun zamanla ənənəvi kitabxana proseslərinə yeni texnologiyalar tətbiq edilməyə, ənənəvi xidmətlər onlayn xidmətlərlə əvəz edilməyə başlanmışdır. İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalı və onun istifadəçilərə təqdim edilməsi texnoloji sistem kimi kitabxananın əsas funksiyasıdır. Müasir kitabxana-

informasiya texnologiyalarına ciddi təsir göstərən amillər kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

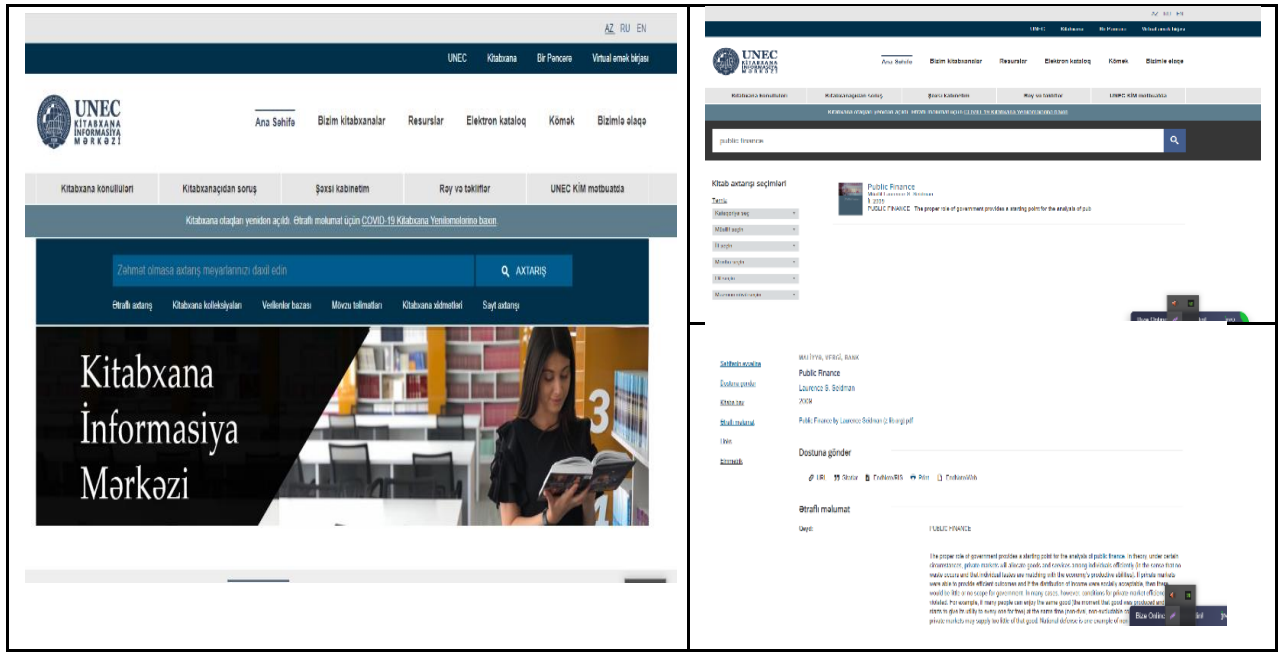
- Qlobal şəbəkələrin təsiri;
- İnformasiya məkanının təsiri;
- Dünyada yeniləşən təhsil paradigması;
- İnformasiya ehtiyacı, təhsil prosesində iştirak, asudə vaxtın sərfində istehlakçılara fərdi yanaşmanın dərinləşməsi (Qurbanov, 2020, 8-9).

Bu sadalananlar hazırda rəqəmsal mühitin formalaşdığı bir dövrdə kitabxanaların fəaliyyətinə də təsirsiz ötürmədi. Distant tədris prosesinin informasiya-resurs təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində UNEC Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin (UNEC KİM) həyata keçirdiyi işlərdən biri dörd dildə (Azərbaycan, türk, ingilis, rus) elektron resursların oxuculara təqdim edilməsi üzrə layihələrin reallaşdırılması oldu. İlk növbədə universitetin Azərbaycandilli resurslarının elektronlaşdırılması məsələsi gündəmdə idi. Nəzərə alsaq ki, artıq bir neçə il öncə kitabxanada bu istiqamətdə işlər reallaşdırılmışdır, sadəcə həmin prosesi intensivləşdirmək və təkmilləşdirmək tələb edilirdi. Qeyd edim ki, bir sıra ali təhsil ocaqlarında olduğu kimi UNEC-də də resursların rəqəmsallaşdırılması istiqamətində bir çox problemlər qaçılmaz oldu. Mühüm problemlərdən biri kimi hazırda dünya kitabxanaları qarşısında da həll edilməmiş problem olan əqli mülkiyyət, müəlliflik və əlaqəli hüquqlarla bağlı məsələni qeyd etmək olar. Hazırda UNEC-in saytında yerləşən elektron kitabxanaya nəzər salaraq <http://unec.edu.az/elektron-kitabxana> linki vasitəsilə bu elektron resurslar hər kəs üçün istənilən məkanda əlverişlidir.

Burada, əsasən, Azərbaycan və rus dillərində UNEC professor-müəllim heyətinin, ayrı-ayrı müəlliflərin dərslər və dərslər vəsaitləri iki kateqoriya üzrə yer almışdır. Ümumi və iqtisadiyyat kateqoriyasında toplanan elektron kitabların pdf formatında təmmətnli resursları kitabların sərlovhəsi üzrə əlifba düzülüşü ilə yerləşdirilmişdir. Lakin resursların hər kəs üçün əlverişli olması pandemiya dövründə ilkin mərhələdə resurslara olan tələbatı ödəsə də, texniki və hüquqi baxımdan bir sıra problemlərə yol açır. Ən əsası bu elektron kitabxanada axtarış funksiyası yox idi, sadəcə bir formada kitablar 1 məkanda toplanmışdı. Əksərən UNEC müəllimlərinin tədqiqat işləri olduğunu nəzərə alsaq, onların razılığı əsasında kitabların elektron mətnləri sayt üzərindən paylaşılmışdır. Karantin rejimi başlandıqı və kitabxanalar ənənəvi olaraq fəaliyyətini dayandırdığı gündən etibarən tələbələrin bütün

kurslar və fənlər üzrə kitabxanadan ən çox istifadə etdiyi və elektronlaşdırılmamış çap kitablarının siyahısı tutularaq bu istiqamətdə işlər görülməyə başladı. Siyahıya alınmış kitablar, kitabxana əməkdaşları tərəfindən Mərkəzin 24/7 kitabxanasında olan sürətli skaner vasitəsilə rəqəmsallaşdırıldı. UNEC Elmi Şurasının qərarına əsasən artıq universitetin nəşriyyatında kitab çap edən müəllimlər nəşrlərin elektron mətninin e-kitabxanaya daxil olmasına razılıq verdiklərini imzaları ilə təsdiq etmiş olacaqlar ki, bu da əlavə vaxt və əmək sərfinin qarşısını alacaq. Artıq 2020/2021-ci tədris ilində oxuculara çoxfunksiyalı, UNEC Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin bütün resurslarını və xidmətlərini bir platformada təqdim edə biləcəyimiz bir elektron kitabxanaya ehtiyac artırdı. Bu məqsədlə hazırda texniki proseslər və məlumatların əlavə edilməsi işləri gedən <http://library.unc.edu.az/> yeni elektron kitabxana üzərində çalışırıq. Burada mərkəzin strukturu, elektron kataloq, elektron resurslar, oxucuları maraqlandıran sualları təqdim etmək üçün “onlayn məsləhətçi” xidməti və digər funksiyalar əhatə edilmişdir.

Qeyd edək ki, burada toplanmış resurslar yalnız UNEC təhsilənləri, professor-müəllim heyəti və əməkdaşlar üçün əlverişli olacaq. UNEC təhsilənləri və müəllimlər öz şəxsi kabinetlərindən e-kitabxanaya birbaşa keçid imkanı əldə edəcəklər. E-kitabxanada axtarış funksiyasına gəldikdə isə burada ətraflı axtarış funksiyası planlaşdırılır. Belə ki, hər hansı resurs üzrə axtarış apararkən yalnız elektron kitabxanada yox, abunə olduğumuz digər məlumat bazaları üzrə də nəticələr ekranda görünəcək. Qeyd edim ki, e-kitabxanada kitablarla yanaşı, elektron jurnallar, distant tədrisdə keçilən video dərslər, inklüziv tədris prosesində istifadə edilən audio resurslar da təqdim ediləcək.

“ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ” MÖVZUSUNDA ONLAYN RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSI

ƏTRAFƏLİ AXTARIS

Bütün kitabxanalar üzrə

Cəmi 38 məlumat

Marketing

- Allahverdiyeva Müslümat Allahverdi - Beynəlxalq marketing
- Armstrong Q. - Marketing : İlk addım
- Axundov Şəmsəddin Əhməd - Beynəlxalq marketing
- Axundov Şəmsəddin Əhməd - Marketing anlayışı
- Ağurov A.S. - Marketingin kommunikasiya sistemi
- Ağurov A.S. - Marketingin kommunikasiya sistemi
- Heyq Pol - Marketing tədqiqatı praktikada: Bazarnı öyrənilməsinin əsas metodları
- Huley Qrem - Marketing strategiyası və rəqəbatlı mövqələşdirmə

Katloqda   Yalnız bu yeri

Müəllif   Allahverdiyeva Müslümat Allahverdi

Sərlövhiyə   Beynəlxalq marketing

Nəşr yeri   Bakı

Nəşr dili   aze :

Nəşr illi   2010

Nəşriyyat   "İqtisad Universiteti

Fiziki təsviri   444 s a-pnc. a-təbñ. 30X35sm

Digər müəlliflər   Allahverdiyeva M. ;

Açar sözlər   BEYNƏLXALQ; MARKETİNG; STRATEGIYA; TƏDQIQAT; ƏMTƏƏ; QIYMƏT; KOMMUNİKASIYA ;

Annosasiya   Dərslərdə beynəlxalq marketingin mahiyyəti, obyekt, funksiyaları, dünya iqtisadiyatında onun yeri, rolu, əhəmiyyəti, v.s. məsələləri diqqət yetirilmişdir.

Məlumat üçün bildirim ki, 2008-ci ildə Əsaslı kitabxanada “İrbis-64” proqramı tətbiq edilməyə başlanmış və kitabxanada elektron kataloqun təşkili üzrə işlərə start verilmişdir. Lakin proqramın bütün modulları alınmadığına görə avtomatlaşdırma işi tam şəkildə həyata keçirilməmişdir. Müəyyən fasilədən sonra - 2018-ci ildə kitabxanada yeni avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi olan ALİSA-dan istifadəyə başlanılmışdır (Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti-90, 325) Kitabxana işi sahəsində yaradılmış ilk milli sistemlərdən biridir. Oxucular elektron kataloqda axtarış aparmaqla hər hansı bir nəşrin bizim kitabxanalarda olub-olmadığını və yerləşdiyi yeri müəyyənləşdirə bilər (<http://e-library.unec.edu.az/alisaweb/#section-topline-2>).

UNEC Kitabxana- İnformasiya Mərkəzinin fondunda olan nəşrlərin rəqəmsallaşdırılması ilə yanaşı, müxtəlif dillərdə beynəlxalq verilənlər bazasına abunəliyin təmin edilməsi işi də həyata keçirilir. Abunə olduğumuz bazalardan biri Rusiyanın İPR MEDIA şirkətinin hazırladığı “İPR Books” (www.iprbookshop.ru) bazasıdır. 140 min kitab (hər ay 500-dən çox yeni kitab), 2000-ə yaxın audionəşri əhatə edən “İPR Books” bazasından şəxsi kabinetlərə göndərilmiş loqin və parollarla qeydiyyatdan keçməklə istifadə etmək mümkündür. Resurslardan istifadə saytla yanaşı, İOS və Android mobil tətbiqlərindən də həyata keçirilə bilər. İPRbooks reader tətbiqini yükləməklə resursları həm onlayn, həm də oflayn rejimdə oxumaq mümkündür. Bazada qeydiyyatdan keçmək və istifadəyə bəzəndə video təlimat da hazırlanıb istifadəçilərə təqdim edilmişdir.

The screenshot shows the ProQuest Business Premium Collection search results for the keyword 'economy'. The search results are displayed in a list format with two entries. The first entry is titled 'ECONOMIES OF SCALE IN BUS TRANSIT: A REVIEW OF CONCEPTS AND EVIDENCE: ABSTRACT' and is from the 'Scholarly Journals' collection. The second entry is titled 'FOREIGN ECONOMIC ASPECTS OF THE PROVISION OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN' and is from the 'Conference Papers & Proceedings' collection. The search results are sorted by 'İlgililik' (Relevance) and show 10,664,928 results. The interface includes a search bar, a sidebar with filters for 'Sıralama kriteri' (Sort by), 'Şuna sınırlandır' (Filter by), and 'Yayın türü' (Publication type).

İkinci sırada EBSCO-nun resursları- <http://search.ebscohost.com/> yer alır. EBSCO bazası artık bir neçə ildir ki, Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu çərçivəsində bir neçə universitetin birgə abunə olduğu bazalardan biridir. Burada istifadəçilərə ictimai, humanitar, kompüter, mühəndislik, nəqliyyat, fizika, kimya sahələri üzrə 9000 jurnal və 2500 elektron kitab və broşür təqdim edilir. Bu il UNEC üzrə istifadə statistikasına baxdıqda nisbətən aşağı göstəricilər olduğunu və tələbatı nəzərə alaraq, EBSCO-nun digər məlumat bazalarına abunəliyi planlaşdırırıq. Bunlardan biri HiperKitap bazasıdır. Müxtəlif sahələr üzrə, əsasən, türk dilində olmaqla 20,000-dən çox tammətli e-kitablar oxucuların istifadəsinə təqdim edilmişdir. Hazırda bazadan sınaq müddətinə istifadə mümkündür və UNEC-də Türk Dünyası İqtisad Məktəbində tədrisin informasiya təminatının ödənilməsində faydalı baza hesab edilir.

The screenshot shows the EBSCOhost search results for the keyword 'istatistik'. The search results are displayed in a list format with one entry titled 'Uygulamalı istatistik'. The entry is from the 'HiperKitap (eBook Collection)' database. The search results are sorted by 'Relevance' and show 3 of 112 results. The interface includes a search bar, a sidebar with filters for 'Detailed Record', 'PDF Full Text', and 'Related Information', and a main content area with details for the selected entry. The details include authors, publication information, resource type, description, subjects, categories, language, related ISBNs, OCLC, accession number, database, and publisher.

Xarici dillərdə kitab, jurnal, məqalə və s. ilə zəngin ProQuest-in Ebook Central bazası da hazırda sınaq müddətinə UNEC istifadəçilərinə təqdim edilmişdir.

UNEC oxucularına təqdim etdiyimiz resurslardan biri də sıx əməkdaşlıq etdiyimiz ADA Universitetinin abunə olduğu resurslardır. Qeyd etmək yerinə düşər ki, 28-29 noyabr 2019-cu il tarixlərində Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində (UNEC) respublikada ilk dəfə olaraq “Universitetlərarası I Kitabxana Forumu” keçirildi. Forum çərçivəsində UNEC KİM ilə ADA Universitetinin kitabxanası arasında qarşılıqlı əməkdaşlığa dair memorandum imzalandı. (Abdullayeva 2019, 4) Memorandumun şərtlərindən irəli gələrək artıq 2020-ci ilin aprel ayından etibarən UNEC istifadəçiləri ADA Universitetinin elektron resurslarından istifadə imkanı əldə etdilər. Əsasən, ingilis dilində olmaqla 10 beynəlxalq məlumat bazasından 200 min elektron kitab, dünyanın aparıcı elmi jurnallarında dərc edilmiş 500 mindən çox elmi məqaləni əhatə edən resursları əldə etmək üçün ilk növbədə Mərkəzi Axtarış Sistemində (<https://adauniversity.on.worldcat.org/discovery>) ehtiyac olan nəşrlər üzrə axtarış aparılır və axtarışın nəticəsinə uyğun olaraq UNEC-ə təqdim edilmiş istifadəçi adı və parolla resurslardan istifadə edilirdi. Tələbələrimiz bu resurslardan faydalanmaqla buraxılış işləri, magistr dissertasiyaları, eləcə də digər elmi tədqiqatların həyata keçirilməsinə müvəffəq oldular. Bu prosesi akademik kitabxana şəbəkəsində elektron kitabxanalararası abonement sisteminin tətbiqinin ilkin rüşeymləri kimi də qiymətləndirmək olar. ADA Universiteti ilə yanaşı, Azərbaycan Milli Kitabxanası da pandemiya dövründə oxuculara yeni onlayn xidmətlər təklif edir. Qeyd edək ki, tipindən və növündən asılı olmayaraq, ölkədə bütün kitabxanaların fəaliyyətinin dayandırıldığını nəzərə alaraq Milli Kitabxana da (<http://anl.az/new/>) istifadəçilərə onlayn rejimdə sənədlərin sifariş və elektron çatdırılması xidmətini həyata keçirir. Mövcud vəziyyətlə əlaqədar olaraq sifarişlər şənbə və bazar günləri istisna olmaqla hər gün saat 9:30-dan 17.00-dək qəbul edilir. <http://anl.az/new/az/pages/75> linkə daxil olmaqla tələbələrimiz istədiyi kitab, jurnal və ya qəzetdən hər hansı məqalə barədə məlumatları səhifədə açılan pəncərələrə daxil etməklə sifariş edə bilər. Sifariş qəbul edildikdən sonra istifadəçinin email ünvanına istədiyi nəşrin elektron variantı göndərilir. UNEC istifadəçilərinə də bu xidmətdən yararlanmaq tövsiyə edilmiş və bizə müraciət edən tələbələrin tələbatını ödəmək üçün onlara kömək məqsədilə kitabxana əməkdaşları Milli Kitabxananın xidmətindən istifadə edərək, onların sorğularını cavablandırmışdır.

UNEC tammətnli verilənlər bazası ilə yanaşı “Clarivate Analytics” agentliyinin “Web of Science” (webofscience.com) elmi analitik bazasına da abunə olmuşdur. Elektron platformada mövcud olan təsir əmsallı jurnallarla tanış olmaq, axtarış sorğusunu tərtib etmək, məqalələrin xülasəsinin hazırlanması, tədqiqatçı profilinin yaradılması, o cümlədən saxta elmi jurnalların aşkarlanması da mümkündür.

Bundan başqa, Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi olaraq daima yeni resurslar, dünyada geniş istifadə edilən açıq girişi olan bazalar haqqında məlumatları UNEC istifadəçilərinin diqqətinə çatdırırıq. İlk növbədə UNEC-in qarşılıqlı əməkdaşlıq etdiyi universitetlərdən biri olan Ankara Universitetinin resurslarını qeyd etmək olar. Ankara universitetində iqtisadi, sosial, texniki və texnoloji, humanitar və digər sahələr üzrə tədris prosesində istifadə edilən kitablar, jurnallar və eləcə də distant dərslərdə zəruri olan tədris materialları ilə zəngin olan türkdilli elektron kitabxanaya göstərilən linklərdən giriş əldə etmək mümkündür: <https://dspace.ankara.edu.tr/xm/ui>; <https://acikders.ankara.edu.tr>. Digər açıq baza 2014-cü ildən fəaliyyət göstərən türkdilli İKSAD Beynəlxalq Nəşriyyat Evinin elektron kitabxanasıdır. E-kitabxanada Asiyadan Amerika qitəsinə qədər olan geniş coğrafi ərazidə yerli və xarici müəlliflərə aid müxtəlif dillərdə və müxtəlif elm sahələri üzrə 900-dən çox elmi kitablar əhatə olunur. Həmin kitabların elektron versiyası açıq şəkildə tədqiqatçıların istifadəsinə verilmişdir. Nəşriyyat Evinin kitabxanasında kitabın tam mətnini (pdf formatında) bu linkə - <https://iksadyayinevi.com/> daxil olmaqla oxumaq və yükləmək olar. İstifadəçilərə faydalı ola biləcəyini nəzərə alaraq digər açıq giriş imkanı olan bazaları da diqqətinizə təqdim edirik:

AgEcon-Kənd/təsərrüfatı və iqtisadiyyata dair resurslar: <https://ageconsearch.umn.edu/>

Açıq elmi kataloq- <http://www.opensciencedirectory.net/>

Açıq dərslik kitabxanası- <https://open.umn.edu/opentextbooks>

Açıq jurnallar: <https://paperity.org/>

Azərbaycan Dövlət Tərcümə Mərkəzi:<https://achiqkitab.aztc.gov.az/Pages/View/3/>

Birləşmiş Millətlər Kitabxanası: <https://www.un-ilibrary.org/>

Beynəlxalq Valyuta Fondu: <https://www.imf.org/en/publications>

Dünya bankı: <https://data.worldbank.org/>

Müxtəlif bilik sahələri üzrə resurslar

<https://openknowledge.worldbank.org/>

Elsevier

<http://www.elsevier.com/about/open-access/open-access-journals>

Hindawi

<https://www.hindawi.com/>

Siyasi elmlərə dair jurnallar

<http://www.scirp.org/journal/OJPS>

İnternet arxivi

<https://archive.org/about/>

Bakı Dövlət Universitetinin resursları

<http://elibrary.bsu.az/>

EconBiz- <https://www.econbiz.de>

Dünya rəqəmsal kitabxanası-<https://www.wdl.org/ru/>

Kembridge Universiteti Nəşri:

<https://www.cambridge.org/core/series/cambridge-textbooks-in-linguistics/79990002F07F78DC02C536C2BD183E71>

<https://www.cambridge.org/core/services/librarians/cambridge-journals-digital-archive>

İstanbul Universiteti kitabxanası:- [https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/e-](https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/e-kaynaklar/acik-erisim-veritabanlari)

[kaynaklar/acik-erisim-veritabanlari](https://kutuphane.istanbul.edu.tr/tr/content/e-kaynaklar/acik-erisim-veritabanlari)

Universal Rəqəmsal Kitabxana-Milyon Kitab Koleksiyası: <http://ulib.isri.cmu.edu/index.html>

Haqqında məlumat veridiyim xidmətlər və resurslar müntəzəm olaraq həm şəxsi kabinetlər, həm saytda elanlar, həm sosial şəbəkələr və digər kommunikasiya vasitəsilə istifadəçilərə çatdırılır. UNEC

Kitabxana-İnformasiya Mərkəzinin əməkdaşları sosial şəbəkələrdə açıq girişi olan və abunə olduğumuz bazalardan, müxtəlif kitablardan istifadə üzrə, həmçinin elm, təhsil, iqtisadiyyat, ədəbiyyat, mədəniyyət və s. sahələr üzrə maraqlı faktları diqqətə çatdırmaqla fəal paylaşımlar edir, maarifləndirici xarakterli posterlər hazırlayıb təqdim edir, onlayn sorğu-məlumat xidmətləri həyata keçirir, virtual sərgilər hazırlayırlar. UNEC-in rəsmi feysbuk səhifəsi vasitəsilə təkcə 2020-ci ildə mərkəzin direktoru 3 dəfə canlı efirə çıxmış və UNEC istifadəçilərinə kitabxananın elektron resursları, onlayn xidmətləri, istifadə qaydaları barədə geniş məlumat vermişdir. (Abdullayeva 2020, 6) Ümumiyyətlə, cari ildə onlayn rejimdə 9830 oxucu-istifadəçinin elektron poçt, sosial şəbəkələr və digər kommunikasiya vasitələri ilə sorğuları cavablandırılmış, 13670 yerli və beynəlxalq elektron resursdan istifadə edilmişdir.

Qeyd etmək istərdim ki, bu gün artıq kitabxanalar rəqəmsal təhsil sistemində yeni funksiyalar daşıyır. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Cavid Cəfərov ingilis dilində qələmə aldığı “Azərbaycan kitabxanaları verilənlər və meta verilənlər mərkəzi kimi” kitabında Azərbaycan kitabxanalarının gələcək inkişaf modelindən danışarkən sosial rəqəmsal kitabxanaların qurulması, elektron sənəd dövriyyəsinin təşkili, mobil tətbiqlər vasitəsilə elektron kitabxanadan istifadənin təşkili, kitabxana proseslərində nano və robot texnologiyaların tətbiqi, elektron kitabxanalararası abonementin təşkili məsələlərinin zəruriliyini qeyd etmişdir (Jafarov 2018, 99-104). Bu günün tələbləri göstərir ki, həqiqətən də global transformasiyalar dövründə kitabxanalar bu proseslərin mərkəzində dayanır və kitabxanaların bugünkü fəaliyyətində köklü dəyişikliklərin tətbiqi qaçılmazdır. Odur ki, akademik kitabxana olaraq qarşımızda yeni rəqəmsal xidmətlərin təşkili və inkişafı istiqamətində xeyli işlər, maraqlı layihələr dayanır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayeva, A. Elmi tədqiqatların informasiya təminatında UNEC modeli /Adilə Abdullayeva //Mədəniyyət. -2020. - 12 iyun. -s.6
2. Abdullayeva, A. UNEC-dən daha bir yenilik: ölkədə ilk dəfə Universitetlərarası I Kitabxana Forumu keçirilib /A. Abdullayeva//İqtisadiyyat. -2019. - 5-11 dekabr. - s. 4
3. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti-90.-Bakı: İqtisad Universiteti, 2020. -349 s.
4. Jafarov, J. Azerbaijani Libraries as Data and Metadata Hubs. -Baku: Progres, 2018. -152 p.
5. Qurbanov, A.İ. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya prosesləri: monoqrafiya/ A.İ.Qurbanov, P.F. Kazimi, K.Ə. Məmmədova. - Bakı: Mütərcim, 2020. - 168 s.

SUMMARY

Adila Abdullayeva

ELECTRONIC RESOURCES AND ELECTRONIC SERVICES OF UNEC LIBRARY-INFORMATION CENTER

The article deals with the activities of the Library Information Center (LIC) of the Azerbaijan State University of Economics (UNEC) in the digital environment, the improvement of the electronic library, and its introduction to users on the new platform, and the function of electronic catalog. In addition to the electronic library, in order to provide information-resource support to the distance learning process, the subscribed international resources, their structure, content, the working principles, and online services provided by the library are also covered. There is also information about the services of the electronic interlibrary loan system with ADA University, in cooperation with the UNEC Library-Information Center, and a useful online database that is accessible for free.

Key words: *UNEC electronic library, international database, online services, digitization*

РЕЗЮМЕ

Адила Абдуллаев

**ЭЛЕКТРОННЫЕ РЕСУРСЫ И ЭЛЕКТРОННЫЕ СЕРВИСЫ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОГО ЦЕНТРА UNEC**

В статье рассматривается деятельность Библиотечно-Информационного Центра (БИЦ) Азербайджанского Государственного Экономического Университета (UNEC) в цифровой среде, совершенствование электронной библиотеки и ее представление пользователям на новой платформе, и функции электронного каталога. В дополнение к электронной библиотеке, для обеспечения информационной и ресурсной поддержки процесса дистанционного обучения, также рассматриваются международные ресурсы, их структура, состав, принцип работы и онлайн-услуги, предоставляемые библиотекой. В статье также представлена информация об услугах электронной межбиблиотечной системы с Университетом ADA в сотрудничестве с Библиотечно-Информационным Центром UNEC, и полезные открытые онлайн-база данных, доступные каждому пользователю.

Ключевые слова: *электронная библиотека UNEC, международная база данных, онлайн-сервисы, оцифровка*

FARİZ ƏHMƏDOV
Naxçıvan Dövlət Universiteti
fariz6254111@gmail.com

ELEKTRON KİTABXANALAR VƏ VİRTUAL XİDMƏT

Məqalədə elektron kitabxana, elektron kataloq və virtual xidmətdən istifadə qaydaları haqqında geniş bəhs edilmişdir. İKT texnologiyalarının elektron kitabxanalarda tətbiq olunması nəticəsində elektron kitabxanaların xidmət keyfiyyətinin artırılması, oxucuların kitabxanalardan istifadə imkanlarının genişləndirilməsini və bu prosesin daha da sürətlənməsi təhlil olunmuşdur.

***Açar sözlər:** elektron kitabxana, ənənəvi, müasir, kompüterləşmə, virtual xidmət*

Respublikamızda son onillikdə elektron kitabxanalar və ümumilikdə müasir kitabxana-informasiya mühitinin formalaşması sahəsində nəzərə çarpacaq addımlar atılmışdır. Bu baxımdan da qeyd edilən vacib istiqamətlərdən biri olan elektron kitabxanaların formalaşması sahəsində əsaslı işlər dövlət başçısı İlham Əliyevin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” 20 aprel 2007-ci il Sərəncamı və “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” kimi vacib dövlət sənədlərinin qəbul edilməsindən sonra daha intensiv aparılmağa başlanılmışdır.

Elektron kitabxanaların inkişaf prosesini müşahidə etdikdə şərti olaraq dörd mərhələyə bölə bilərik:

Birinci nəsil elektron kitabxanalar 60-cı illərdə kitabxana elektron kataloqların formalaşması ilə başladı.

İkinci nəsil elektron kitabxanalar 70-ci illərdən başlayaraq rəqəmsallaşdırma texnologiyalarının tətbiqi ilə fərqli və daha innovativ istiqamət aldı.

Üçüncü nəsil elektron kitabxanaların formalaşmasında artıq İntegrasiya Olunmuş Kitabxana İdarəetmə Sistemləri, RFID texnologiyaları, smart texnologiyaların tətbiqi ilə müasir strukturlu ekosistemi təqdim edirdi.

Dördüncü nəsil elektron kitabxanalar isə hələ ki, mövcud olmadığı üçün bu sahədə də araşdırmalara başlanılmışdır.

Ənənəvi kitabxanaların inkişaf perspektivlərini müasir kitabxanaların iş prinsipləri ilə müqayisə etdikdə məlum olur ki, əvvəllər kitabxanalar yalnız sənəd kütləsinin toplandığı yer kimi xarakterizə olunurdu, indi isə kitabxanaların funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Artıq müasir kitabxanaların iş meyarlarını səciyyələndirən amillərə müasir avtomatlaşdırma vasitələrindən istifadə etmək kimi proseslər daxil olmuşdur. Müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq, kitabxanalarda elektron kataloqun, elektron kitabxananın təşkili, məlumat bazalarının yaradılması, oxuculara yeni virtual xidmətin təqdim edilməsi kitabxanaların qarşısında duran prioritet məsələlərdəndir. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi, yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının yaranması və onların kitabxanalarda tətbiqi kitabxanaların xidmət sisteminin (oxu zallarının və abonoment şöələrinin) yüksək inkişaf səviyyəsini təmin edir. Heç bir siyasi, dini, milli məhdudiyətlər tanımadan, ölkələrin coğrafi sərhədlərini aşaraq öz informasiya xidmətlərini oxuculara bilavasitə yaşadıkları və işlədikləri yerlərdə təqdim edib, cəmiyyət üzvlərinin mənəvi aləminə, təfəkkür tərzinə, əxlaqına, psixologiyasına daha çox nüfuz etmək imkanına malik olacaqlar. Bu gün artıq bir çox kitabxanalarımız elmi informasiya təminatında yeni texnologiyalar tətbiq etməklə bərabər, eyni zamanda daha da irəli gedərək oxuculara qeyri-ənənəvi informasiya və mütaliə formaları hazırlayır, onların sorğularına müasir elektron vasitələrlə (e-kitab, e-jurnal, e-qəzet və s.) daha qlobal və əhatəli cavab vermək üçün məlumat bazalarından istifadə

edirlər. Elektron kitabxanaların kompüterləşməsindən sonra kitabxanaya daxil olan yeni kitablar, ilk növbədə kompüterdə öz əksini tapır, kartoçkalar elektronlaşdırılaraq çoxaldılır, bunula da kitabxana fondunun etibarlı surətdə mühafizəsini və bu fondan daha çox oxucu kontingentinin sərfəli istifadəsini təmin etməklə yanaşı, ağır və yorucu kitabxanaçı əməyi də asanlaşdırılır. Vacib istiqamətlərdən biri də elektron kataloqun yaradılmasıdır. Elektron kataloqu kitabxananın güzgüsü hesab etmək olar. Hazırkı informasiya çoxluğunda oxucuların istədikləri məlumatı əldə edə bilmələri üçün elektron kataloqların əhəmiyyəti böyükdür. Müasir dövrdə oxucuların marağını elektron kitabxanalar daha çox cəlb edir. Elektron kitabxana ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya resurslarına malik olur. Lokal (internetə çıxışı olmayan kitabxananın daxili internet şəbəkəsində oxunan ədəbiyyat) resurslar elektron kitabxananın web və FTP serverlərində toplanmış, kitabxana fondunda yerləşən ədəbiyyatın elektron nüsxələrindən və kitabxana tərəfindən ödənişli və ya mübadilə üsulu ilə alınmış elektron sənəd və nəşr toplusundan ibarətdir. Elektron kitabxana müasir web texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərir. Müasir dövrdə oxucular elektron kitabxanalar sayəsində kitabxanaların informasiya ehtiyatlarından istifadə edir. Elektron kitabxanalar uzaq məsafədən oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək, bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur. Ənənəvi kitabxanalarda informasiya xidməti yalnız kitabxananın iş saati müddətində və məhdud sayda oxuculara xidmət göstərildiyi halda, elektron kitabxanalar 24 saat müddətində fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən qeyri məhdud sayda oxuculara eyni zamanda xidmət edir. Elektron kitabxanalar rahat və sərfəli xidmət növüdür. Onlara hibrid kitabxana, divarsız kitabxana və s deyilir. Müasir şəraitdə respublikamızın bəzi kitabxanalarında bu xidmətin təşkili qısa müddətə və az xərc sərf etməklə böyük informasiya ehtiyatlarının oxucuların istifadəsinə verilməsini və oxucu tələbatının operativ yerinə yetirilməsini təmin edir. Elektron kitabxana daim yeniləşmə, inkişaf və profilaktik iş tələb edir. Bu məqsədlə kitabxanaya bütün funksional istiqamətlərdə peşəkar mütəxəssislər – təsvirin işlənməsi, mətnin rəqəmsallaşdırılması üzrə mütəxəssis kompüter şəbəkəsinin ekspluatasiyası üçün sistem administratoru və proqramlaşdırıcılar, metaverilənlərin yaradılması və daxil edilməsi üçün kataloqlaşdırıcılar, bir neçə layihə rəhbəri, eyni zamanda istifadəçilərin kolleksiyaya çıxışına kömək və onlarla iş məqsədilə xidmət şöbəsi işçiləri tələb olunur. Elektron kitabxanadan istifadə çox sadədir, ondan istifadə üçün oxucudan internetə qoşulmuş kompüter və internetin www xidmətindən istifadə vərdişi tələb olunur. İlk əvvəl kitabxanaya daxil olan hər bir oxucu qeydiyyat bölməsinə yaxınlaşaraq şəxsiyyəti təsdiq edən sənədi təqdim etməklə ənənəvi qaydalarla yanaşı, elektron oxucu kimi qeydiyyatdan keçir ki, bu da hər hansı bir çap materialını istifadə etmək üçün qeydiyyat bölməsində ona təqdim olunan şifrə parolla lokal şəbəkədə rahatlıqla həmin ədəbiyyatdan istifadə edə bilər, sərbəstə ata bilər və print edə bilər.

1968-ci il aprel ayının 23-dən fəaliyyət göstərən NDU kitabxanası 2004-cü il may ayının 12-də yeni beş mərtəbəli binaya köçürülmüş 2013-cü il iyulun 9-dan isə elektron kitabxana kimi fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxanada elektron oxucu tələbatını tam ödəmək üçün elektron informasiya köşkü, müasir book net 2 sürətköçürmə aparatı, əsas və ehtiyat server, elektron oxu zalı üçün 20 ədəd, işçi yeri üçün 10 ədəd kompüter, konfrans zalı üçün elektron lövhə və Fujitsu markalı son model notebokdan istifadə olunur.

Elektron kitabxanaya müraciət edən hər bir oxucu Prolib Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi vasitəsi ilə elektron qeydiyyatdan keçdikdən sonra seçdiyi çap məhsulunu sifariş edə bilər, yaxud seçdiyi çap məhsulunu elektron köşk vasitəsi ilə axtarıqdan sonra elektron oxu zalında istifadə edə bilər. Lib.ndu.edu.az saytı kitabxananın geniş oxucu kontingenti üçün nəzərdə tutulub. Saytda kitabxananın tarixi, strukturu, keçirilən tədbirlər, beynəlxalq əlaqələr, elektron kataloq və elektron kitabxana bölmələri mövcuddur. Prolib proqramı vasitəsilə 5 mindən artıq kitabın elektron PDF-i və 50 mindən artıq elektron kataloq artıq lib.ndu.edu.az saytına yerləşdirilib. Həmçinin universitetdə distant təhsil sistemində keçidlə

əlaqədar olaraq, lazımi elektron kitab ehtiyacı da məhz Elmi Kitabxananın imkanları hesabına ödənilir. Kitabxananın 1-ci mərtəbəsində fəaliyyət göstərən elektron oxu zalında quraşdırılmış 20 ədəd kompüter oxuculara kitabxanada toplanan bütün çap materiallarının elektron şəkildə oxunmasını və seçdiyi çap materialının istənilən səhifələrini çap edərək sürətköçürmə aparatı vasitəsilə asanlıqla əldə etmə imkanlarını sunar. Artıq Naxçıvan Dövlət Universitetinin elektron kitabxanası özündə tam elektronlaşmanı ehtiva edir və oxucularına peşəkar səviyyədə elektron kitabxana xidməti təmin edir. Oxucu kitabxanaya gəlmədən öz sorğusunu kitabxananın elektron ünvanına göndərməklə iki saat ərzində həmin kitabın fondada olub - olmadığı barədə cavab ala bilər. Bu cür xidmət oxucuya operativ informasiya təqdim etmək və vaxta qənaət etmək üçün çox əlverişlidir. Kitabxanaya üzv olan hər bir oxucu elektron kataloq vasitəsi ilə kitabxanaya gəlmədən, iş və yaxud yaşayış yerindən ayrılmadan internet vasitəsilə kitabxana@ndu.edu.az emaili vasitəsilə kitab, jurnal və qəzet sifariş verə bilər. Oxucular sorğularına uyğun kitabı sifariş verdikdən 2 saat sonra onların sorğuları təmin edilir. Əgər oxucunun axtardığı çap materialı Kitabxana fondunda yoxdursa, başqa kitabxanaların fonduna sorğu göndərilərək ən qısa zamanda oxucunun sorğusu təmin edilir. Həmçinin elektron kitabxana xidməti bununla tamamlanmayaraq “ahıllar evində” ənənəvi üsulla onlara səsli kitab oxunması xidməti, sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin maariflənməsi, onların normal cəmiyyətə inteqrasiyası etməsi üçün elektron kitabxanalardan istifadə etməsini təmin etmək üçün informasiya resurslarını brayl əlifbasına çevirən texnologiyalarla audio kitablar oxunaraq regional bərpa mərkəzlərinə çatdırılmışdır.

2020-ci ildə dünyanı ağışuna alan Covid 19 pandemiyası ilə əlaqədar oxucu sorğuları demək olar ki, distant ödənilirdi. 2020-ci ilin mart ayından etibarən NDU Elmi Kitabxanası oxuculara 24 saat xidmət göstərir. Bununla yanaşı, könüllü oxuculardan ibarət “Kitablardan pıçılıtlar” onlayn kitab layihəsinə start vermişdir. Bu layihədə tək NDU tələbələri yox, bir çox Ali təhsil müəssisələrinin tələbələri də könüllü iştirak etmişdir. 15-dən artıq kitab müzakirəsi keçirilən layihə ictimaiyyətdə də geniş maraq doğuraraq mətbuatda geniş işıqlandırılmışdır.

Müasir şəraitdə informasiya cəmiyyəti kitabxanalar qarşısında, cəmiyyətin hər bir üzvünü informasiya ilə təmin etmək və artan sorğuları operativ şəkildə ödəmək üçün yeni tələblər qoyur. Bu isə ənənəvi kitabxana xidmətləri içərisində lazımi xidmətləri saxlamaqla yanaşı, yeni xidmətlərdən və texnologiyalardan istifadə etməyə, elektron kataloq və elektron kitabxana yaratmağa, bir sözlə, kitabxanaların müasirləşdirilməsini zəruri edir. Elektron kitabxanaların formalaşmasında yeni texnologiyaların tətbiqi zəruridir. Son onillikdə müasir Azərbaycan kitabxana şəbəkələrinə qərb təcrübəsi sürətli inteqrasiya etmişdir. Məsələn üçün, AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Elektron Kitabxana Mərkəzində, ADA Universitetinin Kitabxanasında, Şəmkir Zəka İntellektual Gənclər Mərkəzinin kitabxana-informasiya mərkəzində ABŞ Konqres Kitabxanası Təsnifat və Predmetləşmə sistemləri tətbiq edilir. Son dövrlərdə respublikamızda “Bulud” texnologiyaları, “Biometrik” texnologiyaların da tətbiqi məsələlərinə artıq start verilib. Elektron kitabxana şəbəkələri inkişaf etdikcə bu proseslərin lokallaşdırılması, bu sahədə milli səviyyədə xidmət proseslərinin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur.

ƏDƏBİYYAT

1. “Elektron kitabxanalar: mövcud vəziyyət və inkişaf perspektivləri” mövzusunda elmi seminar keçirildi-Rasim Əliquliyev, Rasim.az, 2016. www.rasim.az/index.php?Option=com_content&task=view&id=110&Itemid=66. [Accessed: 03- Apr- 2016]
2. R. Əliquliyev. Dissertasiya işlərinin ilkin müzakirəsi. Elmi seminar, Mövzu: “Yeni nəsil elektron kitabxanaların formalaşması”, AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı: Azərbaycan, 15 may 2015

3. “Azərbaycan Respublikasında inkişaf naminə İKT-nin tətbiqi və inkişaf etdirilməsinin milli strategiyasının (2003-2012-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 17 fevral 2003
4. “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 20 aprel 2007
5. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı. Bakı: 2008

SUMMARY

ELECTRONIC LIBRARIES AND VIRTUAL SERVICE

The article comprehensively deals with the use of electronic library, electronic catalog and the rules of using virtual service. The article also emphasizes the improvement of service quality as a result of the application of ICT service in electronic libraries, expanding opportunities for readers to use libraries and as well as the acceleration of this process.

Key words: *electron library, conventional, contemporary, ICT application, virtual service*

РЕЗЮМЕ

ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОТЕКИ И ВИРТУАЛЬНЫЙ СЕРВИС

В статье подробно рассматриваются правила использования электронной библиотеки, электронного каталога и виртуального сервиса. Были проанализированы повышение качества услуг электронных библиотек, расширение возможностей читателей в использовании библиотек и дальнейшее ускорение этого процесса в результате применения ИКТ- технологий в электронных библиотеках.

Ключевые слова: *электронная библиотека, традиционный, современный, компьютеризация, виртуальный сервис*

SAHAB ƏLİYEVƏ

sahabaliyeva89@gmail.com

SAMİRƏ MƏMMƏDOVA

AMEA Naxçıvan Bölməsi

samire.memmedova20143@gmail.com

AZƏRBAYCAN ELMİNİN İNKİŞAFINDA ELEKTRON KİTABXANALARIN ROLU

Məqalədə elmimizin elektron kitabxanalar əsasında təbliği və ölkəmizdə kitabxana fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlərdən bəhs olunmuşdur. Qeyd olunmuşdur ki, elmin tərəqqi-sində, onun potensialının artmasında, dünya məkanındakı elmi yeniliklərə aid informasiyaların alınması, sistemləşdirilərək oxuculara çatdırılmasında, hər bir oxucunun yüksək səviyyəli elmi informasiya ilə təmin olunmasında əhəmiyyətli rola malik olan elmi kitabxanaların həm ənənəvi, həm də elektron formada oxuculara xidmət göstərməsi sayəsində elmin daha sürətlə inkişafına nail olunmuş, nəticədə elmi qurumların elektron informasiya məkanına inteqrasiyası kimi məsələlərin aktuallaşmasına səbəb olmuşdur. Oxuculara edilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsi, operativliyin və səmərəliliyin artırılması, kitabxana fondunu təşkil edən mədəni və elmi irsin saxlanılmasının yeni üsullarının tətbiqi, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin yeni keyfiyyətli informasiya ilə təmin edilməsi elektron kitabxanaların əsas fəaliyyət istiqaməti kimi xarakterizə olunmuşdur. Məqalədə, həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında kitabxanaların elektronlaşdırılması istiqamətində atılan məqsədyönlü addımlardan bəhs olunmuş, AMEA Naxçıvan Bölməsi Elmi Kitabxanasının elektron kitabxana kimi fəaliyyəti təhlil edilmişdir. Vurğulanmışdır ki, fondları, əsasən, müxtəlif elmsahələrini əhatə edən ədəbiyyatlarla komplektləşdirilən, müxtəlif elmi müəssisələrdə çalışan alimlərə, elmi işçilərə, universitet müəllim və tələbələrinə, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislərə xidmət göstərən kitabxana elektron formada da oxuculara nümunəvi xidmət göstərir. Yekun olaraq belə qənaətə gəlinmişdir ki, oxucularla əlaqələri daha da genişləndirərək fəaliyyət istiqamətini müasir dövrün tələblərinə uyğun qurmaq, kitabxananın fondlarına daxil olan dəyərli elmi nəşrləri elektron formada daha geniş təbliğ edərək elmimizin həm ölkədaxilində inkişafına, həm də dünya elm məkanına daha sürətlə inteqrasiyasına nail olmaq mümkündür.

***Açar sözlər:** elektron kitabxanalar, elmi informasiya, elektron xidmət, informasiya resursları, informasiya texnologiyaları*

Giriş

Kitabxanalar xalqımızın tarixi-mədəni, ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi irsinin toplanıb saxlanılmasında və gələcək nəsillərə ötürülməsində əvəzsiz rola malikdir. “Kitabla insanlar arasında əlaqə yaratmaq, kitabı təbliğ etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, insanların mədəni, intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, tərbiyə prosesinin təşkilində yaxından iştirak etmək vəzifələrini” (Xələfov 2003, 14) həyata keçirən kitabxanaların Azərbaycanın elm və mədəniyyətinin təbliğində, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında çox mühüm rolu var. Bu səbəbdən ölkəmizdə kitabxana fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində bir sıra mühüm addımlar atılmış, müasir inkişaf əlaqədar olaraq yüksək informasiya xidməti göstərən, inkişaf etmiş texnologiya və proqram təminatlarına malik olan elektron kitabxanalar yaradılaraq cəmiyyətimizin istifadəsinə verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” 20 aprel 2007-ci il tarixli Sərəncamı və “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” bu sahənin daha da inkişaf etməsini

sürətləndirmiş, kitabxanalarımızın dünya informasiya məkanına daxil olmasına və elektron kataloqun müasir standartlar səviyyəsinə çatdırılmasına nail olunmuşdur.

Elmi kitabxanaların informasiya təminatında rolu

Kitabxanalar içərisində fondlarının və oxucularının tərkibinə görə elmi kitabxanalar xüsusi mövqeyə malikdir. “Elmin tərəqqisində, nailiyyətlər əldə etməsində, onun potensialının artmasında elmi kitabxanaların rolu əvəzolunmazdır. Dünya məkanındakı elmi yeniliklərə aid informasiyaların alınması, sistemləşdirilərək oxuculara çatdırılması, hər bir oxucunun yüksək səviyyəli elmi informasiya ilə təmin olunması elmi kitabxanalar qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Elm və texnikanın, xüsusilə də informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi XXI əsrdə elmi kitabxanalar elmin informasiya təminatında ən yaxşı göstəricilərə malikdir” (Behbudova 2015, 3-4). Müasir informasiya cəmiyyətinin qurulması, yüksək texnologiyaların tətbiqi sayəsində elmin inkişafı sürətlənmiş və nəticədə elmi qurumların elektron informasiya məkanına inteqrasiyası kimi məsələlərin aktuallaşmasına səbəb olmuşdur. Ölkəmizdə də bu istiqamətdə bir sıra layihələr həyata keçirilmiş, məqsəd isə “informasiya-kommunikasiya infrastrukturuna malik, yüksək sürətli internet şəbəkəsi vasitəsi ilə elmi, texniki, təhsil informasiya və hesablama resurslarına çıxışı olan elmi və təhsil qurumları kollektivlərinin, həmçinin elmi araşdırmalarla və təhsil prosesi ilə məşğul olan ayrı-ayrı fərdlərin virtual məkanda birgə fəaliyyətini təmin etməkdir” (Əliquliyev, Ələkbərov, Fətəliyev 2015, 4). Elektron kitabxanaların da müasir texnologiyalar əsasında informasiya təminatını həyata keçirmək üçün yaradılan qurum kimi əsas məqsədi “oxuculara edilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsi, operativliyin və səmərəliliyin artırılması, kitabxana fondunu təşkil edən mədəni və elmi irsin saxlanılmasının yeni üsullarının tətbiqi, nadir fiziki nüsxələrin qorunması, yeni mənbələrin cəlb olunması ilə kitabxana fondunun genişləndirilməsi, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin yeni keyfiyyətli informasiya ilə təmin etməkdən” (Fətəliyev, Verdiyeva 2016, 23-24) ibarətdir. Elmi kitabxanaların elektron kitabxana şəbəkələrinin yaradılması elmi-texniki kadr hazırlığının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, tədqiqatların səmərəliliyinin artmasına, operativliyin təmin olunması sayəsində gənclərin elmi-tədqiqat sahəsinə axınının güclənməsinə səbəb olur ki, bu da Azərbaycan elminin dünya standartları səviyyəsində inkişafına, beynəlxalq aləmə daha sürətlə inteqrasiyasına şərait yaradır.

Dünya ilk elektron kitabxana 1971-ci ildə professor Maykl Hart tərəfindən yaradılıb. Azərbaycanda isə 80-cı illərin sonlarında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemləri şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən musiqi alətlərinin elektron kitabxanası yaradılmış, daha sonra bu sahə daha da inkişaf etdirilmişdir. Hazırda respublikamızda çoxsaylı elmi kitabxanalar var ki, oxuculara həm ənənəvi, həm də elektron formada xidmət göstərir, “ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə və internet informasiya resursları, elektron kataloq, elektron kitabxana və elektron məlumat bazaları yaratmaqla elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verir” (Əhədova, 2016, 121).

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi Elmi Kitabxanasının elektron kitabxana kimi fəaliyyəti

Naxçıvan Muxtar Respublikasında da ötən illər ərzində “kitabxana işinin müasir standartlar səviyyəsində qurulması diqqət mərkəzində saxlanılmış və muxtar respublikada kitabxanaların elektronlaşdırılması üçün məqsədyönlü addımlar atılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin “Məmməd Səid Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” 19 aprel 2012-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Tədbirlər Planına əsasən Naxçıvan Muxtar Respublikası Kitabxanasının bazasında Elektron kitabxana yaradılmışdır” (Kəlbizadə, 2013, 3). Bundan sonra muxtar respublikada bir neçə kitabxana elektron formada oxuculara xidmət

göstərməyə başlamış, oxucuların informasiya tələbatının daha yüksək səviyyədə ödənilməsi istiqamətində bir sıra mühüm addımlar atılmışdır.

Oxuculara həm ənənəvi, həm də elektron formada xidmət göstərən kitabxanalardan biri də AMEA Naxçıvan Bölməsinin Elmi Kitabxanasıdır. Kitabxananın əsası 1972-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının şəbəkə kitabxanası kimi Naxçıvan Regional Elm Mərkəzinin nəzdində qoyulmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin AMEA Naxçıvan Bölməsinin yaradılması haqqında verdiyi 2002-ci il 07 avqust tarixli Sərəncama əsasən həmin ildən Naxçıvan Bölməsinin nəzdində müstəqil elmi kitabxana kimi fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Kitabxana universal tipli elmi kitabxana olaraq fondları, əsasən, müxtəlif elm sahələrini əhatə edən ədəbiyyatlarla komplektləşdirilir, müxtəlif elmi müəssisələrdə çalışan alimlərə, elmi işçilərə, universitet müəllim və tələbələrinə, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində çalışan mütəxəssislərə xidmət göstərir. Kitabxanada iki kitab, jurnal, dövri mətbuat, avtoreferat və dissertasiya fondları fəaliyyət göstərir. Azərbaycan və rus dillərində kitablarla yanaşı, həm də Qərbi Avropa və Şərqi dillərində olan ədəbiyyatlar da kitabxanada komplektləşdirilir. Kitab fondu 41000-dən artıq olan kitabxanada 20000-ə yaxın jurnal, 8280 avtoreferat, 107 dissertasiya oxucuların istifadəsindədir. Kitabxana elmi kitabxana olduğu üçün artıq müəyyən bir intellektə malik olan oxuculara xidmət göstərir. Elm və texnikanın, xüsusilə də informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi XXI əsrdə elmi kitabxanaların üzərinə düşən vəzifələr və məsuliyyət də böyükdür. Müasir oxucunu kitabxanaya cəlb etmək, onları elmdə, təhsildə, ümumiyyətlə həyatın müxtəlif sahələrində baş verən yeniliklərlə təmin etmək, onların intellektual potensialını artırmaq üçün kitabxana cəmiyyətimizdə və dünya məkanında baş verən elmi yeniliklərə aid informasiyaları toplamaq, paylaşmaq və öz oxucusuna çatdırmaq, yüksək səviyyəli elmi-informasiya ilə təmin etməlidir. Bu məqsədlə də kitabxanadakı iş prinsipləri, xidmət forma və üsulları daima təkmilləşdirilməli, həm ənənəvi, həm elektron, həm də müasir oxucu auditoriyasını genişləndirmək üçün modern xidmət formalarından düzgün istifadə olunmalıdır. Oxucularla birinci növbədə informasiya xidməti xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu məqsədlə kitabxanada oxuculara onları maraqlandıran məsələlərə, mövzulara aid mövcud olan çap əsərləri və başqa sənədlər haqqında operativ şəkildə informasiya verilir, fondlara daxil olan müxtəlif çap məhsulları və digər sənədlər haqqında vaxtaşırı məlumatlandırılır, müxtəlif kütləvi tədbirlər, kitab müzakirələri, kitab təqdimatları keçirilir, müxtəlif şifahi biblioqrafik arayışlar verilərək oxucularla birbaşa əlaqə yaradılır. Kitabxana həm də universal xarakterli elmi kitabxana olduğundan fondların və oxucuların tərkibi, əsasən, elmə xidmət edir. Bu oxucular arasında müxtəlif elmi dərəcəsi olan alimlər, elmi işçilər, doktorant və dissertantlar, universitet müəllim və tələbələri daha çox üstünlük təşkil edirlər. Bu səbəbdən də onları daha çox elmi ədəbiyyatlar maraqlandırır. Naxçıvan Bölməsinin nəzdində olan Elmi-Tədqiqat İnstitutlarının profilinə uyğun olaraq, oxucular məhz həmin istiqamətdə olan ədəbiyyatlara daha çox müraciət edirlər.

Kitabxana oxuculara həm də elektron formada nümunəvi xidmət göstərir. 2013-cü il sentyabr ayının 4-də yaradılan AMEA Naxçıvan Bölməsinin elektron kitabxanasında 12 terabayt yaddaşı olan əsas və ehtiyat server quraşdırılmış, 6 oxucu yeri olan elektron oxu zalı yaradılmış, kitabxana sürət köçürmə aparatı, printer, elektron daşıyıcılarda olan məlumatların vizual və səsli izlənməsi üçün bir ədəd televizor, mobil elektron lövhə ilə təmin olunmuşdur. 2013-cü ildən etibarən kitabların elektron versiyası hazırlanaraq lokal şəbəkə və ya internet vasitəsilə oxuculara təqdim olunur. Kitabxananın e-kitab.ameanb.nmr.az internet saytı hazırlanaraq 2013-cü ildən geniş ictimaiyyətin ixtiyarına verilib. Saytda kitabxananın yaranma tarixi, əsas fəaliyyət istiqaməti, ünvanı yer alıb. Kitablardan elektron kataloqlaşdırılaraq "Elektron kataloq" bölməsində oxuculara təqdim olunur. Sayt vasitəsilə kitabxanada keçirilən tədbirlər, təşkil olunan sərəngilər haqqında hazırlanan materiallarla da tanış olmaq mümkündür. Elektron kitabxananın saytına yerləşdirilən kitabların elektron variantları əsasında təşkil olunan virtual

sərgilər oxucuların kitablardan daha rahat istifadəsini təmin edir. Müxtəlif kitab, məqalə və digər sənədlərin tam elektron mətnini əhatə edən “AMEA Naxçıvan Bölməsinin əməkdaşlarının 2020-ci ilin yarım ili ərzində nəşr olunan kitabları və müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunan yazıları”, “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi-18”, “Oxunması zəruri olan kitablar”, “18 Oktyabr-Dövlət Müstəqilliyi Günü”, “Qarabağ Azərbaycandır!” kimi virtual sərgilər sosial şəbəkələr vasitəsilə oxuculara təqdim olunaraq, onların mütləq marağının artırılmasında, axtarıqların operativləşdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Həmçinin sayta davamlı olaraq müxtəlif qəzet və jurnal materiallarının elektron variantı yerləşdirilir. Kitabxananın "Elektron kitablar" bölməsində hər bir elm sahəsi üzrə ədəbiyyatlarla təchiz olunmuş ayrıca keçidlər kitabların həm əlifba, həm də müxtəlif elm sahələri üzrə axtarılmasına imkan yaradır. "Faydalı linklər" bölməsi vasitəsilə Azərbaycanın və eləcə də dünyanın müxtəlif kitabxanalarının internet saytından istifadə etmək olur. Hal-hazırda kitabxanada inventar sayı 37988 ədəd təşkil edən 15826 kitab elektron kataloqlaşdırılıb, elektron kartotekalarda müxtəlif mövzulara aid 20951 məqaləyə - 16203 qəzet, 4748 jurnal məqaləsinə, elektron avtoreferatlar kataloqunda 8280 avtoreferata, dissertasiya kataloqunda isə 107 dissertasiyaya aid bibliografik məlumatlar yerləşdirilib. 2000-dən artıq kitabın elektron versiyası hazırlanaraq internetdə və ya lokal şəbəkədə yerləşdirilib. Daxili şəbəkə vasitəsilə müxtəlif elektron kataloq və kartotekalar yaradılıb. Həmçinin oxucu qeydiyyatı, kitab verilişi, kitabların qaytarılması, oxucu davamiyyəti və digər xidməti işlərin elektronlaşması prosesləri aparılır. Kitabxanaya müraciət edən hər bir oxucu həm də elektron formada qeydiyyatdan keçir, ona verilən şəxsi parol vasitəsilə elektron oxu zalından kitabxananın saytına daxil olaraq istədiyi kitabın elektron variantını əldə edə bilər. Hazırda kitabxananın 500-dən artıq oxucusu mövcuddur ki, bunlardan 150 istifadəçi elektron formada qeydiyyatdadır.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, elektron kitabxana xidmətinin keyfiyyətinin və operativliyinin təmin edilməsi digər kitabxanalarla yanaşı, elmi kitabxanaların da fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Hər bir oxucuya yüksək səviyyəli informasiya vermək, onları bu günümüzün elmi, mədəniyyəti ilə tanış etmək, onlara ən son forma və üsullarla xidmət göstərmək, oxucu auditoriyasını genişləndirərək elmimizə səmərəli informasiya xidməti göstərmək kimi vəzifələrin yerinə yetirilməsində ənənəvi forma ilə yanaşı, elektron xidmətlərdən də istifadə kitabxana işinin daha da inkişafına təkan verməklə bərabər, elmimizin müasir və dünya standartları səviyyəsində inkişafına, dünya elm məkanına daha sürətlə inteqrasiyasına şərait yaradır. Elektron xidmətlərdən daha asan və operativ istifadə, kitabxananın fondlarına daxil olan dəyərli elmi nəşrlərin elektron formada təqdim olunması oxucuların, xüsusilə də gənc tədqiqatçıların elm və tədqiqat sahəsinə axınının güclənməsinə təsir edir, elmimizin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə təbliğində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Behbudova A. Naxçıvan Muxtar Respublikasında elmi kitabxanaların tarixi və inkişafı. Naxçıvan: Əcəmi, 2015, 96 s.
2. Əliquliyev R., Ələkbərov R., Fətəliyev T. Elektron elm: cari vəziyyəti, problemləri və perspektivləri // İnformasiya Texnologiyaları Problemləri, 2015, № 2
3. Əhədova G. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası gələcəyin elektron kitabxanası kimi /“E-kitabxanaların formalaşması problemləri” respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı, 15 aprel, 2016, 180 s.

4. Fətəliyev T., Verdiyeva N. Elektron kitabxanaların E-elm və E-təhsilin inteqrasiyasında rolu / “E-kitabxanaların formalaşması problemləri” respublika elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı: 15 aprel, 2016, 180 s.
5. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. III hissə. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003, 314 s.
6. Kəlbizadə E. Naxçıvandakı elektron kitabxanalar. “Şərqi qapısı” qəz., 20 sentyabr 2013.

SUMMARY

Sahab Aliyeva, Samira Mammadova

THE ROLE OF ELECTRONIC LIBRARIES IN THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN AZERBAIJAN

The article discusses the work done to promote our science on the basis of electronic libraries and improve library activities in our country. It was noted that scientific libraries, which play an important role in the development of science, increasing its potential, obtaining information about scientific innovations in the world, systematically delivering it to readers, providing each reader with high-quality scientific information, serve readers both in traditional and electronic form. The rapid development of science has been achieved, which has resulted in the actualization of issues such as the integration of scientific institutions in the electronic information space. Improving service to readers, increasing efficiency and effectiveness, applying new methods of preserving the cultural and scientific heritage that makes up the library fund, preserving rare physical copies, expanding the library fund by attracting new sources, providing research with new high-quality information was characterized as an area of activity. The article also discusses the purposeful steps taken for the electronicization of libraries in the Nakhchivan Autonomous Republic, electronic libraries-

operating here were studied based on the analysis of the electronic activities of the scientific library of the Nakhchivan branch of AMEA. It was noted that the library, whose funds are mainly replenished with literature in various fields of science, serving scientists, researchers, university teachers and students working in various scientific institutions, specialist working in various fields of the national economy, also provides exemplary services to readers in electronic form. In conclusion, it was concluded that was possible to achieve the development of our science both within the country and faster integration into the world scientific space by further expanding relations with readers, building a line of action in accordance with modern requirements and promoting valuable scientific publications in electronic form.

Key words: *electronic libraries, scientific information, electronic services, information resources, information technologies*

РЕЗЮМЕ

Сахаб Алиева, Самира Мамедова

**РОЛЬ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК В РАЗВИТИИ
НАУКИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

В статье рассматривается о проделанной работа по продвижению нашей науки на основе электронных библиотек и улучшению библиотечной деятельности в нашей стране. Было отмечено, что благодаря предоставлению читателям услуг как в традиционной, так и в электронной форме научных библиотек, играющих важную роль в прогрессе науки, повышении ее потенциала, получении, систематизации и доведении до читателей информации, относящейся к научным инновациям в мировом пространстве, обеспечению каждого читателя научной информацией высокого уровня, было достигнуто более быстрое развитие науки, что привело к актуализации таких вопросов, как интеграция научных учреждений в электро-информационное пространство. Совершенствование услуг читателям, повышение оперативности и эффективности, внедрение новых методов сохранения культурного и научного наследия формирующего библиотечный фонд, защита редких физических экземпляров, расширение библиотечного фонда с привлечением новых ресурсов, обеспечение научно-исследовательской деятельности новой качественной информацией было охарактеризовано как основное направление деятельности электронных библиотек. В статье также говорилось о целенаправленных шагах, предпринятых в направлении электронизации библиотек в Нахчыванской Автономной республике, где функционирующие электронные библиотеки были исследованы на основе анализа электронной деятельности научной библиотеки Нахчыванского отделения НАНА. Было подчеркнуто, что библиотека, фонды которой комплектуются в основном литературой, охватывающей различные области науки, оказывающая услуги ученым, научным работникам, преподавателям и студентам университета, специалистам в различных сферах народного хозяйства, оказывает читателям образцовые услуги и в электронной форме. В заключение был сделан вывод, что путем дальнейшего расширения связей с читателями, построения направления деятельности в соответствии с требованиями современности, более широкой пропаганды ценных научных изданий, входящих в фонды библиотеки, можно добиться как внутри страны, так и более быстрой интеграции в мировом научном пространстве.

***Ключевые слова:** электронные библиотеки, научная информация, электронное обслуживание, информационные ресурсы, информационные технологии*

NİGAR İSMAYİLOVA
Bakı Dövlət Universiteti
n.musaeva@rambler.ru

ELEKTRON KİTABXANALARIN YARADILMASININ PROQRAM VƏ TEXNİKİ TƏMİNATI

Məqalədə kitabxana proseslərinin elektronlaşdırılması və elektron kitabxanaların yaradılmasında istifadə olunan texniki və proqram təminatından bəhs olunur. Qeyd edilir ki, növbədən, informasiya resurslarının həcmindən və xarakterindən asılı olmayaraq elektron kitabxanaların yaradılması layihəsinin uğurla nəticələnməsi məhz texniki və proqram təminatının düzgün seçilməsindən və quraşdırılmasından asılıdır. Məqalədə elektron kitabxananın yaradılması və fəaliyyətini təmin edən aparat-texniki vasitələr kompleksi və onların yerinə yetirdikləri texnoloji proseslər üçün uyğun normativ-texniki sənədlər araşdırılmışdır. Elektronlaşma zamanı tətbiq edilən texniki avadanlıqlar sadalanmış və xüsusiyyətləri şərh edilmişdir. Həmçinin elektron kitabxanaların yaradılması zamanı daha çox istifadə olunan və əsasən, açıq çıxış kodlu proqram məhsulları Dspace, Vital Fedora, NewGenLib, My Core, Eprints, Omeka, CKAN, ResCarta, Flipping Book Publisher haqqında məlumat verilmişdir.

***Açar sözlər:** elektron kitabxanalar, texniki təminat, proqram təminatı, açıq çıxış kodlu proqram məhsulları*

Giriş

Texniki və proqram təminatı elektron kitabxanaların yaradılmasının baza komponentidir. Elektron kitabxanaların yaradılması layihəsinin uğurla nəticələnməsi məhz texniki və proqram təminatının düzgün seçilməsindən və quraşdırılmasından asılıdır. Növbədən, informasiya resurslarının həcmindən və xarakterindən asılı olmayaraq elektron kitabxanalar bir neçə struktur elementlərindən ibarətdir. Bu struktur elementlər elektron kitabxanaların yaradılmasının və fəaliyyətinin təmin edilməsinə xidmət edir. Elektron kitabxanalar texniki, təşkilati, proqram, informasiya və hüquqi təminat altsistemlərindən ibarət bir informasiya sistemidir (1, 18).

İnformasiya təminatı altsistemi elektron kitabxananın rəqəmsal sənəd resurs fondundan ibarətdir. *Təşkilati təminat* elektron kitabxananın yaradılması və istismarı prosesində işçilərin texniki vasitələrlə və öz aralarında qarşılıqlı əlaqələrini nizamlayan metodlar və vasitələr toplusudur. *Hüquqi təminat* dedikdə elektron kitabxananın yaradılması, statusu və fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi normalar toplusu başa düşülür və onlar vasitəsilə informasiyanın alınması, çevrilməsi, istifadəsi və qorunması qaydaları qanunla nizamlanır. *Texniki təminat* elektron kitabxananın yaradılması üçün zəruri olan texniki qurğular və vasitələr: kompüterlər, skanerlər, şəbəkə-kommunikasiya, elektrik, mühafizə avadanlıqları, rabitə xətləri və kanalları, onların texniki göstəriciləri və s. nəzərdə tutulur. *Proqram təminatı* altsistemi elektron kitabxananın yaradılması zamanı informasiya texnologiyası bazarında mövcud proqram məhsullarının araşdırılmasını, onların içərisindən ən optimalının seçilməsi və tətbiqini tələb edir.

Elektron kitabxanaların yaradılmasının texniki təminatı. Texniki təminat-elektron kitabxananın fəaliyyətini təmin edən aparat-texniki vasitələr kompleksindən və həmçinin həmin vasitələr və yerinə yetirdikləri texnoloji proseslər üçün uyğun normativ-texniki sənədlərdən ibarətdir. Aparat-texniki vasitələr kompleksinə: işçi stansiya və server funksiyasını yerinə yetirən kompüterlər; informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və mühafizəsi üçün avadanlıqlar; rabitə vasitələri və telekommunikasiya avadanlıqları; təşkilati-texniki vasitələr; istismar materialları və s. daxildir.

Normativ-texniki sənədlərdə aparat-texniki vasitələrin texniki xarakteristikaları, onların

quraşdırılması, funksiyaları, iş rejimləri, istismar şərtləri və tələbləri haqda təlimatlar, texnoloji təchizat kimi məsələlər öz əksini tapır. Sənədləri şərti olaraq 3 qrupa bölünür:

- texniki təminatla aid dövlət və sahə standartlarını əhatə edən ümumsistem sənədləri;
- texniki təminatın həyata keçirilməsinin bütün mərhələlərinə aid metodikamı əhatə edən xüsusi sənədlər;

- texniki təminatla aid hesabatların aparılmasında istifadə olunan normativ-arayış sənədləri (3, 225).

Elektron kitabxanaların aparat-texniki təminatı kompüter şəbəkələri bazasında qismən mərkəzləşdirilməmiş formada, kliyent-server arxitekturası əsasında təşkil olunur.

Elektronlaşma layihəsini yerinə yetirmək üçün kitabxanalarda şəbəkənin yaradılması zəruridir. Şəbəkələr həm qlobal səviyyədə, həm də kitabxana daxilində şəbəkə ehtiyatlarından birgə istifadəni və operativ informasiya mübadiləsinə təmin edir. Şəbəkə ehtiyatları dedikdə informasiya ehtiyatı, proqram və əlavələr, periferiya qurğuları nəzərdə tutulur. İnformasiya mübadiləsi isə standart şəbəkə protokolları əsasında həyata keçirilir. Kitabxanalarda lokal kompüter şəbəkəsinin yaradılması üçün minimal texniki təminat: kompüterlər, kabellər, şəbəkə kartı, kommunikasiya qurğuları və s. tələb olunur.

Şəbəkədə istifadə olunan kompüterlər işçi stansiya və server funksiyasını yerinə yetirir. Server funksiyası yüksək texniki göstəricili kompüterlərlə şəbəkənin işlənməsinə nəzarət, monitoring və informasiyanın qorunmasını təmin edir. Şəbəkədə bir və ya bir neçə server ola bilər. İşçi stansiyalar bu və ya digər xüsusiyyətlərinə görə işçi qruplarda birləşirlər. Hər bir işçi qrup serverdə qeydiyyatdan keçir və bu informasiya ehtiyatlarının axtarılmasını və qorunmasını asanlaşdırır. Şəbəkədə kompüter və periferiya avadanlıqları arasında informasiya əlaqəsi, əsasən, kabellər: koaksial, iki cütlük, optik lifli kabellər vasitəsilə həyata keçirilir.

Şəbəkə kartı kompüter və şəbəkə kabeli arasında interfeys rolunu oynayır. Hər bir şəbəkə kartı unikal ünvanla və parametrlərə malik olur. İnformasiya mübadiləsində şəbəkə kartı mühüm rol oynadığından şəbəkənin fəaliyyəti, sürəti şəbəkə kartının seçilməsindən, düzgün quraşdırılmasından və ona uyğun proqram modullarından çox asılıdır. Kart ilk növbədə kompüterin arxitekturasına və ona qoşulacaq kabelə uyğun olmalıdır. Qeyd edək ki, "simsiz" lokal şəbəkələrdə xüsusi növ şəbəkə kartından istifadə olunur. Bu şəbəkə kartları siqnal ötürücü və qəbuledici antenaya malik olurlar (4, 200).

Kommunikasiya avadanlığı olaraq, əsasən, passiv və aktiv konsentratorlardan istifadə olunur. Aktiv konsentrator-Switch qurğusu şəbəkədə siqnalı qəbul edib gücləndirir və informasiya paketlərini optimal yolla ünvanla çatdırır. Bu qurğunun əsas texniki xarakteristikaları portların sayı, siqnalı ötürmə sürəti və kommutasiya alqoritmidir. Onlardan, əsasən, ulduz topologiyalı şəbəkələrə yeni işçi stansiyaları qoşmaq, işçi stansiyalar və server arasında məsafə böyük olduqda kabel seqmentlərini birləşdirmək üçün istifadə olunur. Passiv konsentratorlar: montaj panelləri, kommutasiya blokları və s. yalnız siqnalı qəbul edib ötürmək funksiyasını yerinə yetirirlər və onları aktiv konsentratorlardan fərqli olaraq qidalanma mənbəyinə qoşmağa ehtiyac yoxdur.

Elektron kitabxanaların yaradılmasında digər texniki qurğulardan da: skanerlər, printerlər, modemlər, fasiləsiz qidalandırma qurğuları, maqnit və lent informasiya toplayıcılar, video müşahidə avadanlıqları və s. istifadə olunur.

Elektron kitabxanaların yaradılmasının proqram təminatı

Proqram təminatı elektron kitabxanaların funksional vəzifələrini reallaşdırmaq, həmçinin texniki vasitələr kompleksinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün tələb olunan proqramlar toplusudur.

Ümumiyyətlə, kitabxana proseslərinin elektronlaşdırılması üçün istifadə olunan proqram təminatı 3 qrupda təsnifləşdirilir. 1. Sistem proqram təminatı; 2. Tətbiqi proqram təminatı; 3. Proqramlaşdırma vasitələri. Sistem proqram təminatı kompüterin ayrı-ayrı qurğularının, proqramların birgə işini, şəbəkənin fəaliyyətini təmin edir. Kitabxanaların kompleks elektronlaşması üçün yaradılmış tətbiqi

proqram paketləri Avtomatlaşmış Kitabxana-İnformasiya Sistemləri adlandırılır. Telekommunikasiya proqramlarına əsasən İnternet xidmətlərindən istifadə etmək üçün kliyent proqramları, faksmil və uzaq məsafədən qoşulan proqramlar aiddir.

Elektron kitabxanaların yaradılmasının da proqram təminatına sistem və xüsusi proqram vasitələri, həmçinin proqram sənədləri aiddir.

Sistem proqram təminatına əməliyyat sistemləri, periferiya və telekommunikasiya qurğularının drayverləri, kompüter şəbəkəsinin, Veb serverlərin fəaliyyətini və təhlükəsizliyini təmin edən, verilənlərin emalı prosesinin idarə edilməsi və nəzarət funksiyalarını yerinə yetirən və s. proqramlar kompleksindən ibarətdir.

Xüsusi proqram təminatı elektron kitabxananın yaradılması və fəaliyyətinin reallaşdırılması üçün proqramlar kompleksindən ibarətdir. Proqramlar kompleksinə elektron kitabxanaların elektron sənəd resurslarının və onların metaverilənlərinin yaradılması, verilənlər bazasının təşkili və idarə olunması, istifadəçilərin reqlamentli və ixtiyari sorğularının emalı və çıxış informasiyasının (hesabatların) formalaşdırılması və s. funksiyaları yerinə yetirən proqramlar daxildir və onları təyinatına görə desktop, kliyent, server proqramları kimi qruplaşdırmaq olar (7, 205).

Proqram sənədlərində proqramın yerinə yetirilməsi üçün minimal aparat-proqram tələbləri, beynəlxalq və ya yerli standartlara uyğunluğu, lisenziya şərtləri, istifadəçi və administrator üçün istifadə təlimatları və s. əks olunur.

Elektron kitabxana bir informasiya sistemidir və onun fəaliyyəti proqram-texniki təminat əsasında elektron informasiyanın toplanması, saxlanması, sistemləşdirilməsi və strukturlaşması, telekommunikasiya şəbəkələrindən qeyri-məhdud sayda istifadəçilərin ona effektiv girişinin təmin olunması nəticəsində reallaşır. Elektron kitabxanaların yaradılması 3 tip proqram təminatı əsasında həyata keçirilir:

1. Elektron nəşrlərin yaradılmasını təmin edən xüsusi proqram təminatı. Bu tip proqram təminatı ənənəvi sənədlərin, materialların rəqəmsallaşdırılmasını, tanınmasını, emal edilməsini və elektron nəşrə çevrilməsi funksiyalarını yerinə yetirir;

2. Elektron kitabxana resurslarının kataloqlaşdırılmasını, sistemləşdirilməsini, mühafizəsini, təhlükəsizliyini və əlyətərliyini təmin edən proqram platformalar;

3. Telekommunikasiya proqramları.

İlk elektron kitabxana proqram platformaları hələ XX əsrin 80-ci illərində meydana gəlmişdir. 1983-cü ildə “VTLS Inc.” korporasiyası MARC formatının tətbiqinə əsaslanan VTLS kitabxana menecment sistemini istifadəyə vermişdi. Bu sistem 44 ölkədə 1900-dən çox kitabxana üçün avtomatlaşdırılma üzrə proqram təminatı və xidmətləri təqdim edir. 2014-cü ildə “Innovative Interfaces” şirkətinə birləşdirilmiş bu korporasiya bu gün elektron kitabxanalar üçün “Sierra”, “Polaris”, “Millennium” və “Vital” kimi proqram məhsullarını istehsalçısı sayılır.

Hazırda informasiya bazarında elektron kitabxanaların yaradılması üçün mükəmməl proqram təminatına malik, həmçinin açıq çıxış kodlu proqram məhsulları geniş yayılmışdır.

EPrints müxtəlif tip informasiya resurslarına malik elektron kitabxanaların, elmi-tədqiqat arxivlərinin yaradılması üçün nəzərdə tutulmuş proqram təminatıdır və Avropa və Amerika ölkələrində geniş tətbiq olunur. EPrints Unix əməliyyatlar sistemi platformasında, MySQL 4.x məlumat bazasının idarəetmə sistemi və Apache veb-serveri əsasında fəaliyyət göstərir. Proqram sadə və rahat işçi interfeysinə malikdir və açıq istifadə üçün nəzərdə tutulmuş sənədlərin metaverilənlərinin hazırlanmasını və məlumatlar bazasında saxlanılmasını, sənəd axtarışını, qlobal səviyyədə informasiya mübadiləsini təmin edir. EPrints müxtəlif formatlı fayllarla işi, hətta LaTeX2 nəşriyyat sistemi vasitəsilə yaradılmış sənədlərə baxışı təmin edir. EPrints əsasında yaradılmış elektron kitabxananın informasiya ehtiyatı arxiv şəklində məlumatlar bazasında saxlanılır. Arxiv istifadə üçün nəzərdə tutulmuş sənədləri və ya obyektləri

və onlar haqqında metaverilənləri-bibliografik yazıları özündə saxlayır. Arxiv müxtəlif ölçülü, həcmli, formatlı və tipli sənədlərdən təşkil oluna bilər. Arxivin bütün sənədlərini müəyyən metaverilənlər üzrə qruplaşdırmaq olar. Elektron kitabxanada sənədin identifikasiyası metaverilənlər əsasında həyata keçirilir. Metaverilənlər mövcud bibliografik təsvir qaydalarına əsasən yaradılır. EPrints elektron kitabxana üçün mükəmməl axtarış aparatının yaradılmasını təmin edir.

DSpace açıq və iyerarxik elektron kitabxana arxivi olub kitabxanaçılar və kompüter-informasiya texnologiyaları mütəxəssislərinin birgə əməkdaşlığının məhsuludur. Proqram təminatı 2002-ci ildə Hewlett Packard və Massachusetts Texnologiya İnstitutunun kitabxanası tərəfindən yaradılıb. DSpace mərkəzləşmiş idarəetmə sistemidir. Sistemin informasiya ehtiyatları fəaliyyət və ya elm sahələrinə görə və ya təşkilati struktura müvafiq iyerarxik formada yaradılan tematik bölmələrdə toplanılır. Hər bir bölmənin daxilində qeyri-məhdud sayda altbölmələr və kolleksiyalar yaradıla bilər. Hər bir kolleksiya öz növbəsində yalnız yaddaş sahəsilə məhdudlaşan çoxsaylı sənəd saxlaya bilər. Qeyd edək ki, tematik bölmələrin, altbölmələrin və kolleksiyaların yaradılması hüququ yalnız sistem administratoruna aiddir. DSpace müxtəlif formatlı rəqəmsal sənədləri, metaverilənləri, istifadəçilər haqqında məlumatları saxlayır. Sistemdə axtarış və məlumatlara baxış anonim rejimdə həyata keçirilsə də faylların və metaverilənlərin daxil edilməsi yalnız qeydiyyatlı istifadəçilər tərəfindən yerinə yetirilir.

FlippingBook Publisher proqramı flash texnologiyası əsasında pdf, qrafiki (jpeg, jpg, png, bmp, tiff, tif, swf), MS Office fayllarını idxal etməklə elektron kitablar, jurnallar, qəzetlər, broşürlər və s. nəşrlərin hazırlanmasını təmin edir və elektron kitabxanaların informasiya resurslarının hazırlanmasında geniş istifadə olunur. Bu proqramın “səhifələrin çevrilməsi” effekti və baxış miqyası rejimləri sənədlərin rahat oxunmasını təmin edir. Proqramın digər özəlliyi ənənəvi nəşrlərdə olduğu kimi, mündəricat formasında naviqasiya imkanı və mükəmməl axtarış aparatının olmasıdır.

Vital Fedora açıq çıxış kodlu proqram məhsuludur. Proqramçılar tərəfindən ona əlavə genişlənmələr və utilitlər əlavə edilmişdir. Bu platforma istifadəçilərin fərdi tələbatlarına istiqamətlənib və kolleksiyalara foto, slayd, klip, video yazıları, konfrans materiallarını, elmi məqalələri, elektron jurnalları, dissertasiya və digər tip informasiyaları daxil etməyə imkan verir. Platforma lazım olduqda müəyyən qrup istifadəçilər üçün materiallara əlverişliyi təmin edə, eləcə də məhdudlaşdırıla bilər.

NewGenLib platforması Verus Solutions Ltd (Hindistan, Heydərabad) tərəfindən işlənilib hazırlanan kitabxananın inteqrasiya olunmuş idarəetmə sistemidir. NewGenLib-in ilk versiyası 2005-ci ildə yaranmış, 2008-ci ildə isə o, GNU GPL lisenziyası adı altında yayılmışdır. Proqram Java proqramlaşdırma dilində yazılmış, Linux və Windows əməliyyat sistemlərində çalışır. Platforma metaverilənlərin beynəlxalq standartlarını (MARC-21, MARC-XML) dəstəkləyir, istənilən dildə verilənlərin daxil edilməsini, faylların arxivdə saxlanılması və çıxarılmasını həyata keçirir, digər dillərin (ingilis dilindən başqa) dəstəklənməsi üçün genişlənmələrə malikdir. NewGenLib platforması daha çox inkişaf etmiş ölkələrdə arxivlər, muzeylər və kitabxanalar tərəfindən istifadə edilir.

My Core Alman universitetləri və kompüter mərkəzlərinin birgə səyi ilə 2001-ci ildə yaradılmış açıq kodlu proqram təminatıdır. Proqram təminatı Java və XML dillərində yazılmışdır. GPL -General Public License standartını dəstəkləyir. Proqram təminatı faylların yüklənməsini və təqdim olunmasını, MODS təsvir sxemi əsasında metaverilənlərin idarə olunmasını, axtarış, OAI interfeysini təmin edən təsvirlərə baxış vasitələrinə malikdir. Proqram, digər əlavələrin hesabına genişlənə bilər. Proqram təminatı əsasən ingilis və alman dilində interfeysə malikdir, lakin o, digər dillər üçün lokallaşdırıla bilər. Proqramın demo versiyası vardır ki, istifadəçilər administrator, redaktor və müəllif kimi testdən keçə bilərlər. Proqram təminatından əsasən Almaniya, Böyük Britaniya və İtaliyada istifadə edirlər.

Omeka açıq veb platforma əsasında yaradılmış kitabxana, muzey, arxiv və universitetlərin rəqəmsal kontentinin idarə edilməsi proqramıdır. Proqram üzərində daim yenilənmə işləri aparılır və yaranmasının

ilk 3 ili müddətində onun 18 versiyası istifadəyə verilmişdir. Onun əsasında 100 elektron kitabxana yaradılmışdır. 2010-cu ildə proqramın omega.net public beta versiyası yaradılmışdır. Bu versiya ixtiyari hüquqi və ya fiziki şəxsə istifadəçi adı və parolunu əldə etməklə serverdə proqramlaşdırma təcrübəsinə malik olmadan öz elektron kitabxanasını yaratmağa imkan verir.

CKAN proqramı Open Knowledge Foundation qeyri-kommersiya təşkilatı tərəfindən yaradılmışdır və onun sonuncu versiyası 2017-ci ilin aprel ayında istifadəyə verilmişdir. Proqramdan əsasən federal və yerli hakimiyyət orqanları, tədqiqat institutları istifadə edir. Onun əsasında 40-dan artıq informasiya portalı yaradılmışdır ki, onların içərisində Böyük Britaniya, Amerika, Avstraliya və Avropa İttifaqının hökumət portallarını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

ResCarta rəqəmli kontentin qorunması, idarə olunması və ona əlyətərliyi təmin edən proqram təminatıdır. Proqram ResCarta Foundation kommersiya təşkilatı tərəfindən yaradılmışdır. Proqram açıq kod standartı əsasında yaradılmışdır və sadə işçi interfeysi vasitəsilə müxtəlif formatlı rəqəmli informasiya resurslarına əlyətərliyi təmin edir. Proqram təminatı Java alqoritmik dilində yazılmışdır və mütəxəssislərin fikrinə görə daha çox böyük olmayan (100-1000 elektron sənəd resursuna malik olan) elektron kitabxanaların yaradılması üçün istifadə oluna bilər.

Nəticə

Müxtəlif texniki avadanlıqların tətbiqi və müxtəlif proqram məhsullarından istifadə etməklə yaradılan elektron kitabxanalar müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanaların gələcək inkişafı üçün vacib şərtidir. Elektron kitabxanaların yaradılması informasiya xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, informasiya xidmətləri nomenklaturasının, istənilən növ və mövzulu informasiyadan istifadənin genişləndirilməsinə yönəlir. Elektron kitabxanaların yaradılması və nəhəng informasiya potensialından effektiv istifadə yalnız texniki-texnoloji və proqram təminatından deyil, həm də sosial və psixoloji-pedaqoji problemlərin həllindən asılıdır. Bu mənada informasiyanın hamı üçün əlçatanlığı, kitabxana kadrlarının yeni texniki şərtlərdə işləməyə hazırlanması, oxucuların informasiya mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi, onlara xidmətin optimal formalarının təşkili və s. sosial məsələlər də nəzərə alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Tomer C. Digital libraries in public libraries // Encyclopedia of library and information science. - 2nd ed. -vol. 2. -New York: Basel, 2003, -p. 884-891
2. Moyo L. Electronic libraries and the emergence of new service paradigms // The electronic libraries. -2004, -vol. 22, №3, -p. 220-230
3. Shiri A. Digital library research: current developments and trends // Library review. -2003, -vol. 52, № 5. -p. 198-202
4. Marcum D. Requirements for the future digital library //The journal of academic librarianship. -2003, -vol. 29, № 5. -p. 276-279
5. Field C. Securing digital legal deposit in the UK: the Legal deposit libraries act 2003 // Ibid. -p. 87-100
6. Urs S. Copyright, academic research and libraries: balancing the rights of stakeholders in the digital age // Program: electronic library and information systems. -2004, -vol. 38, №3, -p. 201-207

SUMMARY

Nigar Ismayilova

SOFTWARE AND HARDWARE FOR CREATING ELECTRONIC LIBRARIES

The article discusses the technological and software tools used in the electronicization of library processes and the creation of electronic libraries. It is noted that the success of the project to create digital libraries, regardless of the type, quantity and nature of information resources, depends on the correct choice and installation of equipment and software. The article examines a complex of hardware and technical means that ensure the creation and functioning of an electronic library in accordance with the normative and technical documentation. The technical equipment used in electrification is listed and its features explained. Widely used to create digital libraries, mainly open source software, Dspace, Vital Fedora, NewGenLib, My Core, Eprints, Omeka, CKAN, ResCarta, Flipping Book Publisher.

Keywords: *electronic libraries, hardware, software, open source software products*

РЕЗЮМЕ

Нигяр Исмаилова

**ПРОГРАММНОЕ И ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ
ДЛЯ СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК**

В статье рассматриваются технологические и программные средства, используемые при электронизации библиотечных процессов и создании электронных библиотек. Отмечается, что успех проекта по созданию электронных библиотек, независимо от типа, количества и характера информационных ресурсов, зависит от правильного выбора и установки оборудования и программного обеспечения. В статье исследуется комплекс аппаратно-технических средств, обеспечивающих создание и функционирование электронной библиотеки в соответствии с нормативно-технической документацией. Перечислено техническое оборудование, использованное при электрификации, и объяснены его особенности. Широко используются при создании электронных библиотек, в основном программное обеспечение с открытым исходным кодом, Dspace, Vital Fedora, NewGenLib, My Core, Eprints, Omeka, CKAN, ResCarta, Flipping Book Publisher.

Ключевые слова: *электронные библиотеки, оборудование, программное обеспечение, программные продукты с открытым исходным кодом*

ZAMİN BABAZADƏ
“Naxçıvan” Universiteti
zaminbabazade92@gmail.com

UNİVERSİTETLƏRİN AKADEMİK İNKİŞAFINA ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏSİRİ

Məqalədə elektron kitabxanalar haqqında məlumatlar, elektron kitabxanaların tətbiqinin cəmiyyətə təsiri və s. məlumatlar haqqında göstərilmiş elektron kitabxanaların universitetlərin akademik inkişafına təsiri dünya təcrübəsi əsasında öyrənilməsindən bəhs edilmişdir. Həmçinin burada şəbəkə texnologiyaları vasitəsilə həyatımızda baş verən yeniliklərdən biri olan elektron kitabxanalardan istifadənin üstün cəhətləri də qeyd olunmuşdur. Məqalədə dünyada tanınan şəxslərin fikirlərinə, elmi jurnalların həmçinin universitetlərin araşdırmalarına da yer verilmişdir.

Açar sözlər: Elektron kitabxana, elektron baza, kompüter, şəbəkə texnologiyası

Giriş

Dünyada çox sürətlə inkişaf edən texnikalardan biri də kompüter və şəbəkə texnologiyalarıdır. İndi həyatımızda qarşılaşdığımız, istifadə etdiyimiz bütün hadisə və alətlər demək olar ki, bu texnologiyaların inkişafından bəhrələnmişdir. Elektron sistemlər həyatımızın hər yerindədir. Gündəlik istifadə olunan əşyalar, dövlət strukturlarının, təşkilat və qurumların, bütün sektorların işi məhz elektronlaşmaqdadır. Elektron sistemlər formalaşdıqca insanların vərdişləri dəyişir, insanlar yeni sistemə ayaq uydururlar. Bu sistemlərin tətbiqi demək olar ki, cəmiyyətin malik olduqları bütün məsələlər və vərdişlərə təsir edir.

Texnologiyanın inkişafı kitabxanaların da yeni dövrünü başladır. Artıq bütün dünyada elektron kitabxanalar mövcuddur. Bu kitabxanaların mövcudluğu insanların məlumatlara asan və tez çatmasına kömək edir. Elektron kitabxanalar indiki dövrün əsas elmi bazasını təşkil etməyə doğru irəliləyir.

Universitetlər öz kitabxanalarının elektron bazasını yaratmaq üçün ciddi səy göstərir. Bunun səbəbi elektron kitabxanaların mövcud olduğu təhsil müəssisələrində akademik inkişafa verdiyi töhfədir.

I. Azərbaycanda şəbəkə texnologiyalarının inkişafı, elektron kitabxana nədir?

Azərbaycanda hələ sovet illərindən qismən inkişaf etməkdə olan kompüter və şəbəkə texnologiyalarından istifadə müstəqillik illərindən sonra, xüsusilə ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi və bu sahəyə ayrılan diqqətin artması ilə bu inkişaf daha geniş vüsət alır. Adı çəkilən texnologiyaların inkişafı cəmiyyətin vərdişlərinin dəyişməsinə, eyni zamanda ortaya çıxan bu kütləvi dəyişmələrin oxuma, öyrənmə, öyrətmə və elmi islahatın vasitələrinin dəyişməsinə gətirib çıxardı. Yəni cəmiyyətin məlumatları öyrənməsi və bu məlumatın insanlar üzərində təsiri fərqli hal aldı.

Elektron kitabxanaların ortaya çıxması ilə məlumatları asan şəkildə əldə etmək mümkün oldu. Elektron kitabların məhz üstün cəhətlərindən biri də məlumatın buradan asan əldə olunmasıdır. Kompüter, şəbəkə texnologiyalarının inkişafı, elektron kitabxanaların mövcudluğu oxucunun işini qatbaqat asanlaşdırmışdır. Bu gün dünyada, həmçinin Azərbaycanda elektron kitabxanalar, məlumat əldə etmənin ən asan bazasına çevrilmişdir. Bunu şərtləndirən amillərdən ən başlıcası istənilən yerdə və vaxtda kitabxanaların istifadəsinin mümkünlüyüdür. Yəni hər hansı bir məlumatı əldə etmək üçün hansısa məkana getməyə və ya sabahı gözləməyə ehtiyac yoxdur.

Bəs elektron kitabxana nədir? Məşhur amerikalı alim George Macgregor elektron kitabxanalara belə tərif verir: “Elektron kitabxanalar tərkibində ixtisaslaşmış heyət və elektron kitablara malik, həmçinin bu kitabların uzun müddət mühafizəsini təşkil edən və onların sayını daim arıtran, onları keyfiyyətli şəkildə paylayan, müəyyən kütləyə çatdırən və kamil biliyi əl çatan edən bir elektron

xidmətdir” (Macgregor George, 2008, s. 173).

Elektron kitabxanaların yaradılması və tətbiqi, elm aləmi üçün yeni bir dövr təşkil edir. Çünki indiyə kimi mövcud olan ənənəvi kitabxanalarda məlumat bərabər şəkildə paylana bilməz və hər kəsə əlçatan ola bilməzdi. Ancaq elektron kitabxanaların tətbiqi məlumatın bərabər paylanmasına şərait yaratdı. Kitabxanaya getmədən elmi qaynaqları əl çatan edən elektron kitabxanalar yerləşdikləri məkanın hüdudlarını aşaraq internet vasitəsilə bütün istifadəçilər üçün əlçatan oldu.

Digər tərəfdən elektron məlumatların həddən artıq çoxluğu onun çap olunmasını da qeyri- mümkün edir. Arşivlərə görə “2008-ci ildə elektron məlumatların bir trilyon internet səhifəsi olduğu təxmin edilir. Üç il sonra, bu rəqəmi təxmin etmək belə mümkün deyil. Mətbəənin kəşfindən keçən yarım min ildə hər dil və nüsxə hesablandıqda təxminən yüz milyard kitab çap edilib. Bu məlumat həcmi bu günümüz üçün bir ayda internetə yüklənən məlumatdan daha azdır (Chatfield, 2013, s. 26). Məhz bu faktlara görə elektron kitabxanaların tətbiqi olduqca vacibdir.

Elektron kitabxanaları elektron məlumat bazası da adlandırmaq olar. Bu elektron məlumat bazasını idarə etmək üçün istənilən ölkənin şəbəkə və kompüter texnologiyasına sahib olması və bu texnologiyalara adaptasiyası əsas şərtidir. Azərbaycanda bütün orta və ali məktəblərin, kolleclərin kompüterlə təchiz olunması, orta məktəbdən başlayaraq informatika fənninin tədrisi, yerli rayon, qəsəbə və şəhərlərdə çoxlu müxtəlif istiqamətli kompüter kurslarının fəaliyyəti, universitetlərdə informatika fənninin tədrisinə xüsusi önəm verilməsi və s. elektron kitabxanaların istifadəsinə şərait yaradan əsas amillərdəndir.

Digər tərəfdən dövlətin qayğısı ilə mövcud olan müasir elektron infrastrukturun möhkəmliyi də bu işin aparılmasına, həm elektron kitabxanaların formalaşmasına, həm də onun istifadə imkanlarının mümkünliyinə başlıca töhfədir.

II Elektron kitabxanaların universitetin akademik inkişafına təsiri.

Son dövrlərdə Azərbaycanda mövcud olan kitabxanaların əksəriyyəti, xüsusən də universitet kitabxanaları özünün elektron kitabxanasını yaratmaq üçün səy göstərir və demək olar ki, onlar bu işin öhdəsindən gəlirlər. Universitet daxilində fəaliyyət göstərən kitabxanalarda yaradılan bu xidmət müəllim və tələbə heyətinin istədikləri kitab və məlumatları asan əldə etməsinə şərait yaratdı. Bu elektron xidmət vasitəsilə yer və zaman məsələsi kənar qalmış, universitetin ümumi akademik inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Elektron kitabxanaların tətbiqi ilə dünyada kitabxanaların quruluşunda xeyli dəyişiklik baş verdi. Kitabxananın elektron bazasına yüklənən kitablar kitabxananın zənginliyini artıran əsas məsələyə çevrildi. Bu zamandan artıq kitabxanalardakı kitabların sayı önəm daşımamağa başladı. Amerikada çap olunan məqalələrin birində bu haqda məhz belə yazıldı: “Bu inkişaf, həcmli-kitab və rəf sayları nə qədər böyük olur olsun, bütün kitabxanaların öz rollarını yenidən tanımalarına vəsibə oldu”. (Fourie, Denise K., Dowell 2002. s 1.) Yəni artıq kitab sayı, rəfin genişliyi yox, elektron kitab və məlumatların çoxlu kitabxanaların əsas göstəricisinə çevrildi.

Məşhur “Webster” jurnalı alimlərin elmi işlərini yerinə yetirməkdə elektron kitabxanaların önəmini vurğulayır. Xüsusilə jurnal alimlərin bu texnologiyanın istifadəsində daha aktiv olduğunu qeyd edir (Webster jurnalı, № 3, 2006, s. 19).

Türkiyədə Yasma dərgisində Volkan Göçoğlu, Cenay Babaoğlu, M.Kemal Öktem tərəfindən aparılan tədqiqatda elektron kitabxanaların universitetin akademik inkişafına təsiri araşdırılmış və tədqiqatçılar bu qənaətə gəlmişdir ki, elektron kitabxanası zəngin olan universitetlər digərlərinə nisbətən daha çox inkişaf etmişdir (Yasma dərgisi, №36, 2018).

Tədqiqatçılar öz nəticələrini isbat etmək üçün aşağıdakı cədvəli tərtib etmişlər

“ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ”
MÖVZUSUNDA ONLAYN RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSI

No	Universite	Dijital kütüphanə		SBKY ilə ilgili veri tabanı sayı
		Var	Yok	
1	ODTÜ	+		50
2	Hacettepe Üniversitesi			39
3	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi (V)	+		80
4	İstanbul Üniversitesi			34
5	Ankara Üniversitesi			46
6	Gazi Üniversitesi			31
7	Erciyes Üniversitesi			23

(Yasma dərgisi, №36, 2018)

Cədvəldən də görüldüyü kimi, elektron kitabxananın zənginliyi universitetin akademik inkişafına müsbət təsir göstərir.

Son zamanlar universitetlərdə elektron kitabxanaların inkişafı ilə bərabər, alim və tələbə heyətinin də akademik inkişafı təmin olunur. Elektron kitabxanaların inkişafı ilə universitetlərin akademik inkişafı paralellik təşkil edir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində elektron kitabxanaların universitetin akademik inkişafına təsiri araşdırılmış, araşdırmaların nəticəsi olaraq meydana çıxan fikir belədir ki, universitetlərin akademik inkişafı həmin universitetin elektron kitabxanalarının inkişafından, bazasının çoxluğundan asılıdır.

Bu gün kitabxanalar elektron bazalarını zənginləşdirmək üçün əllərindən gələni edirlər. Onlar ya əllərində olan kitabları elektron varianta çevirir, ya da müəllifi kitabların elektron variantını hazırlamağa çağırırlar. Kitabxanalar bu yolla elektron bazalarındakı kitab sayını artırmağa, oxucu üçün bütün kitabları əlçatan etməyə çalışırlar. Bu işdə universitet kitabxanaları xüsusilə seçilir və dünya təcrübəsindən öyrəndiyimiz kimi elektron kitabxanaların inkişafı universitetin akademik inkişafında birbaşa rol oynayır.

Nəticə

Elmin mövcud olduğu və qaynaqların istifadə edildiyi bütün zamanlarda kitabxanaların rolu danılmazdır. İnsanlar daim kitabxanalardan istifadə etmiş, bunun üçün lap qədimdən asan və əlverişli formalar axtarmışdır. Bu işdə kağızın ixtirası, kitab çapının kəşfi nə qədər əhəmiyyətlidirsə, elektron kitabxanaların tətbiqi də bir o qədər önəmlidir. Məqalədə gördüyümüz kimi elektron kitabxanalar məlumatların bərabər paylanmasına şərait yaratmış, zaman və məkan problemini oxucu üçün aradan qaldırmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Macgregor George, “Introduction To A Special Issue On Digital Libraries And The Semantic Web: Context, Applications and Research”, Library Review, 2008, s. 173-177
2. Fourie, Denise K., Dowell David R., Libraries in the information age, libraries unlimited, USA, 2002. s.1
3. Volkan Göçoğlu, Cenay Babaoğlu, M. Kemal Öktem Dijital Kütüphanelerin universite akademik performansına etkisi: kamu yönetimi disiplini bağlamında bir inceleme. Yasma dərgisi, №36, 2018
4. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1115278>
5. Webster jurnalı, №3, 2006, s. 19
6. Chatfield, T. (2013). Dijital çağa nasıl uyum sağlarız. (L. Konca, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

SUMMARY

Zamin Babazade

EFFECT OF E-LIBRARIES ON THE ACADEMIC DEVELOPMENT OF UNIVERSITIES

In the article the information about e-libraries, the impact of the application of e-libraries on society and so on has been spoken the impact of e-libraries on the academic development of universities has been tried to study on the basis of the world experience. The advantages of using electronic libraries which is one of the innovations in our lives through network technologies are also mentioned here. In this also includes the opinions of world famous people, the researches in scientific journals and universities.

Key words: electronic library, electronic base, computer technology, network technology

РЕЗЮМЕ

Замин Бабазаде

**ВЛИЯНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК НА АКАДЕМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
УНИВЕРСИТЕТОВ**

В статье рассказывается об электронных библиотеках, о влиянии применения электронных библиотек на общество и т. Д., О влиянии электронных библиотек на академическое развитие университетов пытались изучить на основе мировых данных. опыт. Здесь также упоминаются преимущества использования электронных библиотек, которые являются одним из нововведений в нашей жизни благодаря сетевым технологиям. Сюда же входят мнения всемирно известных людей, исследования научных журналов и университетов.

Ключевые слова: электронная библиотека, электронная база, компьютерная техника, сетевая технология.

NƏZAKƏT İSMAYİLOVA
Naxçıvan Dövlət Universiteti
nezaket.ismayilova@yahoo.com

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKA KİTABXANALARINDA ELEKTRON KATOLOQUN SƏNƏD DÖVRİYYƏSİ

Araşdırmalar göstərir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasında müstəqillik illərində kitabxanalarda elektron kataloqun sənəd dövriyyəsi dayanıqlı və davamlı inkişafın möhkəmləndirilməsi, mövcud təcrübəyə əsaslanaraq yeni texnologiyaların, ideyaların, biliklərin müxtəlif sahələrinə tətbiq edilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmizin inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətli rola malik olan bu mühüm prosesdə dövlət tərəfindən diqqət artırılır, bu sahənin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verilir.

Son illərdə ölkəmizdə kitabxana işinin elmi əsaslar üzərində yenidən qurulması kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, maliyyə işinin qaydaya salınması, modernləşdirilməsi, informasiyalaşması kitabxana informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, internetlə qoşulması və s. sahələrdə olan irəliləyişlər tələb edir ki, kadr potensialı genişlənsin, dövrün tələbinə uyğun qurulsun. Bu gün işimizin düzgün istiqamətdə irəliləməsi üçün bu iş çox vacib və əhəmiyyətlidir.

***Açar sözlər:** kitabxana, elektron, ədəbiyyat, fond, texnika*

Giriş

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra keçid dövrünün hər cür çətinliklərinə baxamayaraq ümumillilərdə Heydər Əliyev qarşıya qoyduğu vəzifələri ardıcıl olaraq həyata keçirərək, Azərbaycanda olduğu kimi Naxçıvan Muxtar Respublikasında da çoxsaylı ictimai təşkilatların, siyasi partiyaların, müxtəlif cəmiyyətlərin və fondların yaranması, senzuranın ləğv edilməsi və s. mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Kitabxana işində də mühüm dəyişikliklər və islahatlar başladı. Bütün sahələrdə baş verən bu dəyişikliklər, vətəndaşların informasiya təminatında, kitabxana informasiya cəmiyyəti quruculuğunda, Heydər Əliyevin respublikamıza qayıdıandan sonra Azərbaycan Dövlətçiliyi ilə yanaşı (2, s.57), kitabxana işində də böyük dəyişikliklər başladı. Kitabxanalar ideoloji buxovlardan azad edildi. Milli ideologiyanın formalaşmasında və təbliğində kitabxanalar da yaxından iştirak etdilər.

Belə ki, elm və mədəniyyət müəssisələrinə dövlət büdcəsindən vəsait ayırmaqla yanaşı, onların dövlət mülkiyyəti, ümumxalq sərvəti kimi qorunub saxlanılması haqqında qərarlar qəbul edildi. Sərəncamlar və fərmanlar imzalandı. 1995-ci il sentyabr ayının 29-da “Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illər dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə bağlı Fərman imzalandı. Bu fərmanın birinci bölməsində “Özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisə və obyektlərin siyahısı” verilmişdir. Yerində verilmiş bu fərmandan aydın olur ki, kitabxanalarda saxlanılan sərvətlərin, onların binasının və sahələrinin özəlləşdirilməsi qəti qadağandır.

Beləliklə, kitabxanaların özəlləşdirilməsi onların binalarının başqa məqsədlər üçün istifadə edilməsi ölkə Prezidentinin Fərmanı ilə qadağan edildi. 1993-1999-cu illər kitabxana tarixində mühüm illər kimi yadda qaldı. 1996-cı ildə Azərbaycan Nazirlər Kabineti “Kitabxana işi haqqında” qərar qəbul etdi. Bu qərarla kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq və əhaliyə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ciddi vəzifələr qoyulmuşdur. Bu mühüm sahələrdən biri də kitabxanaların maliyyələşməsi idi. Ölkədə hökm sürən maliyyə böhranına baxamayaraq, dövlət kitabxanalarının saxlanılmasına və kitabxana işçilərinin əmək haqqının verilməsinə ayrılan vəsait

qorunub saxlandı (3, s.138). Bu vəziyyət 1998-ci ilədək davam etdi. Bu ildən sonra dövlət büdcəsindən kitabxanalara yeni kitablar almaq, fondunu zənginləşdirmək və belə bir vəziyyət get-gedə yaxşılaşmağa doğru irəlilədi.

Ölkəmizdə özəl müəssisələrin yaradılması ilə əlaqədar olaraq, yeni özəl kitabxanalar yaranmağa başladı. Bu iş xüsusilə təhsil sahəsində özəl təhsil kitabxana şəbəkəsi, ali və orta ixtisas məktəblərinin kitabxana şəbəkəsi ətrafında formalaşmağa başlamışdır.

Müstəqillik dövründə baş verən hadisələr dövlətimizə kitabxana işi sahəsində yeni, müstəqil, demokratik siyasət yeritmək üçün şərait hazırladı. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşdı. Bu siyasət dünyanın qabaqcıl ölkələrinin kitabxana siyasətindən, ümumbəşəri dəyərlərdən bəhrələnən, müasir dövrün mahiyyətə yeni olan ideyaları ilə silahlanan, gələcəyə baxan, perspektiv inkişafı təmin edə bilən bir siyasətdir. Kitabxana işi haqqında dövlət siyasətini formalaşdırmaq üçün yeni təfəkkür tərzilə düşünən insanların dünya baxışlarını analiz və sintez etmək, milli mentalitetimizə, soykökümüzdə uyğun ənənələri ortaya çıxarıb ümumilləşdirmək əsasında hazırlamaq zəruri idi.

Cəmiyyətin formalaşmasında meydana gələn təkmilləşən, yeni dünya baxışı, yeni təfəkkür insanların dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin formalaşdığı kitabxana siyasəti öz əsas prinsiplərini və vəzifələrini müəyyənləşdirərkən bilavasitə dövlət siyasətinə əsaslanmalı, onun mahiyyətinə uyğunlaşmalıdır. Dövr, zaman irəlilədikcə bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana işi də inkişaf və tərəqqi edərək, dünya təcrübəsindən bəhrələnərək müasir dövrün tələbatına cavab verməlidir. Müasir kitabxanalarda elektron kataloqdan istifadə çox əhəmiyyətli idi.

Araşdırmalar göstərir Naxçıvan Muxtar Respublikasında müstəqillik illərində kitabxanalarda elektron kataloqun sənəd dövriyyəsi dayanıqlı və davamlı inkişafın möhkəmləndirilməsi mövcud təcrübəyə əsaslanaraq yeni texnologiyaların, ideyaların, biliklərin müxtəlif sahələrinə tətbiq edilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmizin inkişafı üçün olduqca əhəmiyyətli rola malik olan bu mühüm prosesdə dövlət tərəfindən diqqət artırılır, bu sahənin inkişafına xüsusi əhəmiyyət verilir (6, s.8). Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın son illər artan maliyyə imkanları ölkə rəhbərliyi tərəfindən innovasiya texnologiyalarının inkişafına xidmət edən təhsil və elm sahələrinə diqqətin artırılması ilə müşahidə olunur.

Ötən illər ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikasında da kitabxana işinin müasir standartlar səviyyəsində qurulması diqqət mərkəzində saxlanılmış və muxtar respublikada kitabxanaların elektronlaşdırılması üçün məqsədyönlü addımlar atılmışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin "Məmməd Səid Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 19 aprel 2012-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Tədbirlər Planına əsasən Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının bazasında Elektron kitabxana yaradılmışdır. 2012-ci il dekabrın 3-də Məmməd Səid Ordubadinin 140-illiyi və ədibin adını daşıyan Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının 90 illik yubiley tədbirləri keçirilmiş, elektron kitabxananın təqdimatı olmuşdur. Elektron arxiv və elektron kitabxana sisteminin yaradılması istiqamətində növbəti addım isə Naxçıvanşünaslıq Mərkəzinin istifadəyə verilməsi olmuşdur (10). Naxçıvanşünaslığa aid əldə olunan kitab, albom, elmi-kütləvi məqalə, qəzet və jurnal materiallarının, sənədli filmlərin, elektron daşıyıcıların qorunub saxlanması, tədqiq və təbliğ edilməsi Naxçıvanşünaslıqla məşğul olan ayrıca bir mərkəzin yaradılmasını zərurətə çevirmişdi. Bu zərurət əsas götürülərək Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 2011-ci il 17 fevral tarixli Sərəncamı ilə Naxçıvanşünaslıq Mərkəzi yaradılmış, mərkəz üçün ayrıca bina ayrılmış və əsaslı surətdə yenidən qurulmuşdur. Mərkəzin kitabxanası və arxivi ən müasir informasiya avadanlıq və daşıyıcıları ilə təmin olunmuş, elektron kitabxana və elektron arxiv yaradılmışdır (11, s.8).

Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanası muxtar respublika elmi kitabxanaları icərisində

ən irihəcmli elektron kitabxanadır. Kitabxanada aparılan yenidənqurma işləri zamanı burada müasir sürətköçürmə aparatı, elektron informasiya köşkü, əsas və ehtiyat server quraşdırılmış, elektron oxu zalı yaradılmışdır. Muxtar respublikamızda daha bir elektron kitabxananın-Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsinin Elektron kitabxanasının açılışı olmuşdur. Elektron kitabxananın yaradılması məqsədilə 12 terabayt yaddaşı olan əsas və ehtiyat server quraşdırılmış, elektron oxu zalı üçün 6 oxucu yeri yaradılmışdır (1, s.5). Kitabxana lazımı avadanlıqlarla təmin edilmiş, burada sürətköçürmə aparatı, printer, elektron daşıyıcılarda olan məlumatların vizual və səsli izlənməsi üçün televizor və mobil elektron lövhə qoyulmuşdur. Kitabxanaya fiber-optik kabel çəkilmiş, daxili şəbəkə yaradılmış və www.e-kitab.ameanb.nmr.az internet səhifəsi hazırlanaraq təqdim olunmuşdur.

Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 1996-cı ildən etibarən daha da təkmilləşdirilərək inkişaf etdirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talibovun qayğısı sayəsində Naxçıvan Dövlət Universitetinin kitabxanası üçün yeni beşmərtəbəli bina inşa edilmişdir. Beləliklə, kitabxana 2004-cü ilin may ayında avropa standartlarına uyğun beşmərtəbəli binaya köçürülmüşdür. Bundan sonra kitabxananın tarixində yeni inkişaf mərhələsi başlanmış, oxuculara xidmət işində mütərəqqi üsullar tətbiq edilmişdir.

Naxçıvan Dövlət Universitetinin zəngin maarifçilik ənənələrinə malik olması Naxçıvan Muxtar Respublikasında yüksəkixtisaslı kadrların yetişdirilməsinə, elmin formalaşmasına və bütövlükdə regionun tərəqqisinə öz müsbət təsirini göstərir (7, s.3). Naxçıvan Dövlət Universitetinin çoxsaylı məzunları Azərbaycan Milli Dövlətçilik quruculuğunun ən müxtəlif sahələrində yaxından iştirak edir. Respublikamızda və onun hüdudlarından kənarında elmi-mədəni potensialın güclənməsində layiqli töhfələr verir.

Artıq müstəqil dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi yolunda məqsədyönlü fəaliyyətin təzahürü kimi Heydər Əliyev irsinin və dövlətçiliyimizin öyrənilməsi həmişə diqqətdə olacaq.

Müstəqillik illərində xarici dillərdə olan ədəbiyyat fondu sürətlə azalırdı. Bu kitabxanada elmi potensiala malik olan elmlərin inkişafında xüsusi əhəmiyyəti olan referatif jurnalların, informasiya nəşrlərinin alınması tamamilə dayanmışdır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, kitabxana keçmiş SSPİ dağılandıqdan sonra pullu məcburi nüsxələrdən də məhrum edilmişdi. Respublikanın nəşriyyat sistemi tamamilə müflisləşmiş, kitab nəşri işi iflic vəziyyətə düşmüşdür. Bütün bunlar kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi işini demək olar ki, dayandırmışdır.

H.Əliyevin yenidən 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtması Azərbaycan Respublikasında yaranan ab-hava kitabxana işinə də öz müsbət təsirini göstərdi. Belə ki, müxtəlif sahələrdə olduğu kimi (5, s.34). Naxçıvan Muxtar Respublikasında da kitabxanalar yenidən quruldu, kitabxana işində böyük canlanma baş verdi. Hər şeydən əvvəl, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxana işinə vəsaitin ayrılması, yeni binanın tikilməsi və avadanlıqlarla təmin edilməsi, kitab fondunun yeni ədəbiyyatla dövrü nəşrlərə, elmi və referatif jurnallarla komplektləşdirilməsi kitabxananın avropa standartları səviyyəsinə yüksəlməsinə səbəb oldu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2004-cü ildə “Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri”, “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi”, “Dünya ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi” və 150 cildlik “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası seriyasının nəşr olunması haqqında” sərəncamlar imzalayaraq yenidən çap edilən kitabların bütün kütləvi, ali və orta tədris müəssisələrindəki kitabxanalara verilməsini, həmçinin bu kitabların mətnlərinin elektron daşıyıcıları və internet vasitəsi ilə yayılmasını təmin etmək, latın qrafikasında “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanasının yaradılması” haqqında tapşırıqlar verilmişdir.

Nəticə

Yekun olaraq deyə bilərik ki, son illərdə ölkəmizdə kitabxana işinin elmi əsaslar üzərində yenidən qurulması kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, maliyyə işinin qaydaya salınması modernləşdirilməsi, informasişlaşması kitabxana informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, internetlə qoşulması və s. sahələrdə olan irəliləyişlər tələb edir ki, kadr potensialı artsın. Məhz bu baxımdan respublika Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasətin böyük əhəmiyyəti var. Beləki, son illərdə Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin inkişaf etdirilməsinə dair bir çox sərəncamlar imzalanmışdır. Bunlardan ən genişi və kitabxanaların uzunmüddətli inkişafına dəstək olan 6 oktyabr 2008-ci ildə prezident tərəfindən imzalanan “Azərbaycan Respublikasında kitabxana informasiya sahəsinin 2008-2013-cü ilində inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”dır. (Bu Dövlət Proqramında kitab və kitabxana mədəniyyətinin gələcək inkişaf istiqamətinə, xalqımızın durmadan artan informasiya təminatının ödənilməsinə, kitabxana işinin daha da inkişafına, yenidən qurulmasına müasir kitabxananın ən başlıca vəzifəsi oxuculara kitabxana və informasiya xidmətini yüksəltmək, kitabxanaların dünya standartları səviyyəsinə qaldırmaq eyni zamanda dünya kitabxanaçılıq təcrübəsindən bəhrələnmək, ənənəvi kitabxanaçılığın müasir kitabxanaçılıqla əvəz edilməsinə yönəldilmişdir).

ƏDƏBİYYAT

1. AMEA Naxçıvan Bölməsi Elmi Kitabxanasının 2012-2018-ci illərə dair hesabatı
2. Allahverdiyev B.A. Kitablər haqqında kitab. Bakı: Gənclik, 1972, 95 s.
3. Bayramova İ.Z. Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsi və kadr təminatının müasir vəziyyəti. Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, 2011, JV s 2, s. 250-258
1. Behbudova A. Naxçıvan Muxtar Respublikasında elmi kitabxanalardan tarixi və inkişafı (dərs vəsaiti), Naxçıvan: Əcəmi, 2015, 96 s.
5. Əliyev A. Naxçıvanda kitabxanaların tarixi. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, №3, BDU, 2007, s.172
6. Əhmədov E.Y. Qlobal informasiya məkanı və müasir kitabxanaşünaslıqda mütaliənin yeni təzahürləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2007, №2, s.3-14
7. Həbibbəyli İ. Heydər Əliyev və Naxçıvan Dövlət Universiteti. Naxçıvan: Qeyrət, 2002
8. Xələfov A. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2005, №2, s. 5-17
9. Məmməd Səid Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublikası Mərkəzi Kitabxanasının 2000-2018-ci illərə dair hesabat
10. İsmayılova N. Naxçıvan Dövlət Universitetinin 50 illik tarixi və Elmi kitabxanasının inkişaf yolu. Əcəmi, Naxçıvan: s. 96
11. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbovun “M.S. Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublikası kitabxanasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” Sərəncam// Şərq qapısı-19 aprel 2012
12. Naxçıvanşünaslıq mərkəzinin 2013-2018-cı illərə dair hesabatı

SUMMARY

DOCUMENT CIRCULATION OF ELECTRONIC CATALOGUE (E- CATALOG) IN THE LIBRARIES OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC (NAR)

Researches show that during independence document circulation of electronic catalogue in the libraries of NAR has been focused on implementation to the various fields of novel technologies, ideas, knowledge based on exciting experience to strengthen durable and regular development. In this vital process that has too important role for development of our country attention is increased and special importance is given to the improvement of this field by the government.

Nowadays advances in the fields of re-establishment of libraries on scientific basis, acquisition of libraries by modern literature, strengthening of financial and technical source, regulation of financial work, modernization, informatisation, providing of library with information technology, access of the internet etc demand that staff capacity will increase and will set up according to the requirements of the time. This is very important and crucial in order to advance our work in the right direction.

Key words: library, electronic, literature, fond, technique

РЕЗЮМЕ

ОБОРОТ ДОКУМЕНТОВ ЭЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГА В БИБЛИОТЕКАХ НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Исследования показывают, что за годы независимости в Нахчыванской Автономной Республике документооборот в библиотеках направлен на применение новых технологий, идей и знаний в различных областях, основанных на существующем опыте. В этом важном процессе, который играет очень важную роль в развитии нашей страны, государством уделяется все большее внимание, особое внимание уделяется развитию этой сферы.

В последние годы реконструкция на научной основе библиотечной работы в нашей стране, комплектование библиотек новой литературой, усиление материально-технической базы, регулирование финансовой работы, модернизация, информатизация библиотечных информационных технологий, доступ через интернет и другие достижения в этой области требуют расширения кадровых потенциалов в соответствии с требованиями современного времени. Сегодня эта работа очень важна и значима для того, чтобы наше исследование сегодня двигалась в правильном направлении.

Ключевые слова: библиотека, электроника, литература, фонд, оборудование

AYPARA BEHBUDOVA
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
aypara.behbudova@mail.ru

KİTABXANA-İNFÖRMASİYA XİDMƏTİNDƏ ELEKTRON KİTABXANALARIN ROLU

Bu məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən elektron kitabxanaların yaranması və inkişafı haqqında geniş məlumat verilir.

Elektron kitabxanaların informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi sahəsində dövlət qayğısı diqqətə çatdırılır.

Müasir tipli kitabxanaların yaranması kitabxana işçilərinin üzərinə yeni vəzifələr qoyur.

Elektron kitabxanalarda oxuculara xidmət işinin təşkili və qarşıya çıxan problemlər təhlil olunur.

***Açar sözlər:** kitabxanalar, kitabxana fondları, informasiya cəmiyyəti, müasir kitabxana-informasiya prosesləri*

Müasir dövrdə kitabxanalar yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub. Buna görə də kitabxanalar xidmət prosesini həm abonement, həm də oxu zallarının köməyi ilə həyata keçirərkən yalnız oxucuların konkret sorğularını odəməklə kifayətlənmir, həm də onları cəmiyyətdə baş verən yeniliklərlə maraqlanmağa istiqamətləndirir.

Kitabxanaların modernləşdirmə prosesinin sürətləndirilməsi, məlumat baza bankının yaradılması, texniki resursların artırılması, beynəlxalq elektron sisteminə keçid, müasir şəraitdə ölkəmizin kitabxana sistemində oxuculara yeni xidmət növü-informasiya xidməti növünü yaratmışdır ki, məhz bu da kitabxana xidmətinin əsas mahiyyətini özündə birləşdirən, müasir tələblərə cavab verən xidmət növü kimi səslənsə də o, məzmunca kitabxana xidmətinin davamıdır.

İnformasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatına tam cavab verə bilən müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi və ondan istifadəyə əsaslanan, internet vasitəsi ilə dünya müstəvisinə çıxan elektron vasitələrin köməyi ilə oxucuların qarşısında böyük informasiya məkanı yaradan, virtual kitabxanaların köməyi ilə oxucuların malına çevrilə bilən xidmət növüdür (4. s. 210).

Müasir kitabxanalarımızın informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi sahəsində dövlət xeyli tədbirlər görüb. Kitabxanaların internet şəbəkəsinə qoşulması, xidmət prosesində elektron sənədləri və kataloqları, elektron poçtu, CDROM və s. informasiya texnologiyasının tətbiqini təmin edən tədbirlər həyata keçirir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" (1.17) isə bu sahədə əsaslı islahatların aparılmasını, fondların müasir informasiya daşıyıcıları ilə zənginləşdirilməsini, dünyanın qabaqcıl kitabxana-informasiya müəssisələrinin təcrübəsindən istifadə edilməsini, elektron məlumat banklarının yaradılmasını, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini zəruri edir. Bütün bunlar mədəniyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında da elm və təhsilin inkişafına göstərilən dövlət qayğısının ən ümdə göstəricisi kimi M.S.Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublika elektron kitabxanasını, Naxçıvanşünaslıq Mərkəzinin elektron kitabxanasını, Naxçıvan Dövlət Universitetinin elektron kitabxanasını, AMEA Naxçıvan Bölməsinin elektron kitabxanasını və Naxçıvan Regional İnformasiya Mərkəzində məhdud fiziki imkanlılar üçün audio və elektron kitabxanasını göstərmək olar.

Elektron kitabxanalarda avtomatlaşdırma proseslərinin tətbiqi onların bütün fəaliyyət istiqamətlərini əhatə edir. Ədəbiyyatın abunəsi, komplektləşdirilməsi, işlənməsi, kataloqlaşdırılması, xidmət sahələrini: abonement, qiraət zalları, kitabxanalararası abonement, ədəbiyyatın mühafizəsi, nadir nəşrlərin konservasiyası, xarici ölkələrlə ədəbiyyat mübadiləsinin təşkili və bibliografik fəaliyyətin ən mühüm istiqamətlərindən biri olan bibliografik informasiya xidməti fəaliyyəti və s. (3. s.128).

Respublikanın bir sıra böyük kitabxanaları, o cümlədən AMEA-nın Naxçıvan Bölməsinin elektron kitabxanası son illər kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması məsələlərinə çox böyük diqqət yetirir.

AMEA Naxçıvan Bölməsinin elektron kitabxanasının yaradılması məqsədilə 12 terabayt yaddaşlı olan əsas və ehtiyat server quraşdırılmış, 6 oxucu yeri olan elektron oxu zalı yaradılmışdır. Kitabxana sürətköçürmə aparatı, printer, elektron daşıyıcılarda olan məlumatların vizual və səsli izlənməsi üçün 1 ədəd televizor, mobil elektron lövhə ilə təmin olunmuşdur. Kitabxanada daxili şəbəkə yaradılmış və internet səhifəsi hazırlanmışdır. Kitabxananın skayner otağında kitabların elektron versiyası hazırlanaraq lokal şəbəkə və ya internet vasitəsilə oxuculara xidmət göstərir. Kitablardan elektron kataloqlaşdırılaraq “Elektron kataloq” bölməsində oxuculara təqdim olunur. Daxili şəbəkə vasitəsilə elektron kataloq və kartotekalar yaradılmışdır. Həmçinin oxucu qeydiyyatı, kitab verilişi, kitabların qaytarılması, oxucu davamiyyəti və digər xidməti işlərin elektronlaşması prosesləri aparılıb. Kitabxananın “Elektron kitablardan” bölməsində hər bir elm sahəsi üzrə ədəbiyyatlarla təchiz olunmuş ayrıca keçidlər kitabların həm əlifba, həm də müxtəlif elm sahələri üzrə axtarılmasına imkan yaradır. “Faydalı linklər” bölməsi vasitəsilə Azərbaycan və eləcə də dünyanın müxtəlif kitabxanalarının internet saytından istifadə etmək olur. Bu gün kitabxanada 15 min adda 38000-dən artıq kitabın elektron kataloqu, elektron kartotekalarda müxtəlif mövzulara aid 16000 qəzet, 4700 jurnal məqalələri, elektron avtoreferatlar kataloqunda 8300 avtoreferat, dissertasiyalar kataloqunda isə 107 dissertasiyaya aid bibliografik məlumatlar yerləşdirilmişdir. 13000 min kitabın elektron versiyası hazırlanaraq internetdə, 7000 kitabın elektron versiyası isə lokal şəbəkədə yerləşdirilmişdir. Bu kitabxana oxuculara çox yüksək səviyyədə xidmət göstərir (2, s.54).

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədri Vasif Talıbovun "Məmməd Səid Ordubadi adına Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" 19 aprel 2012-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Tədbirlər Planına əsasən Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının bazasında Elektron Kitabxana yaradılmışdır. 2012-ci il dekabrın 3-də Məmməd Səid Ordubadinin 140 və ədibin adını daşıyan Naxçıvan Muxtar Respublika Kitabxanasının 90 illik yubiley tədbirləri keçirilmiş, elektron kitabxananın təqdimatı olmuşdur. Muxtar respublikada birinci dərəcəli dövlət əhəmiyyətli universal elmi kitabxana statusuna malik olan bu mədəniyyət ocağında elektron kitabxana sisteminin yaradılması və yeni internet saytının istifadəyə verilməsi kitabxana işinin günün tələbləri səviyyəsində qurulmasına imkan yaratmışdır. Kitabxanada ən müasir sürətköçürmə aparatı və 2 elektron köşk qurulmuş, elektron oxu zalında 12 kompüter quraşdırılmış, www.e-kitab.nakhchivan.az internet saytı istifadəyə verilmişdir.

Elektron arxiv və elektron kitabxana sisteminin yaradılması istiqamətində növbəti addım isə Naxçıvanşünaslıq Mərkəzinin istifadəyə verilməsi olmuşdur. Naxçıvanşünaslığa aid əldə olunan kitab, albom, elmi-kütləvi məqalə, qəzet və jurnal materiallarının, sənədli filmlərin, elektron daşıyıcıların qorunub saxlanması, tədqiq və təbliğ edilməsi Naxçıvanşünaslıqla məşğul olan ayrıca bir mərkəzin yaradılmasını zərurətə çevirmişdi. Bu zərurət əsas götürülərək Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədri 2011-ci il 17 fevral tarixli Sərəncamı ilə Naxçıvanşünaslıq Mərkəzi yaradılmış, mərkəz üçün bina ayrılmış və əsaslı surətdə yenidən qurulmuşdur. Mərkəz, onun kitabxanası və arxivi ən müasir informasiya avadanlıq və daşıyıcıları ilə təmin olunmuş, elektron kitabxana və elektron arxiv

yaradılmışdır. Burada da informasiya köşkü ilə yanaşı, 12 kompüterin və CD materialların izlənilməsi üçün televizorun quraşdırıldığı elektron oxu zalı istifadəyə verilmiş, [www. e-merkez.alimeclis.az](http://www.e-merkez.alimeclis.az) interner saytı yaradılmışdır.

Ölkənin siyasi, iqtisadi, mədəni həyatına, onun tarixinə, beynəlxalq əlaqələrinə, elmi potensialına, incəsənətinə, Dağlıq Qarabağ probleminə, Xocalı soyqırımına, diasporlarımıza aid müxtəlif dillərdə mükəmməl elektron resursların hazırlanıb lokal və qlobal şəbəkələrdə yerləşdirilməsi aparıcı kitabxanaların əsas vəzifələrindəndir (5, s.174). Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən kitabxanalar bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahəsində artıq xeyli işlər görmüşdür. Burada kitabxana proseslərinin əksəriyyəti avtomatlaşdırılmış, Avtomatlaşdırılmış Kitabxana Proqramı tətbiq edilmiş, mükəmməl elektron kataloq, prioritet sahələr üzrə bir neçə elektron resurs yaradılmışdır. Lokal şəbəkədə işləyən tammətənlı verilənlər bazası oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Kitabxanalarda sənədin elektron çatdırılması, məsafədən xidmət üsulu uğurla tətbiq edilir. Əlbəttə, günbəgün artan informasiya seli içərisindən lazım olanı seçib, sistemləşdirib təyinatı üzrə qruplaşdırmaq və arxivləşdirmək üçün təbii ki, kitabxanaçıdan da xüsusi səriştə, peşəkarlıq və operativlik tələb olunur.

Muxtar respublikada fəaliyyət göstərən ən böyük kitabxanalardan biri Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasıdır ki, bu kitabxana 1968-ci ildən fəaliyyət göstərir və muxtar respublikada kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində əvəzsiz rol oynayır.

2013-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublika Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbovun qayğısı sayəsində kitabxananın binası təmir olunmuş, yeni avadanlıqlar, kompüter texnologiyaları alınmış, kitabxanada avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqinə başlanılmışdır. Buraya elektron kataloqun tərtibi, elektron kitabxananın təşkili, oxucuların qeydiyyatı, kitab verilişi, kitab fondunun komplektləşdirilməsi, yəni bütün kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması modulları daxildir. Artıq avtomatlaşdırma işinə kitabxananın ən vacib sahəsi olan elektron kataloqun tərtibindən başlanılmış və bu günə kimi milli ədəbiyyata dair təsvir məlumat bazasına daxil edilmişdir. Elektron kataloqla yanaşı, kitabların elektron versiyaları hazırlanıb oxucuların istifadəsinə verilib. Kitabxanada aparılan yenidənqurma işləri zamanı burada müasir sürətköçürmə aparatı, elektron informasiya köşkü, əsas və ehtiyat server quraşdırılmış, 20 oxucu yeri yaradılmışdır. Açılış zamanı [www.e-kitab. ndu. nmr. az](http://www.e-kitab.ndu.nmr.az) adlı yeni internet saytının da təqdimatı olmuşdur.

Bu gün hər bir kitabxananın varlığı öz oxucularının informasiya tələbatı, bu tələbata müvafiq olan müxtəlif sorğuların tam və dolğun ödənilməsi ilə şərtlənir. Müasir şəraitdə oxucu sorğusunun ödənilməsi üçün kitabxanalardan lazımi səviyyədə kommunikativlik, zəngin informasiya vermək imkanı, daha doğrusu, lazımi informasiyanı müasir informasiya texnologiyasının və müasir texniki vasitələrdən istifadə etməklə tam, dolğun, operativ və rahat çatdırmaq imkanı tələb edir (6, s.67). Bütün bunlar kitabxanaların maddi-texniki bazasından, kitabxana işinin müasir texniki vasitələrə malik olmaq imkanından, eləcə də kitabxanaçıların oxuculara (istifadəçilərə, tələbatçılara) xidmətilə əlaqədar yeni funksiyaları müasir tələblər səviyyəsində yerinə yetirə bilmək qabiliyyətindən asılıdır.

Bildiyimiz kimi, kitabxanalarda oxuculara xidmət işinin müasir tələblər səviyyəsində təşkili və oxucuların mütaliəsini lazım gəldikdə məqsədyönlü şəkildə idarə etmək kitabxanaçıların vəzifəsidir (7, s.198). Bu gün oxucuların həyatı tələbatı, intellektual ehtiyacı həm milli zəmində, həm də ümumbəşəri problemlər üzrə baş verir. Bu baxımdan kitabxanaçıların xidmət prosesində öz oxucularının yalnız konkret sorğularını ödəməklə kifayətlənmir, oxucuları həm milli məzmun kəsb edən məsələlərlə, həm də beynəlxalq aləmdə baş verən yeniliklərlə, eləcə də ümumbəşəri məsələlərlə maraqlanmağa istiqamətləndirirlər.

Ümumiyyətlə, dünyanın bütün kitabxanaları kimi, Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərən elektron kitabxanalar da yeni tərəqqi əsri olan XXI əsrdə öz tarixi missiyasını-avtomatlaşdırma

imkanlarını tətbiq etməklə, dünya informasiya mərkəzləşmiş kitabxana şəbəkələrinə qoşulmaqla Azərbaycan təhsilinə, elminə, mədəniyyətinə və ictimai fikrinə xidmət etmək vəzifələrini çox uğurla yerinə yetirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya. - 2008, №2.-s. 6-31
2. Behbudova A. Naxçıvan Muxtar Respublikasında elmi kitabxanaların tarixi və inkişafı (dərs vəsaiti) -Naxçıvan. Əcəmi, 2015,110 s.
3. Əliyeva-Kəngərli A. Müasir Azərbaycanda elmi-informasiya təminatı və kitabxanalar. -Bakı: Elm, 2007. -394 s.
4. İsmayılov X. Kitabxana-informasiya texnologiyaları: dərs vəsaiti, -BDU, -Bakı: Nurlar, 2009, - 311 s.
5. Qasimov V.Ə. İnformasiya axtarışı üsulları və sistemləri. Dərslik. Bakı: 2015, 289 s.
6. Xələfov A., Qurbanov A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. -Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007, -200 s.
7. Rzayev S. Kitabxana xidməti. Bakı: Bakı Universitet nəşriyyatı, 2008

SUMMARY

Aypara Behbudova

THE ROLE OF ELEKTRONİK LIBRARIES IN LIBRARY-INFORMATION SERVICE

In the article it was given detailed information about establishment and development of electronic libraries that activate in Nakhchivan Autonomous Republic.

And it pays attention state care in providing information technologies of electronic libraries in this field.

The creation of modern libraries also put new responsibilities in front of the librarians. The librarians do their best in organizing good serving in the e-libraries.

Key words: libraries, libraries funds, an information society, modern library-information process

РЕЗЮМЕ

Айпара Бехбудова

ЭЛЕКТРОННЫЕ БИБЛИОТЕКИ, ФУНКЦИОНИРУЮЩИЕ В НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В статье подробно рассказано о создании и развитии электронных библиотек, действующих в Нахчыванской Автономной Республике.

И уделяет внимание государственной заботе в обеспечении информационных технологий электронных библиотек в этой сфере.

Создание современных библиотек также поставило перед библиотекарями новые обязанности. Библиотекари делают все возможное, чтобы обеспечить хорошее обслуживание электронных библиотек.

Ключевые слова: Библиотеки, библиотечные фонды, общество, информационное современные библиотечно-информационные процессы.

KÖNÜL MİRZƏYEVA

AMEA MEK Bərpa və Konservasiya şöbəsi
konulmirzeyeva190@gmail.com

ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” 20 aprel 2007-ci il Sərəncamını rəhbər tutaraq Azərbaycan elminin gələcək inkişafı istiqamətində böyük işlər həyata keçirilir.

Elektron kitabxana-informasiya sisteminə depozitar və istifadə fondları, elektron sənədlər kataloqu, istifadəçi interfeysi və sistemin sabit işini dəstəkləyən və operativ şəkildə qəbul, qeydiyyat, mühafizə işini təmin edən bir sıra avadanlıq və proqram təminatı ilə təchiz olunan kompleksdir ki, burada insan resurslarından səmərəli istifadə dövlətin malik olduğu əmək resurslarının daha səmərəli formalaşmasına, inkişafına və reallaşmasına imkan verir.

Elektron kitabxana milli mədəniyyətimizin və elminizin inkişafı və qorunub saxlanılmasına kömək məqsədilə elmi əsərləri toplamaq, arxivləşdirmək, təsvir etmək və onların ictimai istifadəsini təşkil etmək məqsədilə yaradılır. Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq müxtəlif profil kitabxanalar ilə qarşılıqlı fəaliyyət sisteminə beynəlxalq kitabxana cəmiyyətlərini daxil etmək məsləhətdir. Bu cür fəaliyyət təqdim olunan blok çərçivəsində müxtəlif tədbirlərin, konfransların, seminarları həyata keçirmək vasitəsilə mümkündür.

Xarici ölkə mütəxəssisləri (əsasən Rusiya, Avropa ölkələri) arasında aparılacaq fikir mübadiləsi, virtual görüntülər, təcrübə bu sahəyə olan marağı artırmaqla yanaşı, nəticə etibarilə yaranmış boşluqları aradan qaldırmağa kömək edər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu işdə qarşılıqlı fəaliyyət xarakterindən asılı olaraq, sosial tərəfdaşlıq mexanizminin təşkili əsas məsələlərdən biridir. Bu mənada, Elektron Kitabxana elm və təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlığa açıqdır və bu prinsip ilə informasiya bazasına əsaslandırılmış müəyyən tematika üzrə planlı iş formalaşdırmağı təklif edir.

Açar sözlər: elektron kitabxana, elektron kitabxananın təşkili, informasiya təminatı, texniki baza, elektron resurslar

Giriş

Elektron kitabxana (EB) termininə keçən əsrin 80-ci illərindən rast gəlirik. Bu mənada, elektron kitabxananın təşəkkülü, funksiyası və inkişaf məsələləri ilə bağlı V.Arms (Arms 2002), A.Antopolski (Antopolski 2207), Y.Şrayberq (Şrayberq 2003) tədqiqatlarını nəzərdən keçirdikdə kitabxana işinin mükəmməl bir koordinasiya mərkəzinin fəaliyyəti ilə eyniləşdirdiyinin şahidi oluruq. Belə ki, Y. L. Şrayberq və A.İ. Zemskovun fikrincə, "elektron kitabxana" termini eyni eyni mənanın müxtəlif (beynəlxalq – M.K.) anlamlar arasında müəyyən kompromisidir (Şrayberq 2003, 19). Elektron kitabxana hər iki alimin fikrincə, funksional baxımdan əhəmiyyətli olub, hər hansı bir materialın saxlanılmasından daha çox istifadəçi üçün əlçatan, yararlı olmasına xidmət edən elektron resurslar bazasıdır: “EK-istifadəçilərin tematik cəhətdən isiqamətləndirilmiş, yaxud başqa şəkildə strukturlaşdırılmış elektron resurslara çıxışına xidmət göstərə bilən bir sistemdir” (Şrayberq, 2003, 23).

Elektron Kitabxana: problem və perspektivlər

EK-mlli mədəniyyətimizin və elminizin inkişafı və qorunub saxlanılmasına kömək məqsədilə elmi əsərləri toplamaq, arxivləşdirmək, təsvir etmək və onların ictimai istifadəsini təşkil etmək məqsədilə yaradılır. Vahid sosial-mədəni məkanın yaradılması, inkişafı və ictimai istifadəsini təşkil etmək

məqsədlə yaradılan Elektron Kitabxanada:

- mövcud kitabxanaların vahid informasiya şəbəkəsinə inteqrasiyası;
- qanunvericilik çərçivəsində, o cümlədən müəlliflik hüququ qorunmaqla kitabxanaların qarşılıqlı əlaqə mexanizminin işlənilib hazırlanması;
- yüksək keyfiyyətli və vahid formatlı elektron surətlərin yaradılmasını təmin etməyə imkan verən texniki bazanın inkişaf etdirilməsi;
- standart bibliografik təsvirlərin formalaşdırılması və kataloqlar üzrə vahid axtarışın təşkili;
- elektron sənədlərin saxlanması və onlarla işləmək imkanı təmin edilməlidir.

Məlum olduğu kimi, ənənəvi kitabxana təhsili bütün zəruri bilik, bacarıq və qabiliyyətləri kifayət qədər əhatə etmir. Kitabxanaların kommunikasiya partnyorlarının böyük bloku təhsil müəssisələri (məktəblər, orta ixtisas təhsili müəssisələri, ali məktəblər, musiqi məktəbləri, incəsənət məktəbləri, uşaq bağçaları) ilə təmsil olunur və kitabxana bu qrupun nümayəndələri ilə daha sıx təmasda olur. Bundan əlavə, hər bir təhsil müəssisəsinin strukturunda kitabxanalar olsa da, gələcək fəaliyyət, məktəb proqramına daxil olmayan, lakin bununla belə tərbiyə, mədəni və intellektual inkişaf, sosial norma və qaydaların mənimsənilməsi, müxtəlif elm sahələrini əhatə edəcək elektron resurslardan istifadə üçün müasir tələblərə cavab verən kitabxana xidmətinin təşkili mütləqdir.

Təəssüf ki, qeyri-profilli və ya aşağı təhsilli işçilərin nisbi payı çoxluq təşkil edir. Bu mənada, elektron kitabxana müəyyən qədər təkmilləşməyi tələb edən bir sahə olaraq qalmaqdadır. Görkəmli alim S.P.Kapitsaya məxsus “Elmi-populyar janrın taleyi elm-cəmiyyət münasibətlərinin formalaşmasından asılıdır. Maarifçilik fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsidir və elmi-populyar ədəbiyyatla bağlı vəziyyət peşəkarları narahat edir”-fikri kitabxanada EK-da çalışan mütəxəssisləri düşündürməlidir. “Biz kitabxanaçılar kimik?”, “Tariximiz ölkənin mədəniyyəti ilə nə dərəcədə bağlıdır, yoxsa bu sual təkcə mütəxəssis alimləri maraqlandırmalıdır?” - bu sualların cavabı kitabxananın bu gününün və sabahının əhəmiyyətli dərəcədə dərk edilməsini müəyyən edir (Манилова Т., 2008).

Bu mənada, EK-informasiya sisteminə depozitar və istifadə fondları, elektron sənədlər kataloqu, istifadəçi interfeysi və sistemin sabit işini dəstəkləyən və operativ şəkildə qəbul, qeydiyyat, mühafizə işini təmin edən bir sıra avadanlıq və proqram təminatı ilə təchiz olunan kompleksdir ki, burada insan resurslarından səmərəli istifadə dövlətin malik olduğu əmək resurslarının daha səmərəli formalaşmasına, inkişafına və reallaşmasına imkan verir. Təəssüf ki, kitabxana işçiləri bir çox hallarda elmi-populyar xarakterli mövcud kitablar və informasiya resurslarından xəbərsizdirlər. Praktiki olaraq elmi bilikləri populyarlaşdırmaq şəbəkə resursları ilə iş aparılır. Lakin keyfiyyətli elmi-populyar ədəbiyyata marağın dəstəklənməsi üçün onun oxucular üçün əlçatan olması vacibdir.

Bu barədə AMK-nın direktoru Kərim Tahirovun yanaşması bir qədər fərqlidir. K.Tahirov EK yaradılmasında digər maneələrin olduğunu vurğulayır: “Nəşriyyatlar çap etdikləri kitabların elektron variantını Milli Kitabxanaya göndərmədiyi üçün bu sahənin inkişafı, şəbəkənin genişlənməsi sual altına düşür. Elektron kitabxana sahəsində ən böyük problem müəllif hüquqları məsələsidir. Bu problem bütün dünyada mövcuddur. Türkiyənin Milli Kitabxanası nəşriyyatda çap olunan kitabın elektron variantını diskdə məcburi nüsxə kimi hazır alır. Amma biz məcbur oluruq kitabları sonradan skanerdən keçirib elektron versiyasını hazırlayaq.

Mətbuat Şurasının sədri **Əflatun Amaşov** APA-ya bildirib ki, Şuranın vaxtilə başladığı layihəni başa çatdırmaq mümkün olmayıb: "Biz Mətbuat Şurası olaraq qəzetlərin elektron variantının hazırlanması üçün kitabxanalarla birgə layihə başlamışdıq. Çox böyük layihə olduğu üçün təəssüf ki, başa çatdırı bilməmişik. Yəni hazırda layihə işlək vəziyyətdə deyil. Hazırda Mətbuat Şurası XIX əsrdən çap olunmağa başlayan qəzetlərin latın əlifbasına transliterasiya olunub elektron bazasının hazırlanması istiqamətində iş aparır. Məsələn, bizim təşəbbüsümüzlə "Ziya" qəzeti transliterasiya olunub. Bundan

sonra "Ziyayi-Qafqaziyyə", "Şərqi-Rus", "Kəşkül", "Həyat" qəzetlərinin elektron bazasını hazırlamaq istiqamətində iş aparılacaq. Daha sonra Sovet və müstəqillik dövründə çıxan qəzetlərin elektron bazasının hazırlanması məsələsinə baxıla bilər. Müasir dövrdə çıxan qəzetlərin əksəriyyətinin elektron versiyaları var, amma mənə elə gəlir ki, işə kompleks yanaşmaq lazımdır. Ona görə də Mətbuat Şurası məsələnin kökündən başlayıb. Bu təcrübə artıq dünya ölkələrində mövcuddur. Məsələn, Rusiyada, Ukraynada, Amerikada tarixən çıxan qəzetlərin elektron variantı işlənib hazırlanıb. Bu iş tələbələr və bu sahədə tədqiqat aparan mütəxəssislər üçün önəmli olur. Layihəni başa çatdırmaqdan ötrü ixtisaslı kadrlar, vaxt və maliyyə lazımdır. Amma məsələ təkə yaratmaqdan getmir, bu bazanı qoruyub saxlamaq, onun mühafizəsini təşkil etmək daha vacibdir" (Elektron resurs; Milli.az, 2014).

Qonşu ölkələrin EK ilə bağlı maraqlı bir faktı nəzərdən keçirək:

2017-ci ildə "Rusiya kitabxanalarında oxu" adlı tədqiqat çərçivəsində (21 region üzrə 34 kitabxanada) elmi kitabxanaların xidmət şöbələrində ekspert sorğusu keçirilmişdir. Oxucuların elmi ədəbiyyata marağının sabitliyi ən çox tələb olunan "Elm və həyat", "Elm və din", "Elm aləmində", "Dünya ətrafında" və s. dövrü nəşrlərə müraciətin üstünlüyü ilə təsdiqlənmişdir. Tədqiqat işinin yekunu olaraq Rusiyanın kiçik və orta şəhər kitabxanalarında oxucuların elmi-populyar ədəbiyyata marağının artırılması istiqamətində işlər aparılmış, müasir kitabların aşkar çatışmazlığı, bir çox kitabxanalarda jurnallara abunə sayındakı məhdudiyət aradan qaldırılmışdır.

Digər fakt: Gürcüstan Parlament Kitabxanası hər il istifadəçilərin marağına səbəb olan yararlı layihələr təqdim edir. Buna misal olaraq "Ökvilbrum" hərəkətini misal göstər bilərik. Bu proqram çərçivəsində şəhərdənkənar məktəblər kitab ilə təchiz olunur. "Geosell" ilə müştərək "Rəqəmsal salnaməsi" proqramının yaradılmasında əsas məqsəd ailə arxivlərində saxlanılan və ictimailəşdirilməmiş tarixi fotoların məcmusunu sıralamaq və mühafizə üçün kitabxana arxivinə eksponat kimi yerləşdirməkdir. Bundan əlavə, "İngilis dili dərsi", "Gürcü dilində yaz" layihələri ilə yanaşı, "Kitabxanada saxla" adlı əhəmiyyətli bir proekt də istifadəyə verilmişdir. Bu, kitabxanaya hədiyyə etmək istəyən hər kəs üçün maraqlı və olduqca əhəmiyyətlidir (Электронный ресурс; Самые интересные проекты Парламентской библиотеки Грузии, 2019) .

Dünya təcrübəsinə əsaslanaraq müxtəlif profil kitabxanalar ilə qarşılıqlı fəaliyyət sisteminə beynəlxalq kitabxana cəmiyyətlərini daxil etmək məsləhətdir. Bu cür fəaliyyət təqdim olunan blok çərçivəsində müxtəlif tədbirlərin, konfransların, seminarları həyata keçirmək vasitəsilə mümkündür. Fikrimcə, bərpa-restovrasiya işi əsasında elm və peşənin vəhdəti layihəsi əsasında görülməli işlər aktual məsələlərdən biridir. Xarici ölkə mütəxəssisləri (əsasən, Rusiya, Avropa ölkələri) arasında aparılacaq fikir mübadiləsi, virtual görüntülər, təcrübə bu sahəyə olan marağı artırmaqla yanaşı, nəticə etibarilə yaranmış boşluqları aradan qaldırmağa kömək edər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu işdə qarşılıqlı fəaliyyət xarakterindən asılı olaraq, sosial tərəfdaşlıq mexanizminin təşkili əsas məsələlərdən biridir. Bu mənada, EK elm və təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlığa açıqdır və bu prinsip ilə informasiya bazasına əsaslandırılmış müəyyən tematika üzrə planlı iş formalaşdırmağı təklif edir.

İlham Əliyevin "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" 20 aprel 2007-ci il Sərəncamını rəhbər tutaraq Azərbaycan elminin gələcək inkişafı istiqamətində böyük işlər həyata keçirilir. Elektron kitabxana-informasiya sisteminə depozitar və istifadə fondları, elektron sənədlər kataloqu, istifadəçi interfeysi və sistemin sabit işini dəstəkləyən və operativ şəkildə qəbul, qeydiyyat, mühafizə işini təmin edən bir sıra avadanlıq və proqram təminatı ilə təchiz olunan kompleksdir ki, burada insan resurslarından səmərəli istifadə dövlətin malik olduğu əmək resurslarının daha səmərəli formalaşmasına, inkişafına və reallaşmasına imkan verir.

Elektron Kitabxananın kommunikasiya tərəfdaşlarının əsas böyük blokunu təhsil sahəsi müəssisələri (məktəblər, orta və ali təhsil müəssisələri) təşkil edir. Bu da öz növbəsində EK-in məlumat-

resurs bazasına malik elmi müəssisə və təşkilatların tematik fəaliyyətinə təsir edir. EK-in təşkili strateji əhəmiyyət kəsb edən informasiyaların toplanılıb saxlanılması, gələcək nəslə çatdırılması və Azərbaycan elmi ictimaiyyətinin informasiya təminatının ödənilməsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Земсков, А.И. Шрайберг Я. Л. Электронные библиотеки: учеб. пособие для вузов / А. И. Земсков, Моск.: гос. ун-т культуры и искусств, ГПНТБ. -М.: Изд-во ГПНТБ России, 2004, -91 с.
2. Антопольский, А.Б. Электронные библиотеки: принципы создания: науч. метод. пособие /А.Б.Антопольский, Т.В.Майстрович. М.: Либерия-Библиоформ, 2007, -283 с. (Библиотекарь и время. XXI век.)
3. Армс, В. Электронные библиотеки: учеб. пособие для вузов / В. Армс. -Любезцы: ПИК ВИНТИ, 2002, -274 с.
4. Земсков А.И., Шрайберг Я.Л. Электронные библиотеки: учеб. пособие для студентов вузов - М.: Либерия, 2003, -351 с.
5. Шрайберг Я.Л., Земсков А. И. Электронная информация и электронные ресурсы: публикации и документы, фонды и библиотеки. -М.: ФАИР, 2007. -528с.: ил. (Специальное издание: проект для библиотек)
6. Национальная электронная библиотека [Электронный ресурс]: [офиц. сайт]. -Режим доступа:<http://www.rusneb.ru> (дата обращения: 12.05.2014)
7. Манилова Т. "Книжные памятники в контексте современного социокультурного пространства".Материалы Всероссийской научно-практической конференции. [Электронный ресурс]: <http://mkrf.ru/news/interview/>; то же <http://www.bibliograf.ru/materials/digest/2808>
8. Самые интересные проекты Парламентской библиотеки Грузии в 2019 году, [Электронный ресурс]: <https://sputnik-georgia.ru/culture/20190204/244183474.html>.
9. Azərbaycanda elektron kitabxanaların mövcud durumu necədir? Milli.az. Elektron resurs; 25 fevral 2014

SUMMARY

Konul Mirzhoyeva

PROBLEMS OF CREATING AND FORMING ELECTRONIC LIBRARIES

Guided by the order of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev "On improving the activities of libraries in Azerbaijan" dated April 20, 2007, a lot of work is being done for the future development of Azerbaijani science.

An electronic library is a complex equipped with a number of equipment and software for storing information systems and user funds, an electronic catalog of documents, a user interface, as well as a number of equipment and software that support the stable operation of the system and ensure prompt reception, registration, and security. Effective use of human resources allows for more efficient formation, development and implementation of state labor resources.

The electronic library was created to collect, archive, describe and organize the public use of scientific works to help the development and preservation of our national culture and science. Based on world experience, it is advisable to include international library societies in the system of interaction with

libraries of various profiles. Such activity is possible by holding various events, conferences, seminars within the framework of the presented block.

An exchange of views between foreign experts (mainly Russia, European countries), virtual images, experience will not only increase interest in this area, but also help fill the gaps that have arisen. It should be noted that the organization of the mechanism of social partnership in this case is one of the key issues, depending on the nature of the interaction. In this sense, the Electronic Library is open for cooperation with scientific and educational institutions and, according to this principle, proposes to form a planned work on a specific topic based on a database.

Key words: *electronic library, electronic library organization, information support, technical base, electronic resources*

РЕЗЮМЕ

Кенюль Мирзоева

ПРОБЛЕМЫ СОЗДАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК

Руководствуясь распоряжением Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева «О совершенствовании деятельности библиотек в Азербайджане» от 20 апреля 2007 года, проводится большая работа для будущего развития азербайджанской науки.

Электронная библиотека - это комплекс, оснащенный рядом оборудования и программного обеспечения для хранения информационных систем и средств пользователей, электронным каталогом документов, пользовательским интерфейсом, а также рядом оборудования и программного обеспечения, которые поддерживают стабильную работу системы и обеспечивают оперативный прием, регистрацию, безопасность. Эффективное использование человеческих ресурсов позволяет более эффективно формировать, развивать и реализовывать государственные трудовые ресурсы.

Электронная библиотека создана для сбора, архивирования, описания и организации публичного использования научных работ, чтобы помочь развитию и сохранению нашей национальной культуры и науки. Исходя из мирового опыта, целесообразно включать международные библиотечные общества в систему взаимодействия с библиотеками разного профиля. Такая деятельность возможна путем проведения различных мероприятий, конференций, семинаров в рамках представленного блока.

Обмен мнениями между зарубежными экспертами (в основном Россия, страны Европы), виртуальные изображения, опыт не только повысит интерес к данной сфере, но и поможет восполнить возникшие пробелы. Следует отметить, что организация механизма социального партнерства в данном случае является одним из ключевых вопросов в зависимости от характера взаимодействия. В этом смысле Электронная библиотека открыта для сотрудничества с научными и образовательными учреждениями и по этому принципу предлагает сформировать плановую работу по определенной теме на основе базы данных.

Ключевые слова: *электронная библиотека, организация электронной библиотеки, информационное обеспечение, техническая база, электронные ресурсы*

TƏRANƏ RÜSTƏMOVA
AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası
terane.mirzeyeva.rustemova@gmail.com

VEBLİOQRAFİYALAR (İNTERNET RESURLARININ BİBLİOQRAFİYASI) –
MÜASİR ELEKTRON BİBLİOQRAFİYANIN BİR NÖVÜ KİMİ
(AMEA MEK-in nümunəsi əsasında)

Məqalədə 3-cü dərəcəli informasiya mənbələri hesab olunan vebliqrafiyalar haqqında bəhs edilmişdir. Burada vebliqrafiyanın müsbət və mənfi xüsusiyyətləri izah edilmişdir. Həmçinin, Azərbaycanda ilk dəfə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının tərtib etdiyi “Vətən Savaşı – 44 gün (27 sentyabr-10 noyabr, 2020-ci il)” vebliqrafiyanın tərtib edilməsi və bu prosesin son mərhələdə olduğu barədə məlumat verilmişdir.

***Açar sözlər:** vebliqrafiya, elektron bibliqrafiya, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxana, “Vətən Savaşı-44 gün (27 sentyabr-10 noyabr, 2020-ci il)” vebliqrafiyası, internet resursları*

GİRİŞ

AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) Azərbaycan kitabxanaşünaslıq, kitabşünaslıq və bibliqrafiyaşünaslıq elmlərinin nəzəri və təcrübi inkişafında müstəsna elmi fəaliyyəti və nümunəvi xidmətləri olan kitabxanalardandır. Bəlkə də ən birincisidir desək, yanlışdır. Çünki Azərbaycan ziyalı elitasına, elm aləminə istər ölkədaxili, istərsə də beynəlxalq abonent vasitəsilə xidmət göstərən ilk kitabxanadır. Əsası 1923-cü ildə “Bibliqrafiya” bürosu şəklində qoyulmuş mərkəzi elmi kitabxananın keçdiyi inkişaf yoluna nəzər salsaq, deyilənlərin nə qədər həqiqətə uyğun olduğunun şahidi olarıq. Qısa özet olaraq AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının ilk dəfə həyata keçirdiyi işlərə misal olaraq aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- İlk dəfə olaraq elmi-sahəvi bibliqrafiyaların hazırlanması: “Azərbaycanda müdafiə olunmuş dissertasiyaların bibliqrafiyası”, “Azərbaycan Sovet ədəbiyyatı” və s.;
- İlk dəfə “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri” seriyası adı altında şəxsi bibliqrafiyaların hazırlanması;
- İlk dəfə çoxcildli elmi bibliqrafiyaların hazırlanması: “Azərbaycanda neft” (6 cild) və s.
- İlk dəfə olaraq Kitabxana Elmi Şurasının yaradılması;
- İlk dəfə kitabşünaslıq, kitabxanaşünaslıq, bibliqrafiyaşünaslıq elm istiqamətləri üzrə doktorantura və dissertantura təhsil pilləsinin yaradılması (2003-2014);
- İlk dəfə kitabşünaslıq, kitabxanaşünaslıq, bibliqrafiyaşünaslıq elm istiqamətləri üzrə Problem Şurasının yaradılması;
- İlk dəfə elmi vebliqrafiyanın hazırlanması və s.

ELEKTRON BİBLİOQRAFİK VƏSAİTLƏR:

Qeyd etdiyimiz kimi, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının bibliqrafik vəsaitlərin hazırlanmasında yeni bir innovativ bibliqrafiyaların tərtibində bir ilkə imza atmaqdadır. Nəinki Mərkəzi Elmi Kitabxanada, eyni zamanda respublikamızda ilk dəfə mövzu xarakterli vebliqrafiyanın hazırlanması prosesi başlanmışdır.

Elektron bibliqrafiyalar - World Wide Web-də (Dünya Hörumçək Toru) mövcud olan, xüsusən də müəyyən bir mövzu ilə əlaqəli elektron sənədlərin, veb saytların və ya digər mənbələrin siyahısıdır.

Veblıqrafiya - Müasir kitabxanaların fəaliyyətinin aktual məsələlərindən biri, istifadəçilərin informasiya sorğularının təmin edilməsi üçün İnternet informasiya resurslarından istifadədir. Bu resursların siyahılarının tərtibi məqsədilə vebliqrafik göstəricilərin hazırlanmasına ehtiyac vardır. Bu termin hələ 1990-

cı illərdə Amerika mətbuatında istifadə edilmişdir. Termin həmçinin veb-bibliografiya və vebografiya kimi də işlənir. Vebliqrafik göstəricilər bibliqrafik vəsaitlərin xüsusi növü olub, internet informasiya resurslarını (elektron sənədləri, linkləri) əks etdirir. Bu cür göstəricilər kitabxanaçılar və istifadəçilər üçün mühüm sorğu-bibliqrafik resurs hesab edilir. Vebliqrafik göstəricilər həm soruq-bibliografiya aparatının bir hissəsidir, həm də internet istifadəçilərinin informasiya mədəniyyətinin və özünə xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsinə təsir edir. Hər bir kitabxana oxucular üçün faydalı olacaq resursların, saytların linklərini siyahı formasında saytda yerləşdirməklə onların diqqətinə çatdırmaqla vebliqrafik nümunələr yaratmış olur (1, s.36).

İnternet resursları müzakirə edilərkən vebliqrafiya termini tez-tez istifadə olunur. Bu terminin mənşəyi ilə bağlı müəllimlər arasında dəqiq bir razılaşma olmasa da, bir çoxu vebliqrafiya termininin sevimli veb saytlarının siyahısını təsvir etmək üçün Louisiana Dövlət Universitetindəki kitabxanalar tərəfindən yaradıldığına inanırlar. Buna “Veb bibliografiya” deyilir. Buna görə bir vebliqrafiya, ümumdünya şəbəkəsində əldə edilə bilən, müəyyən bir mövzu ilə əlaqəli və ya elmi bir işdə istinad edilə bilən mənbələrin siyahısıdır. Müxtəlif tədqiqatlar, lazımlı onlayn mənbələrin tapılması, qiymətləndirilməsi, təşkili və səmərəli istifadəsi ilə əlaqəli vebliqrafiyaların anlaşılması və inkişaf etdirilməsinin informasiya savadlılığı və texnoloji inteqrasiyası üçün vacib olduğunu göstərir (2).

Problemi qalıcı bir şəkildə həll etmək üçün uyğunsuzluğa yaxşı yanaşılan yeni bir perspektiv təklif olunur. İnformasiya mənbələrini onların səviyyələrinə əsaslanaraq kateqoriyalara ayıracağıq. Gəlin açıq şəkildə danışaq. Verilən bir mövzu haqqında bir məlumat əldə etmək və ya soruşulan məlumatları ehtiva edən digər mənbələri müəyyənləşdirmək üçün məlumat mənbələrinə istinad edirsiniz. Başqa sözlə, mövcud mənbələr toplusuna mətn və ya yönləndirmə kimi baxırınsınız. Bu baxımdan, məlumat mənbələrinin kateqoriyalaşdırılması əslində nisbi konsepsiya prosesidir. Bəzən, anencyclopedic məqaləsinə məlumat verən bir mətn, bəzən də əlavə mənbələrə istinad edən bir ara qaynaq kimi müraciət edirsiniz. Digər mətn və yönləndirmə mənbələri ilə eyni davranmaq olar. Təklif etdiyimiz perspektivə görə, birincil mənbələr istifadəçilərə ilk əl və xammal məlumat / məlumatı təqdim edir və ikincil mənbələr əsas mənbələrə istinad edir. Bu ifadəyə əsaslanaraq, üçüncü dərəcəli mənbələr həm də ikincil mənbələri nizamlı bir şəkildə təqdim edən ara məhsullardır.

Məsələn, jurnal məqalələri və veb sahifələr onlardan bir hissə məlumat aldığımızda əsas mənbələr kimi qəbul edilə bilər; bibliografiya və vebliqrafiyalar vasitəsilə bəzi digər mənbələri müəyyənləşdirdiyimiz zaman ikincil dərəcəli mənbələrlə müalicə edilə bilər; bibliografiya və vebliqrafiyaları təqdim edən üçüncü bir mənbəyə istinad edilməsi mümkündür. Bu qolistik baxışa görə, dördüncü, istedadlı, senaryer, ikincilik, oktoner, notarius və denar mənbələr bir gün həyata keçiriləcəkdir.

Vebliqrafiyalar əslində bibliqrafiyaların rəqəmsal ekvivalentləridir (məlumat mənbələrinin çap olunmuş siyahıları). Bibliqrafiyalar yazılı mediada ikincil dərəcəli mənbələrdir və internetdə olanlar da internetdə eynidir (Alimohammadi, 2004b, c). Dünyadakı vebdə mövzu girişini təmin edən ağ keçidlər kimi vebliqrafiyaların üstünlükləri müzakirə edilmiş və kitabxanaçıların vəzifələrindən biri kimi veb-siyahıların dizaynı da vurğulanmışdır (Harris, 1997; Marino, 1998). Vebliqrafiya və veb kitabçaları arasındakı üç vacib fərq təfərrüatlı şəkildə təqdim edilmişdir (Alimohammadi, 2004 a, b, c) və onların tezaur əlaqələri ilk dəfə iki LIS lisenziya tələbəsi (Danaie və Keshmiripour, 2004) tərəfindən təsvir edilmişdir. Ətrafdakı nəzəri müzakirələrə əsaslanaraq mövzu, Allame Tabataba'ee Universitetində hazırlanmış bir tədris kursu, 25 vebliqrafiya dizaynı ilə nəticələndi (Alimohammadi, 2004 c) və öyrənilən bacarıqların vebliqrafia dizaynı üçün təqib edilməli olan 14 mərhələdə tətbiq olundu (Alimohammadi, 2004 b). Kursun sonunda WW-nin dünya geniş şəbəkəsində üçüncü mənbə kimi dizayn edilməsi fikri yetişdi (3).

VEBLİQRAFİYALARIN TƏRTİBİ: Vebliqrafiyalarda verilən elektron mənbələrin təsvirində əsas üstünlük izahlı annotasiyalara verilir. Məsələn,

- **Kitab linki:** agecon2.tamu.edu/people/faculty/mccarl-bruce/books.htm

Downloadable book on linear programming. A comprehensive textbook with ample examples and applications (McCarl, B., and T. Spreen. 1997. Applied mathematical programming using algebraic systems. On agrinet.tamu.edu.).

Xətti proqramlaşdırma üzrə yüklənə bilən kitab. Zəngin nümunələr və tətbiqetmə ilə əhatəli bir dərslik (McCarl, B., and T. Spreen. 1997. Tətbiqi edildicəbri sistemlərdən istifadə edərək riyazi proqramlaşdırma Agrinet.tamu.edu.).

- **Sayt linki:** info.ag.uidaho.edu

Site of the University of Idaho that includes information on farm machinery costs.

Təsərrüfat maşınlarının xərcləri barədə məlumatları ehtiva edən Idaho Universitetinin saytı (4).

Veblinqrafiyaların tərtibində nə qədər müsbət keyfiyyətlər olsa da, bəzi problemlər də qarşıya çıxmaqdadır. Məsələn, məlum olduğu kimi internetdə bəzi informasiya linkləri, saytları müəyyən zaman kəsiyindən sonra abunəlik ödənişlərinin gecikdirilməsi və ya tamamilə ödənişdən imtina edilməsi, həmçinin informasiya tutumunun həddindən çox yüklənməsi, virusların informasiyaları zədələməsi və s. səbəblərdən onların fəaliyyəti tamamilə dayandırılır. Və həmin elektron mənbələrdəki informasiyaların istifadəsinin mümkünsüzlüyü elektron mənbələrə istinadların effektivliyinə mənfi təsiri edir, onların operativliyinə xəlf gəlmiş olur. Nümunə olaraq aşağıdakıları misal çəkmək olar:

- Not Found

The requested URL /it/ff/assigni-nalsjs.html was not found on this server;

- Not Found

The requested URL /it/ff/webliography_guidelines.htm was not found on this server.

- ERROR və s.

Bu problemlərin aradan qaldırılması və onların davamlı olaraq istifadəsini təşkil etmək üçün elektron bibliografiyaların, o cümlədən veblinqrafiyaların vahid, ümumiləşdirilmiş formada arxivini yaradaraq xüsusi nəzarət altında fəaliyyətini yüksək təşkil etmək mümkündür. Bunu bir kitabxananın və ya ümumrespublika elektron kitabxanalarının elektron arxivi fondunun yaradılmasını həyata keçirtmək daha mütərəqqi addım olardı. Çünki hər hansı obyektiv və ya subyektiv səbəbdən zədələnmələr, virus, xaker hücumları və s. səbəblərdən, informasiyanın təhlükəsizliyi və s. olarsa, anında müdaxilə edilərək bərpasını təşkil etmək mümkündür.

“VƏTƏN SAVAŞI – 44 GÜN (27 Sentyabr-10 Noyabr, 2020-ci il)” ADLI VEBLİOQRAFİYANIN HAZIRLANMASI MƏRHƏLƏSİ:

Bildirdiyimiz kimi, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında nəzərdə tutulan elmi-sahəvi veblinqrafiyanın hazırlanması müvəqqəti dayandırılaraq, 44 günlük Vətən savaşında şanlı Qələbəmizin şərəfinə yeni mövzu veblinqrafiyasını tərtib etməyi qarşıya məqsəd qoymuşdur. Üzərində işlədiyimiz yeni layihə olan “Vətən Savaşı – 44 gün (27 sentyabr-10 noyabr, 2020-ci il)” adlı veblinqrafiya Qarabağın işğaldan azad edilməsinin şərəfinə həsr olunmuşdur. Elektron bibliografiyanın hazırlanması hazırda yekun mərhələdədir. Veblinqrafiyaya mənbələr informasiyanın seçilib paylaşılması üsulu ilə qruplaşdırılmışdır. Təxminən 2300 elektron mənbə içərisindən 1500-ə yaxın mənbələrin linkləri 7 bölmə daxilində ayrı-ayrı müvafiq başlıqlar altında veblinqrafiyaya yerləşdirilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Vətən savaşı haqqındakı qərarları, sərəncamları, fərmanları, xarici jurnalistlərə, beynəlxalq telekanallara verdiyi müsahibələri, Azərbaycan Müdafiə Nazirliyinin Hərbi İnformasiya Mərkəzinin məlumatları və s. elektron mənbələrin bölmələri artıq yekunlaşdırılmışdır.

Adından da göründüyü kimi, veblinqrafiyaya daxil edilən mənbələr cəmi 44 gün ərzində internetə mövzu ilə bağlı yüklənmiş informasiyalar barədə məlumatlar əksini tapmışdır. Veblinqrafiya yaxın zamanda informasiya tələbatçılarının istifadəsinə veriləcəkdir.

Nəticə

Aparılan araşdırmaların yekunu olaraq aşağıdakıları qeyd etmək istərdik:

- AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının respublikamızda kitabşünaslıq, kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq elmlərinin inkişafı istiqamətlərində bir sıra illərə imza atdığı məlum oldu;

- Elektron informasiya mənbələrinin yaradılması zərurəti, onun informasiyanın ötürülməsində operativliyi, mənfəət və müsbət cəhətləri və s. haqqında məlumatlar verilmişdir;

- Vebliografiyalar müasir elektron bibliografiyanın bir növü kimi artıq 3-cü dərəcəli informasiya mənbələri hesab olunur;

- Azərbaycanda ilk dəfə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının nümunəsi əsasında nəzərdə tutulan, yeni layihə olan "Vətən Savaşı-44 gün (27 sentyabr-10 noyabr, 2020-ci il)" adlı vebliografiyanın son tamamlanma işləri aparılır.

ƏDƏBİYYAT

1. İnnovativ kitabxana-informasiya xidməti: sorğu kitabçası. Bakı: 2016, - 41 s.
2. Harrison Hao Yang. Encyclopedia of Information Technology Curriculum Integration https://www.researchgate.net/publication/314510548_Webliography
3. Dariush Alimohammadi. Annotated webliography of webliographies: A proposal https://www.researchgate.net/publication/220677006_Annotated_webliography_of_webliographies_A_proposal
4. Webliography <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9780813814346.oth1>

SUMMARY

Tarana Rustamova

WEBLIOGRAPHIES (BIBLIOGRAPHY OF INTERNET RESOURCES)- ASA TYPE OF MODERN ELECTRONIC BIBLIOGRAPHY (Based on the example of Central Scientific Library of ANAS)

The article discusses webliographies, which are considered to be the third source of information. Here are the positive and negative features of webliography. Also, it was reported that for the first time in Azerbaijan, the Central Scientific Library of ANAS compiled a webliography "Patriotic War - 44 days (September 27-November 10, 2020)" and this process is in its final stage.

Key words: *webliography, electronic bibliography, Central Scientific Library of ANAS, Webliography "Patriotic War - 44 days (September 27-November 10, 2020)", internet resources*

РЕЗЮМЕ

Тарана Рустамова

ВЕБЛИОГРАФИЯ (БИБЛИОГРАФИЯ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ)- КАК ВИД СОВРЕМЕННОЙ ЭЛЕКТРОННОЙ БИБЛИОГРАФИИ (На примере Центральной научной библиотеки НАНА)

В статье рассматриваются веб-лиографии, которые считаются третьим источником информации. Вот положительные и отрицательные черты веблиографии. Также сообщалось, что впервые в Азербайджане Центральной научной библиотекой НАНА составлена веб-лиография «Отечественная война - 44 дня (27 сентября - 10 ноября 2020 года)», и этот процесс находится на завершающей стадии.

Ключевые слова: *веблиография, электронная библиография, Центральная научная библиотека НАНА, Веблогграфия «Отечественная война - 44 дня (27 сентября - 10 ноября 2020 г.)», интернет-ресурсы*

ŞƏFİQƏ İMANOVA
“Naxçıvan” Universiteti
shefi563@gmail.com

RƏQƏMSAL KİTABXANALAR: QARŞIYA ÇIXAN PROBLEMLƏR, EHTİYAQLAR VƏ TƏKLİFLƏR

Bu məqalə “Rəqəmsal kitabxana” terminini ən sadə şəkildə təsvir etməyə, mənası və tərifləri ilə birlikdə sürətlə inkişaf etməkdə olan rəqəmsal kitabxanaların təməl konsepsiyasını çatdırmaq, oxucuların onu başa düşməsinə təmin etmək və müvəffəqiyyətli həyata keçirmək üçün ortaya çıxan problemlərə diqqət yetirmək üçün çalışır. Elektron kitabxananın tarixindən, mahiyyəti, elmin bütün sahələrində müxtəlif dillərdə resurslar saxlamasından da məqalədə bəhs edilmişdir. Sürətlə dəyişən İKT əsaslı mühitdə rəqəmsal kitabxanaların istifadəsinin ödənişsiz və daha rahat olmasının vacibliyi diqqətə çatdırılır. Rəqəmsal kitabxana sistemlərinin yaranma tarixi, növləri və xarakterik xüsusiyyətləri göstərilmiş, aparılan tədqiqatyönümlü axtarışların səmərəliliyi və informasiyanın əlyətərliliyi məsələləri tədqiq edilmişdir. Tərkibində, əsasən, akademik resenziya verilmiş elektron resursların toplandığı informasiya mənbələrindən istifadə zamanı diqqət yetirilməsi vacib olan məqamlar işıqlandırılmışdır. Akademik istifadəçilərin və “ekran oxucuları”nın informasiya bilik və bacarıqlarının yetərli olmamasından irəli gələn problemlər sadalanmaqla onların həlli yolları təqdim edilmişdir. Informasiya daşıyıcılarının ənənəvi formadan fərqli olan yeni formalarının yaradılması və rəqəmsal məzmunlu informasiya ehtiyatlarının ön plana çıxması, onları toplayıb mühafizə edən, sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən kitabxanaların funksiyalarının da mahiyyətcə zənginləşməsinə səbəb olan amillər haqqında məlumat verilmişdir. Həmçinin fiziki məhdudiyyətli insanların rahat istifadəsi üçün var olan və yaradılması vacib olan bir çox şərait təklif edilmişdir. Rəqəmsal kitabxanalarla əlaqəli geniş spektrə malik mövzular və məsələlər işıqlandırılmışdır. Əlavə olaraq, rəqəmsal kitabxanalar fərqli yönümdə xarakterizə olunmuşdur.

Açar sözlər: *Rəqəmsal kitabxana, universal əlçatanlıq, elektron obyektlər, fiziki məhdudiyyətli kitabxana istifadəçiləri, Optik Xarakter Tanıma (OCR), Təchizat, Proqram Uyğunluğu, IPR məsələləri, tədqiqatçı mütəxəssis, ekran oxucuları, kağızsız dünya, məlumat təhlükəsizliyi, məlumat etibarlılığı, ədalətli istifadə*

Giriş

Bilik mağazası olan ənənəvi kitabxana konsepsiyası rəqəmsal kitabxana, Elektron kitabxana, Virtual kitabxana, Divar az kitabxana və ya hətta kağızsız dünya kimi sürətlə inkişaf edən anlayışların yaranmağından geri qalır. Rəqəmsal kitabxanalar istifadəçilərə ənənəvi çap edilmiş kitab şəklində saxlanılmaqdan daha çox elektron obyektlərə və ya rəqəmsal formaya daha çox yer verərək istədikləri məlumatlara çatmalarını təmin edir və beləliklə, bir toxunuşla düyməyə vurmaqla şəbəkələrdə paylanan məlumatlara universal girişi təmin edir.

“Kompüter əsr” və “Rəqəmsal əsr” anlayışları ilə ifadə olunan “informasiya əsr”, bəşəriyyətin tarixində sənaye inqilabı nəticəsində sənayeləşdirmənin ənənəvi formadan çıxaraq kompüterləşdirilmiş informasiyaya əsaslanan iqtisadiyyat formasına keçid dövrünü əhatə edir. Informasiya sənayesinin xarakterik xüsusiyyətləri, əsasən, XX əsrin sonlarından etibarən cəmiyyətin bütün sferalarına sirayət etməyə başlamış və yüksək texnologiyaların tətbiq edildiyi bütün fəaliyyət sahələrində, xüsusilə istehsalat və xidmət sektorunda daha nüfuzə təsirə malik olmuşdur. Informasiya əsrində ən çox dəyişikliyə məruz qalan sahələrdən biri də kitabxana işi və kitabxanalardır. Şahidi olduğumuz hazırkı

informasiya dövründə kitabxana və informasiya elmi elə bir sahəyə çevrilmişdir ki, burada dəyişikliklər inanılmaz sürətlə baş verir və bu heyrətamiz yeniliklərlə ayaqlaşmaq böyük əmək tələb edir. İnformasiya partlayışı və informasiyanın idarə edilməsinə duyulan ehtiyac kitabxana mütəxəssisləri üçün bir çağırışdır (8).

Tarix, məna və təriflər:

1971-ci ildə amerikalı professor Maykl Hart "Qutenberq layihəsi" adlı ilk elektron kitabxananın əsasını qoydu. Layihə Amerika üçün milyonlarla dollara başa gəlsə də, sonralar bütün dünyada məhz Amerika təcrübəsinin uğurla tətbiq olunması ölkə büdcəsinə çəkilən xərclərdən dəfələrlə artıq vəsait qazandırdı. 1992-94-cü illərdə ABŞ və Avropada ilk dəfə elmi əsaslar üzərində elektron kitabxanaların yaradılması işinin ardınca, Rusiyada alternativ kitabxanalar meydana gəldi.

Azərbaycanda ilk elektron kitabxana yaratmaq təşəbbüsləri 1980-ci illərin sonlarına təsadüf edir. Bu işə musiqi alətlərinin elektron kitabxanasının yaradılması ilə start verildi. Sahənin kompleks inkişafı isə son on ilə təsadüf edir.

Azərbaycanda "Anl.az", "Preslib.az" Kitabxana.net", "Kitab.az" və s. kimi elektron kitablar təklif edən saytlar fəaliyyət göstərsə də, mütəxəssislərin fikrincə, onların hazırkı fəaliyyəti qənaətbəxş deyil. Məsələn, Türkiyə, Rusiya, ABŞ kimi ölkələrdə fəaliyyət göstərən "Amazon.com", "Lit.ru", "Epubkitap.com" və s. kimi kommersiya tipli e-kitabxanalar fəaliyyətindən dövlət büdcəsinə vergi ödəsələr də, Azərbaycan təcrübəsində, necə deyirlər, bu haqda danışmağa dəyməz (5).

Rəqəmsal kitabxana nisbətən yeni bir anlayışdır. Rəqəmsal kitabxana termini kolleksiyasının mahiyyətini izah edir. Rəqəmsal kitabxana istifadəçilərin şəbəkə üzrə paylanmış məlumatlarla səmərəli qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsini təmin edir və beləliklə, rəqəmsallaşdırılmış məlumatlara universal giriş təmin edir. Rəqəmsal kitabxananın bir çox tərfi var, bəzi vacib təriflər bunlardır:

1. Ravi S Chandra R. və Sharma RK-nın sözləri ilə desək, "Rəqəmsal kitabxana, kitabxanada hal-hazırda hökmranlıq edən ənənəvi çap materialını tamamlamaq və ya tamamlamaq üçün alternativ olaraq kompüterin işləmə bilən formasında toplusunun hamısını və ya əhəmiyyətli bir hissəsini saxlayır"(1);

2. Rəqəmsal kitabxana "İnternetdə və ya CD-ROM (kompakt diskdə oxunan yaddaş) disklərdə mövcud olan mütəşəkkil elektron formada sənədlər toplusudur. Xüsusi kitabxanadan asılı olaraq, istifadəçi jurnal məqalələrinə, kitablara, sənədlərə, şəkillərə, səs sənədlərinə və videolara daxil ola bilər" (1).

3) Kaliforniya Universiteti Berkeley Rəqəmsal kitabxana Layihəsinə görə, rəqəmsal kitabxana paylanmış məlumat mənbələri toplusu olacaq, məlumat istehsalçıları onu təqdim edəcək və istehlakçılar bəlkə də avtomatlaşdırılmış agentlərin köməyi ilə tapa biləcəklər (2).

Yuxarıdakı təriflərdən aydın olur ki, "Rəqəmsal Kitabxana" sadəcə məlumatların mütəşəkkil, elektronik saxlanılan bir anbarından məlumat əldə etməyə və müvəffəqiyyətlə istifadə etməyə imkan verən kompüterləşdirilmiş bir sistemdir.

Rəqəmsal kitabxanaların yaranmasından məsul olan amillər

Rəqəmsal kitabxanaların meydana gəlməsindən məsul olan həlledici amillər bunlardır:

1. İstifadəçilərdən masaüstündə daha çox məlumat tələbini artırmaq;
2. Kitabxanaların fiziki məhdudiyətli istifadəçilərinin jurnalların çap nüsxələrinə artan tələbinin öhdəsindən gəlməsi üçün vəsaitin yetərli olmaması;
3. Tədqiqatçı mütəxəssis tədqiqatçılara lazımi sənədləri tapmaq, əldə etmək və təqdim etməkdə operativlik və s. köməklik göstərməsi;
4. Məlumatların üzə çıxarılması, sənədlərin toplanmasına dair özünü təmin etməyi dayandırır;
5. İnternet vasitəsilə siçan düyməsini basaraq lazımi məlumatlara giriş;
6. Kitabxanaçıların fiziki olaraq sahib olmaqdan çox, başqa yerlərdə mövcud olan mənbələrə çıxış təmin etməsinə daha çox diqqət yetirirlər.

Rəqəmsal Kitabxananın vacib xüsusiyyətləri (3).

Rəqəmsal kitabxananın bəzi vacib xüsusiyyətləri aşağıda təsvir edilmişdir:

1. Rəqəmsal formada məlumatların saxlanması-yaddaşda daha az yer tutması istifadəlilik səviyyəsini artırır;

2. Məlumat əldə etmək və əldə etmək üçün rabitə şəbəkələrindən birbaşa istifadə-istənilən axtarış sistemindən və ya şəbəkəsindən istifadə etməklə əlçatan olması;

3. Əsas fayldan aşağı yükləmə və ya onlayn / kənar xətt çapı ilə kopyalama-istə kağızdan istifadə etməklə çap et, istərsə də “kopyala+yapışdır” və ya “çək+sürüşdür” üsulu ilə məlumatın götürülməsi.

Rəqəmsal Kitabxananın aşağıdakı üstünlükləri vardır:

1. Universal əlçatanlıq hansı ki, bu xüsusiyyət məsafədən asılı olmayaraq, hər bir coğrafi nöqtədən axtarışın mümkünlüyünü təmin edir. Məsələn, Azərbaycanın hər hansı rayonundan internetin köməyi ilə Afrikanın və ya məsafə baxımından uzaq olan hər hansı bir ölkənin resurslarından istifadənin mümkünlüyü;

2. Daha çox məlumat əldə etmək istənilən mövzuda yazılmış hər hansı materialın bir və ya bir neçə müəllif tərəfindən hazırlanmış formalarını əldə etməyi mümkün edir. Hər axtarılan məlumatın bir və ya bir neçə müəllif şəxs tərəfindən işlənilib hazırlanmış formasını əldə etmək imkanı;

3. Həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi təlimə dəstək-əsasən, distant təhsil zamanı daha əlverişlidir. İstər dövlət səviyyəsində, istərsə də hər hansı fiziki şəxs tərəfindən hazırlanmış layihə ilə işləmək, təhsil almaq və təhsil verməyin mümkünlüyü;

4. Nadir və bahalı materiallara uzaqdan giriş-nadir materialları məsafə qət etmədən rahatlıqla virtual formada tədqiq etmək və ya istifadə etmək imkanı yaradır. Çox istifadə və ya saxlama şəraitinə görə sürətlə pozulan nadir kitabların qorunması-müəyyən zaman keçdikdən sonra fiziki yararlılığını itirən, amma qiymətli məlumatlar ehtiva edən materialları qorumaq məqsədilə elektron formaya müraciəti təmin edir;

5. Kütləvi saxlama problemlərinin həlli-qabariti ilə əlaqəli arxivlənmək üçün saxlanma yerinin məhdudluğu səbəbindən kağızsız informasiya sisteminin yaradılması. İKT sahəsinin inkişafı ilə əlaqədar bir çox sahədə olduğu kimi, kitabxanaçılıqda da xeyli irəliləyiş əldə olunmuşdur.

6. Məlumatlara operativ və daha sürətli giriş-vaxt itirmədən, məsafə qət etmədən operativ şəkildə ehtiyac olan məlumatın əldə olunmasını təmin edir;

7. Çox böyük miqdarda məlumatların idarə edilməsini təmin edir. Əgər daha çox və müxtəlif dillərdə məlumat əldə olunmalıdırsa, elektron kitabxanalar əvəzolunmazdır, saniyədə minlərlə nəticə almağın mümkünlüyü;

8. Əl ilə mümkün olmayan axtarışların aparılmasına da kömək edirlər-təkcə sözlə deyil, istənilən şəkil, səs, video formatda axtarışını təmin edir. Bu o deməkdir ki, unuduğumuz və ya hər hansı səbəbdən geniş məlumat ala bilmədiyimiz şəkildən və ya digər media faylından istifadə etməklə

Rəqəmsal kitabxana ilə əlaqəli problemlər

“Qəbul edilə bilənlik, dəqiqlik, hesabatlılıq, doğruluq, oxunaqlılıq, standartlaşdırma, sürət hüququ və qiymətlər” kimi rəqəmsal məlumatlarla əlaqəli çətinliklər və problemlər Lakshmana Moorthi və Karisiddappa tərəfindən həll edilmişdir” (2).

Rəqəmsal kitabxanalarla əlaqəli bəzi vacib problemlər vardır ki, bunlar aşağıda təsvir edilmişdir:

1.Məlumat dəqiqliyi:

Məlumat əks olunan obyekt, proses və ya hadisəyə birqiymətli uyğunluğu xassəsidir. Təqdim etdiyi obyektə həqiqətən uyğun olan məlumat dəqiq məlumat adlanır. Əgər məlumatın köməyi ilə real obyekt, proses, hadisə haqqında obyektiv təqdimat yaratmaq mümkündürsə, onda həmin məlumat dəqiqdir.

“Rəqəmsal kitabxana layihələrinin əksəriyyəti Optik Xarakter Tanıma (O C R) tətbiq edir ki, bu

da yalnız 95% dəqiqdir” və doğrudur, məlumatların dəqiqliyi problemini gündəmə gətirərək təxminən 5% -ə yaxın səhv qala bilər. Məlumatı təhrif etmədən və itirmədən kopyalamaq çətindir.

2. Təchizat / Proqram Uyğunluğu:

Məlumat əldə etmək və əldə etmək üçün rəqəmsal kolleksiyanın istifadəsi uyğunluq problemi yaradacaqdır. Kompüter avadanlığı və proqram təminatı sahəsində nəfəs alma yenilikləri, müasir texnologiyanın kitabxanada mövcud olan İKT infrastrukturunu ilə uyğunlaşma problemi yaradır. Baxmayaraq, geriyyə uyğunluq istehsal firması tərəfindən təmin edilir.

3. Məlumat etibarlılığı:

Dəfələrlə müxtəlif veb saytlara yüklənən məlumatların, bloglar, twits, wikilər, facebook və s. kimi sosial medianın etibarlı olmadığı müşahidə olunur, bu rəqəmsal formatda da mövcuddur.

4. IPR məsələləri:

Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması rəqəmsal mediada tamamilə mümkün deyil. Elektron mənbələrin müəlliflərinin və nəşirlərinin müəllif hüquqları qorunması ilə bağlı çətinliklər hələ də davam edir.

5. Məlumat təhlükəsizliyi:

Məlumat təhlükəsizliyi məlumatların təhlükəsizliyini qorumaqla əlaqədardır. Rəqəmsal mühitdə saxlanılan məlumatlar üçün sistem qəzası, nasaz diskler, elektrik enerjisi kəsilməsi, səhvən sənədlərin silinməsi və ya üzərində yazılması, kompüter virusu, hack, təbii fəlakətlər, pul qazanma, intiqam almaq kimi əsas təhdidlər mövcuddur. və s.

6. Ədalətli istifadə:

Rəqəmsal mənbələrə dair “ədalətli istifadə” dərəcəsi heç bir qanuna daxil deyil. Ədalətli istifadə altında nə qədər kopyalaya biləcəyini müəyyənləşdirmək çətindir. Bəzi e-kitabxana saytları yükləmə məhdudiyyəti şərti qoyur. Fikrimcə, bu heç də ürəkaçan deyil, çünki elə material olur ki, o ancaq həmin mənbədə olur və istifadəçi limiti dolduğu üçün ondan istifadə edə bilmir. Beləliklə, işi yarım qalır və artıq digər mənbələrə müraciət etməli və ya maliyyə sərf etməklə lazımlı materialı tapmaq məcburiyyətində qalır.

7. İstifadənin rahatlığı:

Rəqəmsal formada saxlanılan məlumatları oxumaq, çap olunmuş kitabı, dövri mətbuatı və s. oxumaq qədər rahat, sürətli və təsirli deyil, eyni zamanda gözlərə daha çox yük verir, yəni sağlıq baxımından bir çox problemlərə gətirib çıxarır.

8. Texnologiyaya ehtiyac var:

Rəqəmsal mühitdə saxlanılan məlumatları əldə etmək üçün kompüterlər, CD pleyerlər, CD-ROM pleyerlər, disk sürücülər, barkod cihazları və s. kimi cihazların istifadəsi məlumat alma sistemlərinin bir hissəsi və hissəsi olur.

9. Bahalı:

Rəqəmsal formada saxlanılan məlumatları almaq və oxumaq üçün baha başa gələn bəzi cihazlara ehtiyac var və bu cihazları necə işlədəcəyini bilməlidir. Məsələn, müasir ntipli nəşriyyatlarda nəşr olunan hər nümunənin özünəməxsus barkodu olur ki, bunu barkod cihazına oxutmaqla o kitabdakı bütün məlumatları götürmək və asanlıqla bazaya kitab məlumatları bölümünə daxil etmək olar. Lakin cihaz maliyyə baxımından bahalıdır. Bundan başqa, kitabxana əməkdaşlarının sırf bu yöndə inkişaf etdirilməsi zəruridir.

10. Saxlama müddəti:

Elektron medianın saxlama müddəti yazılı mediadan az deyil, kompüter lentlərinin, CD-lərin, CD-ROM və s. saxlama müddəti bir neçə ildir, amma texnologiya elə sürətlə inkişaf etməkdədir ki, artıq bir neçə ilə bu səbəb də problem olmaqdan çıxacaq.

11. Rəqəmsal oxu və saxlama cihazları hər yerdə olmalıdır. Çox sayda istifadəçi informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün mütəmadi olaraq kitabxanaya baş çəkir, bu səbəbdən istifadəçilərin vaxtına

qənaət etmək üçün rəqəmsal məlumatların oxunması və saxlanması üçün faydalı olan cihazlar hər yerdə olmalıdır.

12. Adi çap materialının rəqəmsal formaya çevrilməsi yorucu və çox bahalıdır:

Bir çox kitabxanada kolleksiyalarının əhəmiyyətli bir hissəsi şərti çap şəklindədir və bu səbəbdən bu çap mənbələrini rəqəmsal formaya çevirmək çətin, yorucu, çox vaxt aparan və eyni zamanda çox bahalıdır. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru Kərim Tahirov hesab edir ki, nəşriyyatlar çap etdikləri kitabların elektron variantını kitabxanalara göndərməyi üçün bu sahənin inkişafı, şəbəkənin genişlənməsi sual altına düşür: "Elektron kitabxana sahəsində ən böyük problem müəllif hüquqları məsələsidir. Bu problem bütün dünyada mövcuddur. Türkiyənin Milli Kitabxanası nəşriyyatda çap olunan kitabın elektron variantını diskdə məcburi nüsxə kimi hazır alır. Amma biz məcbur oluruq kitabları sonradan skanerdən keçirib elektron versiyasını hazırlayaq. Ona görə də Milli Məclisə müraciət edib bildirmişik ki, "Kitabxana işi haqqında" Qanuna düzəliş edilsin ki, nəşriyyatlar çap etdikləri kitabların elektron variantını Milli Kitabxanaya məcburi göndərsinlər. Nəşriyyatların hansısa kitabın elektron variantını göndərməsi çətin iş deyil. Biz isə həmin kitabın hazırlanmasına həftələrlə vaxt sərf edirik. Düşünürəm ki, Milli Məclis bu məsələni müsbət həll edəcək. Bu, bütün dünyada qəbul olunan formatdır. Təəssüf ki, bizdə bu problemlər mövcuddur. Milli Kitabxananın elektron kitabxanasında 1,5 milyondan artıq informasiya resursu var. Biz Milli Kitabxanaya daxil olan kitabların elektron versiyasını yaradıb lokal şəbəkədə yerləşdiririk. Arxiv fondunda olan materialların tam şəkildə elektron kitabxanasını yaratmışıq. Hətta qəzetlərin elektron versiyalarını yaradıyıq. Məsələn, "Azərbaycan", "Kommunist", "Ədəbiyyat qəzeti", hətta ötən əsrin əvvəllərində çap olunan "Əkinçi", "İrşad", "Həyat" qəzetlərinin elektron versiyalarını hazırlayıq" (4).

13. Təchizat və proqrama ehtiyac:

Çap mənbələrinin rəqəmsallaşdırılması üçün mövcud avadanlıqla uyğun proqram təminatına ehtiyac var. Daha asan üsulla əl yazılarını rəqəmsallaşdırmaq üçün yüksək keyfiyyətli cihazlar təşkil olunmalıdır. Bu həm vaxt itkisinin qarşısını alar həm də elektron kitabxananın qısa zamanda zənginləşməsinə kömək edər.

14. Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-İnformasiya fakültəsinin "Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri" kafedrasının müdiri, professor Xəlil İsmayılovun fikrincə, e-kitabxananın yaradılması dövlət tərəfindən Azərbaycanda kitabxana işinin yaxşılaşdırılması istiqamətində böyük addımlar atılıb. Məsələn, "Kitabxana işinin yaxşılaşdırılması haqqında" prezidentin fərmanları var, ali məktəblər elektron kitabxanalarını yaratmaq üçün çalışırlar və s. Amma bu istiqamətlərdə problemlərin aradan qaldırılması üçün ilk növbədə dünya təcrübəsi ciddi şəkildə öyrənilməlidir. İdarə və müəssisələr haqqında mənim konkret fikir söyləməyim yaxşı çıxmaz, fakt budur ki, bizim görməli olduğumuz işlər çoxdur. Məsələn, Litva bu işlərdə bizdən xeyli irəlidir. Axşam kitab sifariş versən, səhər öz rəfində həmin kitabı görəcəksən. İstəsən, hansısa səhifəsini çıxar, istəsən, tam olaraq elektron versiyasını əldə et. Bu cür texnoloji proses Azərbaycanda yoxdur"(5).

Professor X.İsmayılov əlavə edib ki, bu sahədə olan pərakəndəlik ardıcıl iş aparmağa imkan vermir. Onun fikrincə, aidiyyəti nazirliklər güc tətbiq etməli, mütəxəssislər cəlb olunmalıdır: "Azərbaycanda 4500-dən yuxarı dövlət kitabxana şəbəkələri var. Təxminən bu qədər də məktəb kitabxanaları mövcuddur. Nazirliklər güc tətbiq etməli, vəsait sərf etməlidir ki, problemlər aradan qaldırılsın. Bilirsiniz, vəsait sərf olunmadan bu işləri görmək mümkün deyil" (3).

"Kitabxana.net" e-kitabxanasının rəhbəri, kulturoloq Aydın Xan Əbilov qonşu ölkələrin təcrübəsində yaradılan müstəqil e-kitabxanalara ayrılan maliyyə vəsaitinə diqqət çəkib. O, qeyd edib ki: "İnkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrdə bu tip kitabxanaların yaradılması prioritet sahədir. Qonşu ölkələrdə - məsələn, Rusiya və Türkiyədə 30-40 min elektron kitabxana olduğu halda, Azərbaycanda normal

elektron kitabxana sayıla biləcək ona qədər kitabxanayı göstərə bilərik. 2013-cü il İKT ili elan olunandan sonra dövlət proqramlarının bir çox bölümləri həyata keçirildi. Kitabxana.net olaraq biz son üç ildə 600-dən çox yeni kitab hazırlayıb internet istifadəçilərinin ixtiyarına vermişik. Azərbaycanda bu prosesin ləng aparılmasının bir sıra səbəbləri var. Məsələn, bizim kadr və maliyyə bazamız çox zəifdir. Bu işləri həyata keçirmək üçün dövlətin xüsusi proqramı olmalıdır. Bu, iki üç-nəfərin fədakarlığı ilə həyata keçirilən iş deyil. Bizdə elektron kitabların sayı həddən artıq azdır. Ona görə tələbələr və şagirdlər ingilis, rus və türk dilli saytlardan kitablar oxuyur. Əlbəttə, bu dillərdə kitab oxuyan adamlar azərbaycanlılıqdan çıxmış olur: ya qloballaşır, ya da ingilisdilli, yaxud rusdilli kontingentin üzvünə çevrilir” (8).

Nəticə

Aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən olunur ki, rəqəmsal kitabxanaların və informasiya ehtiyatlarının axtarışı, əldə edilməsi və istifadəliliyi təcrübəsində müxtəlif xarakterik xüsusiyyətlər özünü göstərir. Rəqəmsal kitabxanaların dizayn tərtibatı, informasiya axtarış vasitələri və istifadəçi interfeysi kimi müxtəlif texniki tərəflərdən əlavə rəqəmsal kitabxanaların istifadəliliyinə təsir göstərən bir sıra məsələlər də meydana çıxır. Məsələn:

Qloballaşma və lokallaşma məsələləri;

Xüsusi dillərdə olan materiallara və çoxdilli informasiya ehtiyatlarına çıxış və onların idarə edilməsi baxımından dil məsələsi;

Adətlər, ənənələr, mədəniyyətlərarası və multikultural aspektlər;

Homogeniz, heterogeniz informasiya ehtiyatları, mono- və multimedia resursları, lokal və paylanmış informasiya ehtiyatları və s. baxımından məzmun məsələləri;

İnsan-informasiya münasibətləri məsələsi, xüsusilə istifadəçilər uzaq məsafədə və pərakəndədirsə (6).

Rəqəmsal informasiya ehtiyatlarından istifadə vərdişlərinin azlığı və ya heç olmaması zəngin mənbələrin istifadəliliyi məsələsinə mənfi təsir göstərir. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün ilk növbədə akademik müəssisələrdə və kitabxanalarda maarifləndirmə işləri gücləndirilməlidir. Hər bir informasiya istifadəçisinin bilməli olduğu məqamlara daxildir: - məxfilik və təhlükəsizlik; - informasiyaya ödənişli və ödənişsiz çıxışın fərqləri; - senzura və söz azadlığı; - əqli mülkiyyət, müəlliflik hüququ məsələləri və müəlliflik hüququ daşıyan materialların ədalətli istifadəsi; - informasiya ehtiyatlarına çıxışın identifikasiya formaları; - informasiya ehtiyatlarından istifadəyə dair müəssisə siyasəti; - informasiya ehtiyatlarının, avadanlıqlarının, sistemlərinin və qurğularının toxunulmazlığının qorunması; - mətn, məlumat, təsvir və səs fayllarının hüquqi baxımdan əldə edilməsi, saxlanması və yayılması; - plagiatlıq məsələsi və başqalarının əsərlərinə qarşı davranış qaydaları; - mənbələrə istinad verərkən müvafiq sənədləşdirmə üslubuna riayət olunması və s. (8). Nəticə olaraq demək olar ki, son illərdə rəqəmsal informasiya xidmətlərinin istifadəliliyinin artırılmasına yönəlmiş bir sıra tədqiqat fəaliyyətləri baş tutmuş və ya hal-hazırda bu sahədə işlər görülməkdədir. Bütün bunlardan çıxış edərək belə qənaətə gəlinir ki, rəqəmsal informasiya alətləri və metodları nəinki xüsusi istifadəçi qruplarının, eyni zamanda bütün təbəqələrdən olan istifadəçilərin gündəlik həyatlarında və gələcək fəaliyyətlərində yer tutan əvəzsiz vasitələrdir.

Rəqəmsal kitabxana məlumatları rəqəmsal formatda saxlayan kitabxanadır. Rəqəmsal formada məlumatların saxlanması; məlumat əldə etmək; əldə etmək üçün rabitə şəbəkələrindən birbaşa istifadə; aşağı yükləmə ilə və ya əsas sənəddən onlayn, kənarda yazdırmaqla kopyalamaq və s. rəqəmsal kitabxananın vacib xüsusiyyətləridir. Rəqəmsal kitabxananın əsas üstünlükləri bunlardır: universal əlçatanlıq; daha çox məlumat əldə etmək; həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi təlimə dəstək; nadir və bahalı materiallara uzaqdan giriş; həddindən artıq istifadə və ya saxlama şəraitinə görə sürətlə pozulan nadir kitabların qorunması; kütləvi saxlama problemlərinin həlli; məlumatları operativ və daha sürətli əldə etmək; çox böyük miqdarda məlumatların idarə edilməsinə imkan verir; əl ilə mümkün olmayan axtarıların aparılmasına da kömək edirlər.

Əksinə, rəqəmsal kitabxanalarla bağlı çətinliklər və problemlər aşağıdakılardan ibarətdir: məlumat dəqiqliyi, hardware / proqram uyğunluğu, məlumatın etibarlılığı, IPR məsələləri, məlumat təhlükəsizliyi, ədalətli istifadə, istifadənin rahatlığı, texnologiya ehtiyacları, bahalı saxlama müddəti / saxlama müddəti, rəqəmsal oxuma və saxlama cihazları hər yerdə olmalıdır, şərti çap edilmiş materialların rəqəmsal formaya çevrilməsi, aparat və proqrama ehtiyacı var.

Bu problemlərin və rəqəmsal mühitin problemlərinin öhdəsindən gəlmək üçün cəhdlər uğurla qəbul edilərsə, şübhəsiz ki, rəqəmsal kitabxana həm LİS mütəxəssisləri, həm də istifadəçilər üçün böyük bir nemətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ravi S. Chandra R. & Sharma, R. K.(2000). Are we ready for digital libraries. Herald of Library Science, 39 (1-2), 96-101. <http://whatis.techtarget.com/definition/digital-library/> (accessed on 25/07/2015)
2. Maurya, Ram Nath (2011). Hindistanda Rəqəmsal Kitabxanalar: Bir Baxış. Kitabxananın xaricində. BOSLA Milli Konfransının İşləri. (Mumbai-2011), 87-92
3. Xəlil İsmayılov. Kitabxanaların elmi-metodik təminatı: Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi üçün: Proqram. -B.: BDU, 2000. -9 s. İstehsalat təcrübəsi proqramı. -B., 2000, -19 s.
4. Kərim Tahirov Müasir dövrdə kitabxanalar üçün yeni çağırışların, yeni ideyaların və yeni tələblərin əsas istiqamətləri / Kərim Tahirov // Azərbaycan Milli Kitabxanasının Elmi Əsərləri (“Kitabxanalar üçün yeni çağırışlar, yeni ideyalar, yeni tələblər: kitab, mütaliə, innovasiyalar” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları əsasında (Bakı, 29 sentyabr 2017-ci il). -2017, - Buraxılış 9, -s.10-16
5. Aydın Xan (Əbilov). “Şəbəkə (virtual) ədəbiyyat, İnternet (elektron) kitabxana, yazıçı saytları”. (Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin qurultayqabağı məruzəsinin mətni). “Ədəbiyyat qəzeti”. 22 iyul 2011-ci il, N 27 (3778). Bakı, -2011, Səhifə 4
6. Amudhavalli A. Dynamics in Digital Information Systems, New Delhi: Ess Ess Publications, 2008.
7. Chowdhury S., Landoni M., and Gibb F. “Usability and impact of digital libraries: a review,” Online Information Review, 2006, vol. 30, pp. 656-680
8. Johnson K., and Magusin E. Exploring the Digital Library: A Guide for Online Teaching and Learning, San Francisco: Jossey-Bass, A Wiley Imprint, 2005

SUMMARY

Shafiqə İmanova

DIGITAL LIBRARIES: CHALLENGES, NEEDS AND SUGGESTIONS

This article seeks to describe the term 'digital library' in its simplest form, along with its meaning and definitions, to convey the basic concept of rapidly evolving digital libraries, to ensure that readers understand it, and to focus on the challenges to successful implementation. The article also discusses the history, essence, and storage of resources in different languages in all fields of science. It emphasizes the importance of free and convenient use of digital libraries in a rapidly changing ICT-based environment. The history, types and characteristics of digital library systems are shown, the effectiveness of research-oriented searches and the availability of information are studied. It highlights the points that need to be taken into account when using information sources that contain mainly academic, peer-reviewed electronic resources. The list of problems arising from the lack of information knowledge and skills of academic users and "screen readers" was presented, and a solution was presented for library professionals. Information about such factors as creation of the new forms of information providers, which are differ from the traditional forms and the emergence of

information resources with digital content, the fact enrichment of the functions of libraries that collect and protect them and organize their systematic public use was given in the article. Also, many conditions have been proposed, which are available and important for the comfortable use of people with physical disabilities. The creation of new forms of information media and the emergence of digital information resources, their collection and protection Information was also provided on the factors that lead to the substantial enrichment of the functions of libraries, which constitute systematic public use. In addition, many existing and important conditions for the comfortable use of people with disabilities were proposed. A wide range of topics and issues related to digital libraries are covered. In addition, they are characterized in a different way from digital libraries.

Key words: *electronic library, electronic catalog, information society, Internet, communication, website*

РЕЗЮМЕ

Шафика Иманова

ЦИФРОВЫЕ БИБЛИОТЕКИ: ВЫЗОВЫ, ПОТРЕБНОСТИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В этой статье делается попытка описать термин «цифровая библиотека» в его простейшей форме, вместе с его значением и определениями, чтобы передать основную концепцию быстро развивающихся электронных библиотек, чтобы читатели поняли ее, и сосредоточить внимание на проблемах на пути к успешной реализации. В статье также рассматриваются история, сущность и хранение ресурсов на разных языках во всех областях науки. Он подчеркивает важность бесплатного и удобного использования электронных библиотек в быстро меняющейся среде, основанной на ИКТ. Показаны история, типы и характеристики электронных библиотечных систем, изучается эффективность поисков, ориентированных на исследования, и доступность информации. В нем подчеркиваются моменты, которые необходимо учитывать при использовании источников информации, содержащих в основном академические, прошедшие экспертную оценку электронные ресурсы. Был представлен список проблем, возникающих из-за недостатка информационных знаний и навыков у академических пользователей и «программ чтения с экрана», и было представлено решение для библиотечных специалистов. Информация о таких факторах, как создание новых форм поставщиков информации, отличных от традиционных, и появление информационных ресурсов с цифровым содержанием, факт обогащения функций библиотек, которые их собирают и защищают, а также организуют их систематическое публичное использование. было дано в статье. Также было предложено множество доступных и важных условий для комфортного использования людей с ограниченными физическими возможностями. Создание новых форм информационных носителей и появление цифровых информационных ресурсов, их сбор и защита. это ведет к существенному обогащению функций библиотек, которые представляют собой систематическое общественное использование. Кроме того, было предложено множество существующих и важных условий для комфортного проживания людей с ограниченными возможностями. Охватывается широкий круг тем и вопросов, связанных с электронными библиотеками. Кроме того, они характеризуются иначе, чем электронные библиотеки.

Ключевые слова: *электронная библиотека, электронный каталог, информационное общество, Интернет, коммуникация, веб-сайт*

SEVİNC QASIMOVA
“Naxçıvan” Universiteti

“NAXÇIVAN” UNİVERSİTETİNİN ELMİ KİTABXANASI

Məqalədə “Naxçıvan” Universitetinin elmi kitabxanasından məlumat verilmişdir. Həmçinin burda elektron kitabxananın istifadə qaydası, eləcə də elektron kitabxananın səmərəsindən də danışılır. Kitablarn necə elektronlaşdırılması və istifadə qaydasından da bəhs olunmuşdur.

Açar sözlər: “Naxçıvan” Universiteti kitabxanası, elektron kitabxana, elektron informasiya xidməti, elektron kataloq

Giriş

Elmi kitabxanalar elmi müəssisənin aparıcı struktur bölmələrindən biri olub, təlim-tərbiyə və elmi tədqiqat prosesini tədris, elmi, metodiki ədəbiyyatla və informasiya materialları ilə təmin edən və bilikləri tətbiq edən mənəvi və intellektual əlaqələrin yayılması mərkəzidir. Elmi kitabxanalar öz işində Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında Qanununu, “Kitabxana işi haqqında” Qanunu, dövlət və hökumət sənədlərini, Təhsil Nazirliyinin əmr, sərəncamlarını və normativ sənədlərini, tərkibində olduğu müəssisə rəhbərliyinin əmr və sərəncamlarını və əsasnamələrini rəhbər tutur.

1999-cu ildən fəaliyyətə başlayan “Naxçıvan” Universitetinin Elmi Kitabxanası universitetin aparıcı struktur bölmələrindən biri olub, sap əsaslarını və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb, mühafizə edən, onların sistemli, ictimai istifadəsini təşkil edən muxtar respublikada elmi kadrların hazırlanmasında xüsusi rol oynayan elmi mərkəzdir. İstifadəçilərin avtomatlaşdırılmış işçi yerləri ərazi üzrə necə yerləşdirilmişdir və avadanlıqlarla necə təchiz edilmişdir? Kitabxananın qeydiyyatdan keçmiş işçilərinə necə xidmət etməli? 2. İstifadə yerinə görə məhdudiyət. Ən məqsəduyğun variant ancaq kitabxananın binası daxilində istifadədir. Lakin bu tədbir tələbələr və əməkdaşlar üçün hec də həmişə əlverişli deyil. Buna görə də əlaqədar universitetin bütün ərazisindən elektron resursa müraciət etmək üçün imkan yaradılmalıdır. Tələbə yataqxanalarından, müəyyən ərazidən elektron resurslara müraciətin təşkil edilməsi lisenziya müqaviləsində nəzərə alınmalıdır. 3. Lisenziya müqaviləsinin mətnində yazılmış xüsusi şərtlər və qeydlər. Müqavilədə lisenziya resursunun istifadə qaydalarının müəyyən edilməsi mürəkkəb məsələdir. Mütəxəssislərin fikrinə görə, mövcud lisenziyalarda mənfi cəhət xüsusi şərtlərin çoxunun nəşirə, yəni onun hüququnun təmin edilməsinə yönəlməsidir. Hazırda əsas problem kitabxanaların, yaxud digər istifadəçilərin nəşirlərlə müəlliflik hüququ baxımından münasibətləri tənzim etmək deyil, müəlliflərlə nəşirlərin münasibətlərinin səmərəli təşkili problemdir. Elektron kitablarn və bu növə daxil edilən digər birdəfəlik nəşrlərin (soraq kitablarn, lüğətlər və s.) kitabxana fondlarına alınması həm qiymət, həm də komplektləşdirmə mexanizmi baxımından xüsusi problem yaratmır.

I. Kitabxananın özfəaliyyəti

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasını, “Kitabxana işi haqqında” (1999), “Mədəniyyət haqqında” (1998), “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” (1998) qanunları, kitabxana işinə dair Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, “Naxçıvan” Universitetinin kitabxanası oxuculara çap əsərlərindən və digər informasiya daşıyıcılarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə kompleks kitabxana, bibliografiya və informasiya xidmətləri göstərir. Bu xidmətlər oxucuları ədəbiyyat və informasiya ilə təmin edir, informasiya daşıyıcılarının seçilməsinə kömək göstərir. Fondun elmi cəhətdən işlənməsini, kataloq və kartoteka sistemində əks olunmasını təşkil edir. Kitabxana işinin

avtomatlaşdırılması və kitabxana fondunun tədricən informasiya daşıyıcılarına köçürülməsini təmin edir. Məlum olduğu kimi, son illərdə ölkəmizdə informasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində bir sıra ciddi addımlar atılmışdır. Ölkə başçısının elmi, təhsil və mədəniyyət müəssisələrinin yaxın gələcəkdə tamamilə kompüterləşməsinə dair tövsiyələrinə uyğun olaraq, respublikamızda müasir tipli mədəniyyət və informasiya mərkəzləri yaradıldı.

Dövlətin qayğısı sayəsində 2015-ci ildə “Naxçıvan” Universitetinin Elmi kitabxanası Avropa standartlarına uyğun dörd mərtəbəli geniş binaya köçürüldü. Bundan sonra kitabxananın tarixində yeni inkişaf mərhələsi başlandı. Oxuculara xidmət işində mütərəqqi üsullar təqdim edildi. Kitabxananın strukturu təkmilləşdirildi, “Avtomatlaşdırma və informasiya texnologiyaları” şöbəsi yaradıldı, kitabxana müasir kompüter texnologiyaları ilə təchiz edildi, elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasının əsası qoyuldu, oxuculara xidmət işində müasir informasiya texnologiyalarından, o cümlədən, internet şəbəkəsindən istifadə edilməsində bir sıra uğurlar qazanıldı (2, s.38).

“Naxçıvan” Universitetinin Elmi kitabxanası dünya elmindən, dünya kitabxana təcrübəsindən bəhrələnərək oxuculara yüksək səviyyədə xidmət göstərir. Hazırda kitabxanada hər cür texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş, müxtəlif elm sahələri üzrə qruplaşdırılmış 14 oxu zalı, 6 şöbənin hər birində yerləşdirilmiş kompüter və surətçixarma aparatları, 1 ədəd idarəedici serverlə təmin olunmuş 21 yerlik elektron resuslar zalı, konfrans zalı var. Bu zallarda müxtəlif mədəni-kütləvi tədbirlər, əbədi-bədii gecələr, kitab və rəsm sərgiləri, konfranslar, kitab təqdimatları keçirmək üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Kitabxanada keçirilən kütləvi tədbirlər, o cümlədən sərgilər, mühazirələr, ekskursiyalar, elm xadimləri ilə görüşlər oxuculara xidmət işində və ədəbiyyatın geniş təbliğ edilməsində mühüm rol oynayır. Həmçinin kitabxanaya yeni daxil olan ədəbiyyatların sərgisi vasitəsilə təzə alınmış kitablar haqqında oxuculara geniş məlumat verilir. Fondlardakı kitabların oxuculara çatdırılması, təbliğ edilməsi, oxucularda ideya-tərbiyəvi işlərin aparılması məqsədilə tematik əyani kitab sərgilərindən istifadə olunur. Bütün oxu zallarında fondlara daxil olan yeni ədəbiyyatın sərgiləri daimi olaraq operativ şəkildə təşkil olunur. Kitabxanada ayrı-ayrı elm sahələri üzrə ixtisaslaşdırılmış 14 oxu zalı oxuculara yüksək səviyyədə xidmət göstərir. Oxu zallarının hər birinin konkret elm sahələri üzrə ixtisaslaşdırılması, elektron qapının tətbiqi Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində ilk təcrübədir. Oxu zallarının hər birinin konkret elm sahələri üzrə ixtisaslaşdırılması, elektron qapının tətbiqi Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində ilk təcrübədir. Bu, “Naxçıvan” Universiteti kitabxanasının Avropa kitabxana sisteminə inteqrasiyasının bəhrəsidir.

II. “Naxçıvan” Universiteti Elmi kitabxanası

“Naxçıvan” Universitetini əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biri “Heydər Əliyev irsinin təbliği” şöbəsinin yaradılmasıdır. Kitabxanada ümumilli lider Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətini əks etdirən Azərbaycan dövlətçiliyi ilə bağlı 1000-ə qədər ədəbiyyat toplanmış, onun elektron kataloqu yaradılmış və oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Eyni zamanda, kitabxanada toplanmış materiallar əsasında Azərbaycan dövlətçiliyi ilə bağlı mövzu bibliografik göstəricilərin tərtibi ilə nəticələnən elmi-tədqiqat işləri aparılır. Bundan başqa, burada Azərbaycanın görkəmli elm və ictimai xadimlərinin iştirakı ilə elmi-kütləvi tədbirlər keçirilir.

Nadir və qiymətli nəşrlər fondunda 5000 nüsxədən artıq ədəbiyyat mühafizə edilir. Burada XVII-XX əsrin nəşr kolleksiyaları, görkəmli şəxsiyyətlərin avtoqrafları ilə, yeganə nüsxələr qalmış çap əsərləri və s. kitablar mühafizə olunur. Burada hər hansı keçid mərhələsini xarakterizə edən kitablar, ictimai inkişafı real əks etdirən tarixi əhəmiyyətli hadisələrin faktiki şahidi olmuş və onların dərk edilməsində xüsusi əhəmiyyətə malik olan kitablar, ictimai inkişafı real əks etdirən tarixi əhəmiyyətli hadisələrin faktiki şahidi olmuş və onların dərk edilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən çap məhsulları, regional əhəmiyyətli yerli nəşrlər külliyyatı, etnik, ölkəşünaslıq, fərdi və xüsusi kolleksiyalar əks olunub. Fond Qafqazın və Rusiyanın tarixini, mədəniyyətini öyrənən tədqiqatçılar üçün maraqlı olan mənbələrlə zəngindir.

“Avtomatlaşdırma və informasiya texnologiyaları” şöbəsi kitabxananın veb sahifəsinin təkmilləşməsi və dəstəklənməsi sahəsinə baxır. Elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılması istiqamətində iş aparır. İnternet vasitəsi ilə oxuculara elektron elmi kommunikasiyalar və informasiya xidmətini təşkil edir. Elektron kataloqla yanaşı, kitabların mətninin kompüter yaddaşına köçürülməsi işini də həyata keçirir. Kitabxananın fondlarının elektron informasiya daşıyıcılarma köçürülməsi, Azərbaycan elminin son nailiyyətlərinin İNTERNET vasitəsilə təbliği, oxucuların informasiya tələbatının dünya informasiya məkanında ödənilməsi istiqamətində iş görür.

“Elektron informasiya xidməti” zalında yerləşdirilən 21 ədəd kompüter dəsti pulsuz olaraq universitet əməkdaşlarına xidmət edir, eyni zamanda informasiya texnologiyalara tətbiqinə dair kitablarla da oxucuları məlumatlandırır.

Məlum olduğu kimi, artıq kitabxanalar xalqın və dövlətin elmi, mədəni-mənəvi inkişafının çox mühüm atributu kimi yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında ən mühüm vasitələrindən biri müasir texnika və texnologiyalara əsaslanan fəaliyyət növünə çevrilmişdir (1, s. 92).

“Naxçıvan” Universiteti Elmi kitabxanası geniş oxucu kütləsi üçün saytı yaratmışdır. Saytda kitabxananın tarixi, strukturu, keçirilən və keçiriləcək tədbirlər, beynəlxalq əlaqələri, fəaliyyətinin əsas istiqamətləri, elektron kataloqları, dünya kitabxanaları və s. haqqında məlumatlar əks olunmuşdur. Sayt Azərbaycan, rus, ingilis dillərində hazırlanmışdır.

XXI əsrin informasiya texnologiyalarının xarakterik inkişaf istiqamətləri içərisində elektron informasiya daşıyıcılarının yaradılması mühafizəsi və onlarla xidmət işinin təşkili vacib yer tutur. Bu problemin qlobal həll istiqamətlərindən biri elektron kitabxanaların yaradılmasıdır. Əbəs deyil ki, Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramında [1] Deyilən qlobal problemlərin təcrübi həllinin dünyanın əksər qabaqcıl kitabxanalarında reallaşdırılmasına baxmayaraq, “elektron kitabxana” anlayışının birmənalı tərifı yoxdur. Hətta “elektron kitabxana” adının özü müxtəlif anlayışlarla ifadə edilir. Bu baxımdan “Rəqəmsal kitabxana”, “Divarsız kitabxana”, “Hibrid kitabxana” və digər adlar istifadə edilir [2]. Lakin nəzərə alınmalıdır ki, “elektron kitabxana” anlayışında “kitabxana” sözü ənənəvi baxımdan şərti xarakter daşıyır. Belə ki, elektron kitabxanalar nəşriyyatlar, arxivlər, elmi-tədqiqat idarələri, iri biznes qurumları və ənənəvi kitabxanalar tərəfindən yaradılır. Lakin təşkilati strukturdan asılı olmayaraq, elektron kitabxanaları birləşdirən ümumi cəhətlər yox deyildir. 1. Elektron kitabxanalar korporativ, milli, transmilli qlobal şəbəkələr üçün mövcud olan aparat və proqram vasitələrinə, mübadilə protokollarına malik olurlar; 2. Əlaqədar təşkilatın serverində yerləşdirilir və şəbəkə ilə uzaq məsafədən istifadə olunur; 3. Sənədlər strukturlaşdırılmış formaya və axtarış proseduruna malik olur; 4. Veb texnologiyaları əsasında və onlayn rejimində fəaliyyət göstərir. Kitabxananın elektron kataloqunda əlaqədar faylın ünvanı, adı, ona müraciət rejimi qeyd edilir (3, s.93-94).

Nəticə

Son illər kitabxana beynəlxalq əlaqələrini genişləndirərək dünyanın 20 ölkəsinin 60-dan çox müəssisə və kitabxanası ilə ədəbiyyat və informasiya mübadiləsi aparır.

“Naxçıvan” Universiteti Elmi kitabxanasının fondunda olan kitabların elektron kataloqları yaradılır. Bu isə oxuculara həm kitabxananın fondundan, həm də internet vasitəsi ilə başqa ölkələrin kitabxanalarından istifadə etməyə imkan yaradır.

Azərbaycan ədəbiyyatının elektron kitabxanasının yaradılması vəzifəsi irəli sürülmüşdür. Elektron kitabxanaların yaradılması kitabxana-informasiya fəaliyyətində bir sıra yeni xidmət üsullarının tətbiqinə səbəb olmuşdur. Burada ilk növbədə onlayn informasiya xidməti, sənədin elektron göndərişi, elmi və ədəbi irsin qorunub saxlanması və digər problemlərin həlli vacib yer tutur. Bəzən elə olur ki, müəyyən kitabxananın komplektləşdirdiyi elektron sənədlər əlaqədar informasiya təchizatçısının elektron kitabxanasında saxlanılır, onların axtarış əlamətləri isə əlaqədar kitabxananın elektron kataloqunda mühafizə

edilir. Bu gün cəmiyyətdə baş verən demokratikləşmə, sosial, iqtisadi, elmi-mədəni inkişaf, qloballaşma meyilləri kitabxanaların kompüterləşməsinə tələb edir. Kitabxananın öz işində qazanacağı uğurlar kompüterin imkanlarından, internet texnologiyasından, avtomatlaşdırmadan nə səviyyədə istifadə edilməsindən asılıdır. Kitabxana işinin keçmiş ənənələri müasir üsullarla bu gün də davam etdirilməlidir. Lakin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq kitabxanalarda elektron kataloqun, elektron kitabxananın təşkili, məlumat bazalarının yaradılması, oxuculara yeni virtual xidmətin təqdim edilməsi kitabxanaların qarşısında duran prioritet məsələlərdəndir. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi, yeni kitabxana informasiya texnologiyalarının yaranması və onların kitabxanalarda tətbiqi kitabxanaların xidmət sisteminin (oxu zallarının və abonement şöbələrinin) yüksək inkişaf səviyyəsini təmin edir. Müasir şəraitdə şəhər, rayon kitabxanaları öz oxu zallarında və abonement şöbələrində kitab, kartoçka və kartotekalarla işləməklə yanaşı, həmçinin ən müasir informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərək ənənəvi iş üsullarının keyfiyyətini yüksəldəcək, internet informasiya resursları, elektron kataloq və elektron kitabxana, elektron məlumat bazaları yaradacaq, elmi kommunikasiyaların inkişafına təkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. 2008, №2, s.7-30
2. Behbudova A., Naxçıvan Muxtar Respublikası elmi kitabxanalarının tarixi və inkişafı. Dərs vəsaiti. Naxçıvan, 2015
3. Rüstəmov Ə., Mustafayeva H. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri və şəbəkələri: Monoqrafiya. Bakı, 2007, s. 92-193

SUMMARY

Sevinj Gasimova

SCIENTIFIC ELECTRONIC LIBRARY OF “NAKHCHIVAN” UNIVERSITY

The article provides information from the scientific library of Nakhchivan University. It also discusses the use of the electronic library, as well as the effectiveness of the electronic library. They also talked about how to electronicize the book and how to use it.

Key words: *“Nakhchivan” University, library, electronic library, electronic information service, electronic catalog*

РЕЗЮМЕ

Севиндж Гасимова

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА “НАХЧЫВАНСКОГО” УНИВЕРСИТЕТА

В статье представлена информация из научной библиотеки Нахчыванского университета. Также обсуждается, как пользоваться электронной библиотекой, а также преимущества электронной библиотеки. Они также говорили о том, как сделать книгу электроникой и как ею пользоваться.

Ключевые слова: *библиотека “Нахчыванского” Университета, электронная библиотека, электронная информационная служба, электронный каталог*

ÜLVİYYƏ HƏSƏNOVA
“Naxçıvan” Universiteti

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN QURULMASINDA KİTABXANALARIN ROLU

Məqalədə cəmiyyət anlayışı, kitabxanaların strukturu, funksiyaları, məqsəd və vəzifələri, kitabxanaların keçdiyi inkişaf yolu qeyd edilmişdir. İnformasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanaların rolu, onların qarşılıqlı əlaqələri və inkişaf istiqamətləri təhlil edilmişdir. Müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanaların kommunikasiya sistemində rolundan bəhs edilmişdir. Həmçinin kitabxanaların insanların informasiya təminatında mühüm sosial institut kimi yaxından iştirakı qeyd edilmişdir. Kitabxana işində kompüter texnika və texnologiyasının tətbiqi ilə kitabxanaların sosial funksiyalarının artırılması haqqında məlumat verilmişdir. Müasir cəmiyyətin informasiya və bilik resurslarına tələbatının dolğun ödənilməsi zərurəti göstərilmişdir.

***Açar sözlər:** cəmiyyət anlayışı, informasiya cəmiyyəti, müasir kitabxanalar, kitabxanaların inkişaf istiqaməti, informasiya kommunikasiya texnologiyaları.*

Giriş

Mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana və cəmiyyət problemi lap qədim dövrlərdən başlamış zəmanəmizə qədər həmişə sosial həyatın mühüm tərkib hissəsi kimi cəmiyyətin mənəvi intellektual həyatına təsir göstərən bir vasitə kimi daimi diqqət mərkəzində olmuşdur. Müasir dövr informasiya cəmiyyətinin qurulması ilə xarakterizə olunur. Hazırda həm fərdin, həm də təşkilat və müəssisələrin, bütövlükdə cəmiyyətin informasiya və bilik resurslarına tələbatı durmadan artmaqdadır. Müasir kitabxanaların yaşaması, fəaliyyət göstərməsi, cəmiyyətdə kitabxanalara xas olan mühüm sosial funksiyaları yerinə yetirməsi, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafının əsas vasitələrindən birinə çevrilməsi üçün informasiyalaşdırılması zəruridir. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətə keçid prosesində kitabxanaların əsas vəzifəsi öz nəzəri və təcrübi səviyyəsinin yüksəldilməsinin daim qayğısına qalması, müasir cəmiyyətin, kitabxana oxucularının ən böyük ehtiyac hiss etdiyi informasiya istehsalını genişləndirməsidir. XX əsr bəşəriyyətin tarixinə atom, elmi-texniki tərəqqi, informasiya partlayışı, mədəniyyətin yüksək tərəqqisi əsri kimi daxil olmuşdur. Bu böyük müvəffəqiyyətlərdə cəmiyyətin informasiyalaşdırılması böyük rol oynamışdır ki, bu işdə kitabxanaların xidməti əvəz edilməzdir. İnformasiyalaşdırma sahəsində əldə edilən uğurlara, informasiyalaşmanın inkişaf dinamikasına əsaslanaraq dünyanın görkəmli alimləri XXI əsri informasiya və yaxud informasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu əsri kimi qiymətləndirirlər. Müasir kitabxanalar ən yeni kompüter-telekommunikasiya texnikası ilə təchiz olunmuş, kitabxana-informasiya texnologiyasının son nailiyyətləri tətbiq olunan, yüksəkixtisaslı mütəxəssis potensialına malik, müasir oxuculara coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq, sutkanın 24 saati müddətində onlayn xidmət göstərən informasiya müəssisələridir.

Müasir cəmiyyətin qarşısında duran əsas inkişaf prioritetlərini yerinə yetirmək üçün onun müvafiq infrastrukturunu formalaşdırılır. E-kitabxana texnologiyaları informasiya cəmiyyətinin əsas infrastruktur elementlərindən biri hesab olunur. Tarixən mövcud olan kitabxanaların fəaliyyətinin formalaşdırılması da daha çox ehtiyac duyulan texnologiyalardandır.

Elektron kitabxana-informasiya cəmiyyətinin baza prinsiplərinə: informasiya bazarının formalaşması cəmiyyət üzvlərinin peşə və təhsil hazırlığının yüksəlməsinə, qlobal informasiya mühitinin yaranmasına xidmət edir.

I Kitabxana sosial instituttur

Bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan kitabxanaların 5 min ildən artıq bir tarixi vardır. İlk Şumer kitabxanalarından zəmanəmizə qədər kitabxanalar olduqca çətin, mürəkkəb, daşlı-kəsəkli, qanlı-qadağı bir yol keçmişdir. Bu yolun təkamül yolu olması cəmiyyətin inkişaf prosesinə müvafiq kitabxanaların daim təkmilləşməsinə yeni keyfiyyətlər kəsb etməsinə, gil lövhəciklər saxlayan bəsit kitabxanalardan, möcüzəli elektron daşıyıcılara malik, dünya sivilizasiyasının son nailiyyəti olan internetə qoşulmaqla, müasir insanın informasiya tələbatını ödəyən, bir elmi müəssisəyə, sosial instituta çevrilməsinə xidmət etmişdir. Uzun əsrlər boyu insanlara xidmət edən, bəşər biliyinin qorunub saxlanılmasında, sivilizasiyanın inkişafında və daha da möhkəmləndirilməsində, elmi nailiyyətlərin, mənəvi sərvətlərin nəsilə-nəslə ötürülməsində, humanist ideyaların daşıyıcıları olan kitabxanalar insanın fərdi inkişafına böyük töhfələr vermişdir [1, s. 8].

İlk kitabxanaların yaranmasından zəmanəmizə qədər kitabxanaların keçdiyi inkişaf yoluna nəzər saldıqda belə bir mənzərənin şahidi oluruq ki, kitabxanalar mütəmadi olaraq onları yaradan, cəmiyyət qarşısında öz vəzifələrini şərəflə yerinə yetirmiş, bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə xidmət etmişlər.

Dünya xalqları dillərinin lüğət fonduna daxil olan kitabxana məfhumunun yaranması uzun və tarixi bir yol keçmiş, zaman ötürdükcə müxtəlif xalqların dillərində müxtəlif cür səslənmişdir. Kitabxana məfhumunun (anlayışının) bu müxtəlifliyini təhlil edib öyrənərkən məlum olur ki, bu məfhum həmişə sözlə, biliklə, mərifətlə, nəsihətlə, kitabla bağlı olmuşdur. Müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif xalqların dillərində bu məfhum “Lövhəciklər evi”, “Papyrus evi”, “Perqament evi”, “Nəsihət və mərifət evi”, “Elm məbədgahı”, “Kitab evi”, “Kitab saxlanılan yer”, “Bilik evi” və s. kimi işlənmişdir. Azərbaycan dilində işlədilən kitabxana məfhumu “kitab” (ərəbcə) və “xa-na” (farsca) sözlərin birləşməsindən yaranmışdır. Hərfi mənəsi “Kitab evi”, kitab saxlanan yer deməkdir. Kitabxana məfhumunu digər dünya dillərində işlədilən kitabxana məfhumu ilə müqayisə etdikdə bütün dillərdə olan, kitabxana məfhumunun eyni məzmun daşdığı aydın olur. Məsələn, Avropa ölkələrində ən çox yayılmış “Biblioteka” məfhumu “Biblio”(yunanca) kitab, “teka” isə “saxlanan” yer mənəsini daşıyır, yəni “kitab saxlanan yer” deməkdir.

Kitabxana bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən qədim sosial institutlardan biridir. Bütün sosial institutlar kimi, kitabxanalar da onu yaradan cəmiyyətlə birlikdə inkişaf etmiş, cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələrə xidmət etmişdir. Təkamül prosesinə müvafiq kitabxanaların strukturu, funksiyaları, məqsəd və vəzifələri, fondu, oxuculara xidmət prosesinin metod və üsulları əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmiş, yeni keyfiyyətlər əldə etmişdir.

Beləliklə, kitabxanaların keçdiyi tarixi inkişaf yolu, cəmiyyətin inkişafında oynadığı rol, onları “sosial institut” olmasını bir daha təsdiq etdi və kitabxana problemlərinin sosial institut kimi öyrənilməsi vəzifələrini qarşıda qoydu. Xüsusi ilə bu problemin hərtərəfli öyrənilməsi, ümumiləşdirmələr aparılması, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində daha ciddi elmi əhəmiyyət kəsb etdi.

II Cəmiyyət anlayışı

Mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana və cəmiyyət problemi lap qədim dövrlərdən başlamış zəmanəmizə qədər həmişə sosial həyatın mühüm tərkib hissəsi kimi cəmiyyətin mənəvi intellektual həyatına təsir göstərən bir vasitə kimi daimi diqqət mərkəzində olmuşdur.

İlk Şumer kitabxanalarından müasir milli kitabxanalara qədər kitabxanaların keçdiyi yola öləri də olsa, nəzər saldıqda, belə bir həqiqət ortaya çıxır ki, kitabxanalar cəmiyyətin yaratmış olduğu ilk təsisatlardan biri kimi həmişə bəşəriyyətin ruhi-mənəvi inkişafına kömək edən cəmiyyət qanunauyğunluqlarının formalaşmasında yaxından iştirak edən mədəniyyətin bəşər yaddaşını qoruyub saxlayan, zaman keçdikcə cəmiyyətin özünün hərtərəfli inkişafına yardımçı olan bir institut səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Cəmiyyət, hər şeydən əvvəl, ayrı-ayrı insanların cəmidir. Konkret insan, fərd olmazsa, cəmiyyət də ola bilməz.

Cəmiyyəti təşkil edən insanlar xarakterik xüsusiyyətlərinə, baxışlarına, peşələrinə, psixoloji durumlarına və digər əlamətlərinə görə fərqli olsalar da, onlar birgə yaşamağa və fəaliyyət göstərməyə məhkumdurlar. İnsan fəaliyyətinin nəticəsi kimi meydana çıxan cəmiyyət öz mövcudluğu üçün bu fəaliyyətə borcludur.

Cəmiyyəti ayrı-ayrı fərdlərin mexaniki birləşməsi kimi başa düşmək, onlar arasında qarşılıqlı münasibətləri, formalaşmış mürəkkəb sistemləri görməmək cəmiyyətin mahiyyətini təhrif etməyə gətirib çıxarda bilər. Sosiologiyanın banisi O.Kont birinci olaraq cəmiyyətin tədqiqinə sistemli yanaşılmasını təklif etmiş, onun bütövlüyünü, xarakterini, tərkib hissələrinin qarşılıqlı əlaqələrini və qarşılıqlı təsirini qeyd etmişdir.

Cəmiyyətin mövcudluğu üçün ən zəruri ünsür maddi ünsürdür. Belə ki, cəmiyyət ancaq fərdlərdən ibarət deyildir. Onun maddi ünsürləri də vardır. Məşhur fransız sosioloqu E.Dürkheym deyir: “Maddi ünsürlərsiz insanın mövcudluğu mümkün olmadığı kimi, cəmiyyətin də mövcudluğu mümkün ola bilməz. Cəmiyyət dedikdə, biz eyni zamanda insanların yaşayışını və həyatını təmin edən yolları, evləri, fabriklər və zavodları, dərgahları və s.-ni nəzərdə tuturuq”. Söylədiklərimizi ümumiləşdirərək cəmiyyətə belə bir tərif vermək olar: “Cəmiyyət - tələbatlarını ödəmək məqsədi ilə özlərinin qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsirlərinin tarixən təşəkkül tapmış formaları ilə birləşmiş insanların məcmusudur”. Dar mənada, cəmiyyət insanların tarixən müəyyən olunmuş ünsiyyət və birlik formasıdır. Məsələn dilimizdə işlədilən qədim cəmiyyət, feodal cəmiyyəti, müasir cəmiyyət, informasiya cəmiyyəti, Amerika cəmiyyəti, Azərbaycan cəmiyyəti [1. Xələfov. s. 19].

Cəmiyyətin formalaşmasında əsas ünsürlərdən biri də cəmiyyətin strukturudur. Cəmiyyət biri-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi olan ünsürlər məcmusudur. Beləliklə, cəmiyyətin formalaşması prosesi və strukturuna diqqət yetirdikdə məlum olur ki, cəmiyyət onu təşkil edən fərdlərin, ailələrin, qəbilələrin, millətlərin, biri-biri ilə əlaqəsi və birinin digərinə köməyi nəticəsində mümkündür. Deməli, cəmiyyətin yaşaması üçün əlaqələndirici bir qüvvənin olması zəruridir. Belə bir qüvvə olmasa, cəmiyyət dağıla bilər. Belə bir qüvvə vardır Antropoloqlar məhz bu qüvvəni mədəniyyət adlandırırlar. Mədəniyyət maddi və mənəvi amillərin vəhdəti kimi cəmiyyətin tamlığını və bitgənliyini təmin edir. Bəşəriyyətin inkişafının sivilizasiya dövrünə təsadüf edən mədəniyyət cəmiyyətin təşəkkül tapması və təkamülü ilə sıx bağlıdır.

III İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyət və E-kitabxanalar

XX əsr bəşəriyyətin tarixinə atom, elmi-texniki tərəqqi, informasiya partlayışı, mədəniyyətin yüksək tərəqqisi əsri kimi daxil olmuşdur. Bu böyük müvəffəqiyyətlərdə cəmiyyətin informasiyalaşdırılması böyük rol oynamışdır ki, bu işdə kitabxanaların xidməti əvəzedilməzdir. İnformasiyalaşdırma sahəsində əldə edilən uğurlara, informasiyalaşmanın inkişaf dinamikasına əsaslanaraq dünyanın görkəmli alimləri XXI əsri informasiya və yaxud informasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu əsri kimi qiymətləndirirlər. İnformasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyətində sosial sifariş olaraq kompüterləşdirməni cəmiyyətin bütün sahələrinə, o cümlədən informasiya müəssisəsi olan kitabxana işinə və cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasına tətbiq etmək tələbatı qarşıya çıxır. Bu gün insan fəaliyyətinin bütün sahələrinin kompüterləşdirilməsi cəmiyyətin əsas sahəsi kimi formalaşır, sosial inkişafın mühüm və qeyd-şərtsiz amili hesab edilir. Bu vəzifələri müsbət həll etmədən cəmiyyətin humanistcəsinə yenidən qurulması, iqtisadi inkişafı, yüksək maddi təminatı, insanların maddi rifahının yaxşılaşdırılması mümkün deyildir. Kitabxanalar ən böyük informasiya mənbəyi olduğundan, informasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda onun rolu əvəzsizdir.

Dünya mədəniyyətinin ən qiymətli incilərindən hesab edilən kitabxanalar cəmiyyətin yaratmış olduğu mədəni qurumlar arasında ən qədimlərdən biri olmaqla, bəşəriyyətin mədəni sərvətlərini toplayan, mühafizə edən, saxlayan, ictimai istifadə üçün nəsil-dən-nəslə çatdıran, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafında yaxından iştirak edən, cəmiyyət üzvlərinin, bütün insanların mədəni və intellektual

səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək edən, gənc nəslin təhsil və tərbiyəsində yaxından iştirak edən, öz ətrafında böyük oxucu dairəsi toplayıb onlara informasiya və kitabxana xidməti göstərən, oxucuların tələbatını ödəməklə müəllim prosesinə kömək edən sosial institutlardır. Kitabxanalar öz fəaliyyətlərində bir-biri ilə bağlı aşağıdakı üç vəzifəni yerinə yetirirlər:

1. İnformasiya daşıyıcılarını əldə etmək;
2. Kitabxana fondlarını yaratmaq və qaydaya salmaq;
3. Kitabxanada toplanmış informasiya daşıyıcılarından istifadəni təşkil etmək [2. Xələfov s.11].

Müasir kitabxanalar ən yeni kompüter-telekommunikasiya texnikası ilə təchiz olunmuş, kitabxana-informasiya texnologiyasının son nailiyyətləri tətbiq olunan, yüksəkixtisaslı mütəxəssis potensialına malik, müasir oxuculara coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq, sutkanın 24 saati müddətində onlayn xidmət göstərən informasiya müəssisələridir [1.Xələfov. s. 12].

Cəmiyyət kitabxanaların hamisi olduğundan kitabxanalar daimi öz fəaliyyəti ilə cəmiyyətin tələbatına cavab vermiş, onu yaratmış olan cəmiyyətə xidmət etmişdir. Kitabxanalar həmişə onu yaratmış cəmiyyətin mühiti və onun mədəni sərvətlər sistemi ilə bağlı olmuşdur.

Kitabxanalar həmçinin elmin, fəlsəfənin, mədəniyyət və ədəbiyyatın, incəsənətin, təhsil sisteminin və ümumiyyətlə, cəmiyyətin mənəvi sərvətlərinə dair çap əsərlərinin, informasiya daşıyıcılarının biliyin yayılmasında fəal iştirak etməklə təlim və tərbiyə prosesinə, bəşəri, əxlaqi biliklərə yiyələnmə prosesinə fəal təsir etməklə cəmiyyətin mənəvi aləminin formalaşmasına, intellektual səviyyəli cəmiyyət üzvlərinin yetişməsində yaxından iştirak etmişdir. Məhz kitabxanaların bəşəriyyətin inkişafındakı bu mühüm tarixi xidməti və cəmiyyətdə onların fəaliyyətinin nəzərə alınması onların statusunu, informasiya cəmiyyətindəki yerini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Bu baxımdan müasir dövrdə kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi qiymətləndirilir. Sosial institut statusuna malik müəssisə hesab edilir.

Görkəmli rus alimi akademik D.S.Lixaçovun kitabxanaların şan və şərəfinə söylədiyi sözləri xatırlamaq yerinə düşərdi: “Ölkənin mədəniyyətində kitabxanalar birinci yerdədir. Ola bilər ki universitetlər, digər ali təhsil müəssisələri olmasın, lakin kitabxanalar əsl elmi müəssisələr kimi mühafizə olunsaydı, elm və mədəniyyət bütünlükdə inkişaf edəcəkdir. Kitabxanalar elmə lazımdır, elm kitabxanalara lazımdır” [4, s.7].

Sosial institut kimi kitabxanaların funksiyaları kitabxanaçılıq nəzəriyyə və təcrübəsinin çox mühüm problemlərində biridir. Bu problemin hər tərəfli tədqiqi kitabxananın sosial rolu, kitabxana və cəmiyyət, kitabxana və informasiya, kitabxana və oxucu, kitabxana və kütləvi müəllim problemlərini dərindən öyrənməyə imkan verməklə yanaşı, müasir cəmiyyətdə kitabxanaların yerini və ictimai rolunu müəyyənləşdirməyə də şərait yaradır.

Beləliklə, bütün cəmiyyətlərdə kitab mədəniyyətin silahı, sivilisasiyanın bünövrəsi, biliyin mənbəyi, təhsil tərbiyə və informasiyanın aparıcı vasitəsi kimi çıxış etmiş cəmiyyət üzvlərinin biliyə, zəkaya, müdrikliyə gedən yolunu işıqlandırmışdır. Məhz buna görədir ki, kitab toplayıb, qoruyub saxlayan onu əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürən kitabxanalar həmişə milli sərvət hesab edilmişdir.

Son dövrlərdə kitabxana işinə kompüter texnika və texnologiyasının tətbiqi kitabxanaların bu sosial funksiyalarının tətbiqini daha da artırmışdır. Kitabxanaları ona görə qorumaq lazımdır ki onlar yalnız informasiyanı toplayıb, qoruyub, ötürməklə kifayətlənmir, elm, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə işində də yaxından iştirak edirlər.

Artıq müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanaların kommunikasiya sistemində rolu və əhəmiyyəti o qədər artmışdır ki, kitabxanalarsız cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək mümkün deyildir. Kitabxanalar cəmiyyətdə elmin və mədəniyyətin inkişafında təhsil və tərbiyənin yüksəldilməsində, həmçinin insanların informasiya təminatında mühüm sosial institut kimi yaxından iştirak etməklə

ən çox istifadə olunan müəssisəyə çevrilmişdir.

Müasir kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institut olmaqla, informasiyalaşmış vətəndaş cəmiyyətinin əsas göstəricisi olan qlobal informasiya mühitinin yaradılmasında, informasiyanın əmtəəyə çevrilməsində, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişafında, təhsil sisteminin və səviyyəsinin təkmilləşməsində, beynəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi sistemlərinin imkanlarının genişlənməsi hesabına cəmiyyətin peşə və ümumi mədəniyyət səviyyəsinin artmasında apancı rol oynayırlar. Müasir kitabxanalar ən yeni kompüter-telekommunikasiya texnikası ilə təchiz olunmuş, kitabxana-informasiya texnologiyasının son nailiyyətləri tətbiq olunan, yüksəkixtisaslı mütəxəssis potensialına malik, müasir oxuculara coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq, sutkanın 24 saati müddətində onlayn xidmət göstərən informasiya müəssisələridir.

Bütün sivilizasiyalarda cəmiyyət insanlara xidmət etmək, onların tələbatını ödəmək üçün müxtəlif xidmət növlərindən və formalarından istifadə etmişdir. Bu xidmət növləri içərisində “kitabxana xidməti”, “bibliografiya xidməti”, “informasiya xidməti” həmişə mədəni və elmi səviyyəyə malik insanların diqqət mərkəzində olmuş, bilik və zəka daşıyıcıları kimi nəsil-dən-nəslə ötürülməklə elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsinə xidmət etmişdir.

Kitabxanalarda informasiya xidməti oxucuların informasiya tələbatına tam cavab verə bilən müasir informasiya texnologiyasının tətbiqi və ondan istifadə əsasında internet vasitəsilə dünya müstəvisinə çıxan, elektron vasitələrin köməyi ilə oxucuların qarşısında böyük informasiya məkanı açan, bəşəri biliklər xəzinəsi, elektron – virtual kitabxanaların köməyi ilə oxucuların malına çevirə bilən xidmət növüdür. Hazırda kitabxanalarda oxuculara xidmətin müasir informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi sahəsində xeyli tədbirlər: kitabxanalarda internet zalların yaradılması, oxucular üçün ümumaçiq informasiya məkanının formalaşdırılması, elektron kataloqlar və elektron kitabxanaların yaradılması, elektron sənədlərlə xidmət və s. Informasiya texnologiyasının tətbiqini təmin edən tədbirlər həyata keçirir [1.Xələfov. s.134].

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə oxucu sorğularının ödənilməsi sahəsində həm ənənəvi, həm də elektron informasiya xidmətindən qarşılıqlı şəkildə istifadə edilir.

Müasir cəmiyyətin qarşısında duran əsas inkişaf prioritetlərini yerinə yetirmək üçün onun müvafiq infrastrukturunu formalaşdırılır. E-kitabxana texnologiyaları informasiya cəmiyyətinin əsas infrastruktur elementlərindən biri hesab olunur. Tarixən mövcud olan kitabxanaların fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması və elektron kitabxanaların yaradılması da cəmiyyətin daha çox ehtiyac duyulan texnologiyalarındandır.

Dünyanın böyük ölkələrində son dövrlərdə ənənəvi kitabxanaçılıqla elektron kitabxanaçılığın inteqrasiyasına, ənənəvi kitabxanaçılığın elektron vasitələrdən daha geniş və səmərəli istifadə edilməsinə diqqət yetirmək ön plana çəkilmişdir. YUNESKO-nun informasiya cəmiyyətində kitabxanaların yeri haqqında bəyanatında "Kitabxana informasiya cəmiyyətinin ürəyidir" fikrinin irəli sürülməsi bu dediklərimizə sübut deyildirmi?!

Kitabxana işinin bütün strukturunda yeniliklər baş verməyə, islahatlar aparmağa başlandı. İlk növbədə kitabxanaların avtomatlaşdırılması, kitabxana işi fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi, kitabxana işinin komplektləşdirilməsindən başlamış, kitabların və digər sənədlərin, elektron vasitələrinin kitabxana qaydası ilə işlənməsi, kitabxana-uçot və hesabat işlərinin, həmçinin kitabxana işinin canı olan oxuculara, tələbatçılara, hüquqi və fiziki şəxslərə kitabxana- informasiya xidmətinin kompüterləşməsi prosesi geniş meydan almağa, yeni iş üsulu və formaları, metodiki təminat sistemi meydana gəlməyə başladı. Kitabxana fondlarında elektron nəşrlər, şəbəkə texnologiyası, elektron sənədlər əhəmiyyətli dərəcədə artmaqla, ənənəvi kitabxana fondlarını məzmunca zənginləşdirməklə kitabxana-informasiya

infrastrukturunun inkişafını təmin etməyə başladı [8, s. 4].

Elektron kitabxana informasiya cəmiyyətinin baza prinsiplərinə: informasiyanın əmtəyə çevrilməsi, informasiya bazarının formalaşması cəmiyyət üzvlərinin peşə və təhsil hazırlığının yüksəlməsinə, qlobal informasiya mühitinin yaranmasına xidmət edir. E-kitabxana oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək, bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur. Ənənəvi kitabxanalarda informasiya xidməti məhdud sayda oxuculara göstərildiyi halda, e-kitabxana fasiləsiz fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən qeyri-məhdud sayda oxuculara eyni zamanda xidmət edir. E-kitabxana ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və paylanmış informasiya ehtiyatlarına malikdir. Elektron kitabxanaların informasiya ehtiyatı rəqəmli formada hazırlanmış müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarətdir. Həmin sənədlər mərkəzləşmiş formada elektron kitabxananın veb serverlərində toplanır və ənənəvi ədəbiyyatın elektron nüsxələrindən və kitabxana tərəfindən alınmış elektron sənəd və nəşr toplusundan ibarət olur. E-kitabxanalar müxtəlif qurumlar tərəfindən yaradılan və şəbəkə xidməti imkanlarını xeyli dərəcədə genişləndirən informasiya sistemidir. Onlar tarixən mövcud olan şəbəkə kitabxana-informasiya xidmətinin yeni metod, vasitə və texnologiyalar baxımından məntiqi davamıdır [3, s.44].

Nəticə

Kitabxana bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən qədim sosial institutlardan biridir. Bütün sosial institutlar kimi, kitabxanalar da onu yaradan cəmiyyətlə birlikdə inkişaf etmiş, cəmiyyətin qarşıda qoyduğu vəzifələrə xidmət etmişdir. XXI əsr kitabxanaları texnoloji tərəqqi ilə yüksək inkişaf edən kitabxana və informasiya texnologiyası ilə üzbəüz qaldılar. Böyük inqilabi dəyişikliklər etməyə, elektron daşıyıcılardan istifadə etməklə xidmət prosesini yenidən qurmağa başladılar. İnformasiya əsri formalaşmaqda olan yeni açıq cəmiyyətin bütün institutları kimi, kitabxana-instituta da böyük inqilabi təsir göstərirdi.

XXI əsrin informasiya texnologiyalarının xarakterik inkişaf istiqamətləri içərisində müxtəlif-növlü, tipli və məzmunlu sənədləri mühafizə edən elektron informasiya daşıyıcılarının hazırlanması, sistemləşdirilməsi, mühafizəsi və şəbəkə rejimində uzaq məsafədən istifadəsi vacib yer tutur. Bütün bu istiqamətlər kompleks şəkildə elektron kitabxanaların yaradılmasında və elektron kitabxana-informasiya təminatının təşkilində ifadə olunur.

Elektron kitabxana ümumi istifadə üçün açıq olan lokal və uzaq məsafədə yerləşən paylanmış informasiya ehtiyatlarına malikdir. Elektron kitabxanaların informasiya ehtiyatı rəqəmli formada hazırlanmış müxtəlif formatlı sənədlərdən ibarətdir. Bu sənədlərin bir qismi kitabxananın mülkiyyəti olub, mərkəzləşmiş formada elektron kitabxananın veb serverlərində toplanmışdır və ənənəvi ədəbiyyatın elektron nüsxələrindən və kitabxana tərəfindən ödənişli və ya mübadilə üsulu ilə alınmış elektron sənəd və nəşr toplusundan ibarətdir. Uzaq məsafədə yerləşən ehtiyatlara kitabxana tərəfindən seçilmiş, dəqiqliyinə və etibarlılığına zəmanət verilən "istifadə üçün açıq" olan internet ehtiyatları aiddir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov. A.A. Kitabxana və cəmiyyət. Bakı: 2011, 360 s.
2. Xələfov. A.A., Qurbanov İ.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları. Bakı: 2007, 200 s.
3. Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. Bakı: 2017, №3
4. "İnformasiya cəmiyyəti və kitabxanaların vəzifələri" mövzusunda elmi-praktiki seminar. 26 may 2005-ci il
5. Xələfov A.A. Kitabxana və kommunikasiya. Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2011, № 1, s.4-16

6. “Azərbaycan” qəzeti. 20 avqust 2006, № 186. s.3
7. “E-kitabxanaların formalaşması problemləri” respublika elmi konfransı. Bakı: 15 aprel 2016-cı il
8. İnformasiya cəmiyyəti problemləri. Bakı: 2016, № 2, s.3-18

SUMMARY

Ulviya Hasanova

THE ROLE OF LIBRARIES IN BUILDING THE INFORMATION SOCIETY

The article differs in the understanding of society, structure, functions, purpose and tasks of the path of the developer through which libraries pass, their role in the information society, the relationship and direction of development of libraries. The article examines the role of libraries in the communication system of the modern information society. The close participation of libraries in providing people with information as a leading social institution is noted. There is also an increase in the social function of libraries with the use of computers and computer technology. The necessity of fully meeting the needs for information and knowledge resources of modern society is shown.

Key words: *the concept of society, information society, modern libraries, the direction of library development, information and communication technologies.*

РЕЗЮМЕ

Ульвия Гасанова

РОЛЬ БИБЛИОТЕК В ПОСТРОЕНИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

В статье отличается понятие общества, структура, функции, назначения и задачи пути развития через которые проходят библиотеки, их роль в условиях информационного общества взаимосвязь и направление развития библиотек. В статье рассматривается роль библиотек в коммуникативной системе современного информационного общества. Отмечается близкое участие библиотек в обеспечении людей информацией как возможного социального института. Также отмечается увеличение социальной функции библиотек с применением компьютеров и компьютерных технологий. Показано необходимость в полном обеспечении потребностей в информации и ресурсов знания современного общества.

Ключевые слова: *понятие общества, информационное общества, современные библиотеки, развития направление библиотек, информативно-коммуникативные технологии*

MÜNDƏRİCAT

1. **NADİR İSMAYİLOV, NAMİYƏ XƏLİLOVA.** M.F.Axundzadə adına Azərbaycan milli kitabxanasının bibliografik verilənlər bazaları.....3
2. **ADİLƏ ABDULLAYEVA.** UNEC kitabxana-informasiya mərkəzinin elektron resursları və elektron xidmətlər.....12
3. **FARİZ ƏHMƏDOV.** Elektron kitabxanalar və virtual xidmət.....21
4. **SAHAB ƏLİYEVA, SAMİRƏ MƏMMƏDOVA.** Azərbaycan elminin inkişafında elektron kitabxanaların rolu.....25
5. **NİGAR İSMAYİLOVA.** Elektron kitabxanaların yaradılmasının proqram və texniki təminatı.....31
6. **ZAMİN BABAZADƏ.** Elektron kitabxanaların universitetlərin akademik inkişafına təsiri.....37
7. **NƏZAKƏT İSMAYİLOVA.** Naxçıvan Muxtar Respublika kitabxanalarında elektron kataloqun sənəd dövriyyəsi.....41
8. **AYPARA BEHBUDOVA.** Kitabxana-informasiya xidmətində elektron kitabxanaların rolu.....46
9. **KÖNÜL MİRZƏYEVA.** Elektron kitabxanaların təşkili və formalaşması problemləri.....50
10. **TƏRANƏ RÜSTƏMOVA.** Vebliografiyalar (internet resurslarının bibliografiyası)-müasir elektron bibliografiyanın bir növü kimi (AMEA MEK-in nümunəsi əsasında).....55
11. **ŞƏFİQƏ İMANOVA.** Rəqəmsal kitabxanalar: qarşıya çıxan problemlər, ehtiyaclar və təkliflər.....59
12. **SEVİNC QASIMOVA.** “Naxçıvan” Universitetinin elmi elektron kitabxanası.....67
13. **ÜLVİYYƏ HƏSƏNOVA.** İnformasiya cəmiyyətinin qurulmasında kitabxanaların rolu.....71

“ELEKTRON KİTABXANALARIN TƏŞKİLİ VƏ FORMALAŞMASI PROBLEMLƏRİ”
MÖVZUSUNDA ONLAYN RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSI

Nəşriyyat direktoru:	Samir Tarverdiyev
Mətbəə müdiri:	Vidadi Kazımov
Baş mühəndis-proqramçı:	Sahilə Abbasova
Aparıcı redaktor:	Günəl Məmmədova
Aparıcı redaktor:	Sitarə Əlizadə

Yığılmağa verilib: 10.IX. 2021
Çapa imzalanıb: 30.IX. 2021
Formatı: 60/90, 32/1, həcmi 5 c/v
Sifariş № 149, sayı 100 nüsxə

REDAKSİYANIN ÜNVANI: 7000. Naxçıvan şəhəri,
Universitet şəhərciyi,
Naxçıvan Dövlət Universiteti,
Əsas bina, I mərtəbə,
“Qeyrət” nəşriyyatı

TELEFON: (00994 036) 545-45-59
(00994 036) 544-08-61

E-mail: *elmi.hisse@mail.ru*